

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav etnologie

Diplomová práce

Stanislava Hušková

Obraz matky ve slovesnosti Romů
(vznik romské literatury, autorská tvorba Romů)

The Image of a Mother in the Written Culture of Romani
(The Rise of the Romani Literature and the Romani creative writing)

Praha 2010

Vedoucí práce Doc. PhDr. Bohuslav Šalanda, CSc.

Poděkování

Poděkování patří doc. PhDr. Bohuslavu Šalandovi, CSc., za podpoření mého nápadu, za trpělivost, za veškeré podnětné připomínky a za zdroje inspirací. Dále mé poděkování patří konzultantům PhDr. Janu Červenkovi, Ph.D., Mgr. Heleně Sadílkové a romským autorům: Iloně Ferkové, Janu Horváthovi a Anně Koptové.

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 30. 6. 2010

podpis

Anotace

Předložená práce se věnuje vzniku romské literatury v České republice, seznamuje s historicko-politickým pozadím vzniku romské literatury, jednotlivými mezníky a událostmi, které vedly k vytvoření základů pro vznik literatury psané Romy. Součástí je charakteristika romské literatury, žánry a témata tradiční i nová.

V další části se práce zabývá autorskou tvorbou Romů, zaměřuje se na fenomén matky, která se objevuje ve všech formách a žánrech romské slovesnosti. Zpracované téma postihuje to, jakým způsobem se matka v romské autorské tvorbě zobrazuje a proč je matka „fenomémem a stálicí“ v romské slovesnosti. Pomocí četných citací z časopisecky a knižně vydaných děl Romů je vystavěn obraz matky ve slovesnosti Romů.

Romská literatura má poměrně úzký vztah k realitě, vychází ze života Romů a Romové jsou v nich představováni pomocí témat, která lze označit za romská. Velmi často jsou osoby a příběhy pravdivé, ze života, a tak díla bývají pomocníkem v poznávání romského společenství vůbec.

Klíčová slova:

literatura, slovesnost, folklor, romská rodina, Romové, matka

Annotation / Summary

This thesis is featuring the genesis of the gypsy literature in Czech Republic and is introducing the historical and political background, terminuses and essential events having impacts on the literature written by Gypsies. The characteristics, genres and subjects (traditional and new) of their literature are inducted in the thesis, too.

Next part of the thesis refers about the Gypsy's writings focusing on the phenomenon of the mother as this phenomenon can be found in all of the forms and genres of the Gypsy

literature. The thesis presents the way of imaging of the mother in author's works and explains the invariableness and prodigiousness of the mother. The picture of mother in the Gypsy literature is reproduced by many citations of the book and periodical works of Gypsy authors from Czech Republic.

Gypsy literature works are closely oriented on the reality of the life of Gypsies and the Gypsies are introduced by the themes generally understood as the "Gypsy" ones. The stories and persons are usually taken from real life therefore the works can help to understand the Gypsy society itself.

Keywords:

Gypsy, literature, folk literature, gypsy family, gypsy literature, mother

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Vymezení práce – etnikum, oblast, časové období, prameny.....	13
2.1. etnikum a jazyk	14
2.2. oblast	22
2.3. časové období.....	26
2.4. prameny.....	26
3. Počátky romské literatury v České a Slovenské republice	30
3.1. generace romských autorů.....	41
4. Žánry romské autorské literatury a jejich vztah k tradičním žánrům romského folkloru, funkce autorské literatury Romů	43
5. Tradiční romská rodina	49
6. Role ženy-matky v tradiční romské rodině –obraz její role ve slovesnosti Romů	54
7. Závěr	100
8. Přílohy.....	102
9. Seznam použité literatury.....	123
10. Seznam příloh.....	133

Motto:

Řekla: „Pusť se do toho! Neboj se, prostě tak, jak mi to vyprávíš, tak to napiš, na nic jiného nemysli. Jak vyprávíš, tak i piš.“

(Ferková I. : Chudřom de gondolinel pal o romipen kana me man zgejlřom la Milenaha-
Začala jsem uvažovat o romipen, když jsem se setkala s Milenou, In: Romano džaniben,
sborník romistických studií, ňilaj 2006, G plus G, Praha, 2006. s. 307.)

1. Úvod

Předložená diplomová práce se zabývá autorskou tvorbou tzv. slovenských Romů, žijících na území České republiky. Dá se s jistotou tvrdit, že vznik autorské tvorby Romů v sedmdesátých letech 20. století se stal jedním z nejdůležitějších mezníků v historicko-společenském vývoji tohoto společenství. Tato práce se proto v první části věnuje fenoménu vzniku romské literatury a její charakteristikou, v druhé části se zabývá obrazem matky v autorské tvorbě Romů.

Diplomová práce nese název *Obraz matky ve slovesnosti Romů*, s podtitulem, který upřesňuje, že se věnuje pouze autorské tvorbě Romů. Rozhodujícím faktorem pro zvolení tohoto tématu na diplomovou práci se stala postupová práce na Ústavu etnologie v roce 2008. Postupová práce, s totožným názvem *Obraz matky ve slovesnosti Romů* obsáhla doposud nezpracované téma, a to jakým způsobem se matka v romské autorské tvorbě zobrazuje a proč je matka „fenomémem a stálicí“ v romské slovesnosti. Mateřská láska se samozřejmě opěvuje snad v každé kultuře, ale láska „cikánských matek k dětem“ bývala však příslovečná. Romistka Milena Hübschmannová k tomuto přikládá parafrázi jedné pohádky bulharských Romů, kde je ¹mateřská láska demonstrována přímo drasticky: *Zlá snacha přiměje svého muže, aby zabil vlastní matku. Když se syn-slaboch vrací z lesa s uřatou hlavou matky, zraní si nohu. V očích matčiny hlavy se objeví slzy a ústa se zeptají: „Synáčku, nebolí tě to?“* Rodina a matka je textech Romů téměř všudypřítomná, je přímo vyjádřená, lehce naznačená nebo jen tušená, vždy ale hlavní, zásadní.

Vzhledem k tomu, že postupová práce byla omezena rozsahem i tématem, je nanejvýš přínosné tuto práci prohloubit, upřesnit. V závěru poslední kapitoly postupové práce je podotknuto, že „obraz matky ve slovesném folkloru Romů nabírá v autorské tvorbě v současnosti, oproti blízké minulosti, pokud takto můžeme mluvit o sedmdesátých letech, trochu jiný rozměr. Zahrnuje v sobě nová, aktuální témata- emancipovaná matka, matka, která odchází od otce svých dětí, ba i od dětí vůbec za „lepší životem“ žena, která se dobrovolně zbavuje možnosti na další mateřství, matka, která neumí milovat všechny své děti stejnou

---

¹ Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In Romové v České republice. Praha: Socioklub, 1999. s. 57.

měrou, matka závislá na hazardu- to jsou jen zlomky momentů ze života, které inspirují romské autory k vlastní tvorbě v této době.“²

Výše zmíněná nová témata, objevující se v souvislosti s matkou v autorské tvorbě Romů, byla v postupové práci pouze naznačena a je tedy v zájmu vytvoření komplexního obrazu matky záhodno se jim věnovat v práci diplomové. Jak již bylo řečeno, postupová práce byla omezena rozsahem a nutno přiznat i obsahem. V některých případech pro dotvoření pohledu na problematiku slovesnosti Romů byla zapotřebí jistá iniciativnost a zvědavost samotného čtenáře- ten si musel fakta dohledat sám. Velmi důležité se jeví vymezení práce, které je konkretizováno tak, aby nemohlo dojít k nejasnostem kdo, kde, jak, o čem, proč atd. píše. Mnohem přesněji je vysvětlena terminologie, odůvodněn výběr pramenů, popsána historie romské slovesnosti, specifika romské autorské tvorby, rozdíl mezi lidovou slovesností a individualizovanou tvorbou. Obraz matky nejde po povrchu, není pouze popisující, ale i kritičtější, je doplněn o „nový pohled“. Do jisté míry je zachována původní podoba, skladba kapitol, avšak je rozšířena, upřesněna a podpořena citacemi, příklady, ukázkami, odkazy a obohacena o rozhovory s romskými autory, tak, aby bylo dosaženo komplexnosti.

Primárním cílem této diplomové je postihnoutí vzniku romské literatury v České republice a dotvoření/ vytvoření obrazu matky ve slovesnosti Romů, se zaměřením na autorskou tvorbu. Tato práce si samozřejmě neklade za cíl obsáhnout problematiku v celé její šíři a zaplnit tak málo probádaný prostor, ale chce být spíše vstupem do onoho prostoru a přiblížit se k tématům, která by mohla být „návnadou“ pro další zkoumání romské literatury. Stejně jako u postupové práce, tak i při diplomové, mi je „hnacím motorem“ idea, že bude přínosná nejen mě, ale i Ústavu etnologie, kde doposud o Romech nebylo mnoho napsáno.

Nelze si nevšimnout, že většina děl má poměrně úzký vztah k realitě, vychází ze života Romů a Romové jsou v nich představováni pomocí témat, která lze označit za romská. Velmi často se jsou osoby a příběhy pravdivé, ze života, díla bývají pomocníkem v poznávání romského společenství, jsou autobiografická. Tvorba Romů má kromě literární kvality tedy i důležitou výpovědní hodnotu, která samozřejmě není přesná, ale zprostředkovaná. Romská literatura může být vodítkem k poznání kultury Romů vůbec.

Výběr pramenů je podmíněn vymezení práce na určité na etnikum- tzv. Servike Roma, oblast- Česká republika, období – od roku 1969. Téma rodiny a matky je k nalezení ve všech možných formách slovesnosti Romů. Matka je velmi častým motiv, je starý, tradiční, táhne

---

² Hušková, S. Obraz matky ve slovesnosti Romů. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Ústav etnologie, 2008. s. 35.

se napříč všemi žánry. Zajímavé je, že fixace na matku v literatuře Romů se týká jak autorek, tak i u autorů a projevy k ní jsou téměř totožné. Matka představuje nezastupitelný element v jejich životech. Výrazně se objevuje v básních, pohádkách, povídkách i příslovích, písních.

Tato diplomová práce se převážně, ale ne výhradně věnuje povídkám a básním, protože právě v těchto útvarech se rýsují výraznější odklony od folkloru³. Protože nelze v pár větách odůvodnit a přiblížit vymezení faktory, jsou rozepsány jednotlivé vymezení kategorie v samostatných kapitolách, protože v části úvodu je pro toto nedostačující prostor. Samozřejmě je počítáno s tím, že každé vymezení má svá pozitiva a negativa, s kterými se musí počítat, protože co je v jednom případě „osvobozující“, to je v druhém případě „omezující“. Blíže o tom v samotném textu kategorií. Práce je členěna na část kapitoly a podkapitoly, příloha obsahuje přepisy rozhovorů s vybranými romskými autory nebo tématickým výběrem z již dříve uskutečněných rozhovorů s autory a životopisy, často v textu diplomové práce zmiňovaných, autorů.

Vzhledem k tomu, že romská literatura je poměrně mladá, je autorská tvorba často nahrazením původních žánrů orální tradice. Literární tvorba Romů teprve nabývá vlastní autonomii. Existuje velmi málo prací, které se tímto tématem zabývají. většinou se jedná o bakalářské či diplomní práce. Díky zaměření studentů, kteří práci zpracovávají, se bádání liší především z hlediska metodologie.

Metodologicky jsou to díla spíše literárněhistorická, imagologická. Alena Scheinostová použila ve své studii Romipen- literaturou k moderní identitě metodu z hlediska literární teorie, která je jejímu bohemistickému vzdělání blízká. Předložená diplomová práce je jakýmsi spojením dvou pohledů. Vzhledem k mému vzdělání, v oboru etnologie a romistiky. Dochází tak k unikátní kombinaci, která by mohla být tématu prospěšná. Lze se domnívat, že spojením těchto pohledů bude obohaceno. Romistické zaujetí se v této práci projevováno především tím, že příklady z literatury jsou uváděny především dvojjazyčně (pokud je to možné) a je kladen důraz na jazykovou stránku literárních děl, protože používání psané romštiny v literárních dílech bylo významným krokem při samotném vzniku romské literatury a patří stále, zvláště v romistických kruzích, k diskutovaným tématům s mnohými otázkami, které ještě čekají na své jednoznačné odpovědi.

---

³ I když básně vycházejí s původního písňového folkloru.

Úvodním mottem práce (oproti postupové)⁴ je výrok docentky Hübschmannové⁵, kterým podpořila dnes již úspěšnou a známou romskou spisovatelku Ilonu Ferkovou k napsání prvních povídek, v okamžicích, kdy bylo pro ni, a obecně pro všechny budoucí romské spisovatele „nepřirozené“ psát- vyjadřovat své myšlenky písemnou formou⁶, a ještě navíc v rodném jazyce- romštině.⁷ Výrok se stal mottem pro svou jednoduchost a energii, která z něj vyzařuje, a to i když je pouze zprostředkován Ilonou Ferkovou v jejím vyprávění o tom, jak se potkala s Milenou Hübschmannovou, a jaké byly její spisovatelské začátky.⁸ Výrok Mileny Hübschmannové se stal mottem této práce právě pro usilovnou snahu docentky pomáhat romským autorům objevovat jejich vlastní literární talent a dále jej rozvíjet, ale také její iniciativa o zúročení plodů její práce probouzením veřejného zájmu o romskou literaturu.

Poprvé byly snahy dokázat zájem o romský slovesný folklor poněkud nejisté, nezralé, ale stejně jako tehdy, tak i nyní je zde počítáno s přesvědčením, že romská autorská tvorba má velkou budoucnost. Alena Scheinostová ve své studii tvrdí, že „v současné době atraktivita romské tematiky výrazně stoupá nejen ve společenském a politickém životě, ale i v řadě vědních oborů [...] doposud (bylo) věnováno (tak) málo pozornosti pozoruhodnému fenoménu dnešní doby – rodící se psané romské literatuře v Česku, a to i mezi specialisty z řad romistů,

---

⁴ *Až nakonec shůry z loktuše na svoje děti zavolala: „ Romové, naučte se číst a psát!“Nikomú dole to nic moc neříkalo, ale vzali to jako poslední přání Mamý Romy... ROMOVÉ, NAUČTE SE ČÍST A PSÁT .(Doskočilová, H. O Mamě Romě a romském Pámбіčkoví - Dvanáct romských přikázání, jak je svým dětem vypravují romské maminky. Praha: Amulet, 2001. s. 69-70.)*

⁵ MILENA HÜBSCHMANNOVÁ se narodila 10. 6. 1933. Po maturitě na gymnáziu studovala hindštinu a urdštinu na FF UK v Praze, kterou ukončila v roce 1956. Od roku 1953 se zajímala o romštinu, již se naučila v romských rodinách. Celý život se věnovala sbírání romského folklóru, především písní, příběhů, pohádek a zvyků. V letech 1956 až 1967 pracovala v Československém rozhlasu a poté v Československé akademii věd. Od roku 1982 vyučovala romštinu na jazykové škole v Praze. Od roku 1991 je profesorkou romistiky Indologického ústavu FF UK. Milena Hübschmannová byla spoluautorkou Romsko-českého a česko-romského slovníku, autorkou mnoha knih a překladů z romštiny, sběratelkou romských pohádek a redaktorkou časopisu romistických studií Romano Džaniben.

⁶ Myslí se tím, že romská kultura byla před založením písemné tradice kulturou orální tradice.

⁷ Viz. výše.

⁸ Ferková I. Chudl'om te gondolinel pal o romipen kana me man zgej'fom la Milenaha- Začala jsem uvažovat o romipen, když jsem se setkala s Milenou. In Romano džaniben - sborník romistických studií, ňilaj , 2006, s. 307. Jedná se o vzpomínkové číslo časopisu romistických studií Romano džaniben. Číslo je pokus o syntézu různých aspektů její akademické práce. Vynikala jako indoložka, lingvistka, historička, etnografka, kulturoložka, analyzovala romskou hudbu, pohádky, literaturu a působila jako redaktorka a pedagogožka. Vydání vzpomínkového čísla je zásluhou jejich kolegů, studentů a přátel.

již se o literatuře zmiňují jen jaksi mimochodem.“⁹ Nezbyvá nic, než s tím souhlasit- čím intenzivněji studuji romskou literaturu, tím více v ní spatřuji velký potenciál pro mnoho dalších témat, která si zaslouží pozornost nejen zaujatých badatelů, ale i ostatních čtenářů.

---

⁹ Scheinostová, A. Romipen- literaturou k moderní identitě. Praha: Athinganoi, 2006. s. 11.

2. Vymezení práce – etnikum, oblast, časové období, prameny

Diplomová práce, s názvem *Obraz matky ve slovesnosti Romů* se snaží obsáhnout téma, o kterém zatím bylo napsáno velmi málo. Předložená práce se snaží objasnit jakým způsobem se matka v romské autorské tvorbě zobrazuje a proč je matka „fenomémem a stálíci“ v romské slovesnosti. Práce doplňuje a navazuje na postupovou práci s totožným názvem, ale s odlišným podtitulem¹⁰, která byla napsána v roce 2008. Již tehdy bylo nutným předpokladem úspěchu vymezení se k tématu, a i nyní je podmínkou solidního výsledku maximální snaha se konkrétně vymezit vůči určitým jevům.

V tomto případě to znamená vymezit se vůči etniku - odůvodnit výběr skupiny Romů a poukázat na důležitost mít k dispozici texty v daném jazyce skupiny Romů. Dále se vymezit vůči zkoumané oblasti, časovému období a pramenům, na kterých bude tato práce stavěna. Cílem těchto vymezení je předejít nejasnostem, které by mohly v průběhu diplomové práce vyvstat.

Pro lepší porozumění romské literatury, je vhodné znát alespoň základní údaje z romské historie. Tato znalost napomáhá k objektivnějšímu a zasvěcenějšímu pohledu na romskou kulturu a rovněž, a pro tuto práci především, také na jejich literární tvorbu. V jednotlivých kapitolách jsou proto uváděny údaje z historie Romů.

V části úvodu bylo krátce a stručně naznačeno, jakým směrem se bude práce ubírat. Vzhledem k tomu, že v úvodu je pro konkretizaci nedostačující prostor a také proto, že takto „chudý“ náznak je naprosto nedostačující k utvoření jasné představy, jsou tomuto věnovány následující strany.

Jak již bylo výše napsáno, je samozřejmé, že každé vymezení má svá pozitiva a negativa, s kterými se musí počítat. V jednom případě jde spíše o „osvobozující“ prvek, v druhém může jít o prvek „omezující“. Existují ale případy, kdy jedno nelze oddělit od druhého. Při takovém případě jsou takové jevy označeny jako výjimečné a je na ně vždy upozorněno.

---

¹⁰ se zaměřením na autorskou tvorbu (oproti autorská tvorba)

2.1. etnikum a jazyk

Roma nane jekh

Nejsou vsichni Romové stejní¹¹

Předložená práce se věnuje tématu, u kterého je silným ukazatelem etnikum. Název práce je *Obraz matky ve slovesnosti Romů*. Již samotné označení – romská literatura – vyžaduje kratší komentář.

Podle Petra Lhotky¹² je pojem *Rom* označení pro příslušníky etnických skupin indického původu. V překladu z romštiny znamená “muž” nebo “člověk” (k tomu “romňi” - “romská žena”) ve smyslu příslušnosti ke komunitě se společným jazykem (romštinou) a původem. Původ slova je nejasný, ale zřejmě pochází z indického slova “dom”, což znamená “člověk”. Romové vyzvali světovou veřejnost na prvním světovém kongresu v Londýně roku 1971, aby místo označení Cikáni bylo užíváno pojmu Romové. Důvodem byl původ a obsah pojmu Cikán, který romské komunitě přisoudila většinová populace (etnonymní pojmenování).

Etnonymum Rom funguje v současné době jako zastřešující označení pro diferencované společenství etnických skupin pocházejících z Indie, v protikladu k obecnému označení *gádžo*, tzn. Nerom.¹³ Romové jsou etnikem, které je bohužel stále vnímáno neosvícenou majoritou jako etnikum- komunita jednotná. Staré romské přísloví ze sběru Mileny Hübschmannové¹⁴ *Aňi o pandž angušta nane jekh/ Ani pět prstů jedné ruky nejsou stejné* ale ukazuje, že realita je jiná. Na trhu je již dlouhá řada publikací, které se věnují tomuto tématu a vyvracejí domněnku jednoty, celistvosti. Zájem o problematiku skupiny, skupinovou soudržnost a skupinovou klasifikaci projevila například známá etnoložka etnografka Elena Marušiaková¹⁵ slovenského původu již v 80. letech minulého století, kdy ve

---

¹¹ Hübschmannová, M. *Moudrá slova starých Romů- God'aver lava phure Romendar*. Praha: Apeiron, 1991.

¹² Lhotka, P. *Původ Romů a jejich příchod do Evropy* [online]. [Cit. 2010-17-06]. Dostupné z <http://skola.romea.cz/cz/index.php?id=historie/01>

¹³ Scheinostová, A. *Romipen- literaturou k moderní identitě*. Praha: Athinganoi, 2006. s. 11.

¹⁴ Hübschmannová, M. *Moudrá slova starých Romů- God'aver lava phure Romendar*. Apeiron, Praha 1991.

¹⁵ Studovala na Univerzitě v Sofii, obhájila dizertační práci na téma *Súčasné etnokulturné procesy vo vybraných spoločstvách cigánskeho etnika*. Další významné studie jsou: *K problematike cigánskej skupiny, Malé etnické skupiny-pokus o vnútornú klasifikáciu a Vzťahy medzi skupinami Cigánov*.

svých textech zdůrazňovala, že „Vztahy mezi jednotlivými skupinami Cigánov s odlišným spôsobom života sú teda oveľa horšie než s okolitým obyvateľstvom“¹⁶.

Milena Hübschmannová poukázala na diferenciaci romských skupin s odkazy na původ Romů, na jejich původní domov- Indii.¹⁷ Mnohočetnost romských skupin je patrně pozůstatkem diferenciaci Romů do původních indických kast a podkast. Každá kasta užívala svoje speciální označení, které bylo nadřazeno souhrnnému pojmenování kast s podobným statusem.¹⁸

Jednotlivé romské (subetnické) skupiny užívaly od nepaměti pro své členy jména vyplývající z jejich mateřského jazyka – romštiny (autoetnonyma). Podobně jako u jiných národů i u Romů mívají tato slova význam většinou: člověk, muž, žena, v množném čísle lidé – ve smyslu příslušníci skupiny. Vlastních etnických názvů existuje u Romů celá řada, stejně jako je celá řada romských skupin a podskupin, z nichž některé uznávají pouze své úzké skupinové označení a obecnější název Rom neakceptují, anebo pro ně není tak důležitý.

Nicméně jak míní Karel Holomek¹⁹, přední romský aktivista, komunita Romů, která žije v České republice je vesměs stále vnímána a posuzována jako homogenní a nestrukturovaná.²⁰ Ale Karel Holomek nezůstává pasivní a sám se snaží přispívat k tomu, aby tato mylná myšlenka byla vymáčena. Romové v České republice se dle něj dají rozdělit do

---

¹⁶ Marušiaková, E. Vztahy medzi skupinami Cigáníc. Bratislava: Slovenský národopis, 1988. s. 58-77.

¹⁷ Hübschmannová, M. Od etnické kasty ke strukturovanému společenství. In Romové v České republice. Praha: Socioklub, 1999. s. 115- 136.

¹⁸ Dodnes se při seznamovacím rituálu Indové ptají především na příslušnost ke konkrétní skupině /kastě, podkastě/, která je rozhodující.

¹⁹ Ing. Karel Holomek - romský aktivista, narodil v roce 1937 v Brně v rodině původních moravských Romů, kteří se na Moravě usadili na konci 17. století. Jeho otec Tomáš Holomek byl první vysokoškolsky vzdělaný Rom v bývalém Československu. Karel Holomek vystudoval strojní inženýrství na strojní fakultě brněnské Vojenské akademie. Na fakultě později působil jako odborný asistent. Pro své výroky o okupaci sovětských vojsk v roce 1968 byl z fakulty vyloučen. Do roku 1990 vystřídal několik dělnických profesí: řidič těžkých vozidel, vedoucí demolice apod. V letech 1982 až 1989 pracoval pro samizdatové nakladatelství. Po roce 1990 byl dva roky poslancem České národní rady za Občanské hnutí. Poté podnikal do roku 1996 ve stavebních činnostech a zaměstnával Romy marně hledající práci. V současné době je předsedou Společenství Romů na Moravě, čestným předsedou Společnosti odborníků a přátel Muzea romské kultury, ředitelem Mezinárodního romského centra při Helsinském občanském shromáždění, členem vládní rady pro lidská práva a šéfredaktorem romského časopisu Romano hangos.

²⁰ Holomek, K. Romská menšina v České republice. In Etnické menšiny ve střední Evropě. Praha: G plus G, 1999.

několika skupin. V knize Ivana Gabala Etnické menšiny ve střední Evropě, v kapitole Romská menšina v České republice dělí společenství Romů na čtyři skupiny.

Jako první skupinu označuje tzv. původní obyvatelstvo, jedná se o skupinu Romů, která na území Čech a Moravy žije již několik staletí především polokočovným způsobem života²¹ a nazývají se „čeští Romové“. Počty těchto Romů byly za 2. světové války silně zdecimovány, zůstali zde jen potomci těch, kteří přežili. Jejich počet se dá jen stěží odhadnout snad na několik tisíc.

Druhá skupina je nejpočetnější, tvoří ji pováleční přistěhovalci ze Slovenska do uvolněných prostorů po moravských a českých Romech a do pohraničí po odsunutých Němcích, později pak do průmyslových středisek severních Čech a severní Moravy. Na území Čech a Moravy dnes žije z celého počtu Romů asi 75%- 77% těchto původem slovenských Romů. Ti se však mezi sebou dále dělí dle lokality či osady, ze které pocházejí. Ve skupině slovenských Romů dnes už existují propastné rozdíly mezi jednotlivci či jednotlivými nukleárními rodinami, ale i mezi starší a mladší generací. Rozdíly se týkají úrovně sociální, kulturní i vzdělanostní a rozhodují zpravidla o životní úrovni daných jedinců nebo rodin. V rámci této skupiny můžeme nalézt mistry ve svém oboru tradičních romských povolání, ale pro tuto práci jistě přednější učitele, vědce, umělce a spisovatele.

Jako samostatnou skupinu vidí Holomek olašské Romy, kteří se izolují nejen od majoritní společnosti a jsou jí také nejhůře zaznamenáváni, ale oddělují se i od ostatních Romů, s kterými jen zřídka navazují těsnější kontakty. Díky záměrné izolaci a uzavřenosti skupiny se jim ale podařilo zachovat si tradiční způsob života.

---

²¹ Romové se podle Petra Lhotky (<http://romove.radio.cz/cz/clanek/18901>) dělili i podle způsobu života :

„Romové dělili před zákazem kočování v roce 1959 na kočovné, polokočovné a usedlé. U nás to byly kočovné nebo polokočovné skupiny olašských Romů, které k nám přišly z území dnešního Rumunska, z Valaška a Moldávie, odtud jejich název - území Valachie, po tamním zrušením otroctví - nevolnictví. Velká část z nich až do zákazu v roce 1959 kočovala. Na rozdíl od jiných dnešních Romů si zachovávají svou řeč (olašský dialekt) a udržují své zvyky. Jsou velmi uzavření a nenechají mezi sebe proniknout cizího člověka. Kontakty olašských Romů s usedlými jsou málo časté. Polokočovné skupiny měly přechodná obydlí, ve kterých se zdržovaly zpravidla pouze v zimním období. Po většinu roku se přemisťovaly v příznačných vozech - šiatrách, pokrytých plachtami a tažených koňmi, nebo putovaly pěšky a tábořily ve stanech. Kočovnictví provozovaly v souladu se zdroji své obživy (nejčastěji koňské hadlířství), které jim však nezajišťovaly vše potřebné k existenci, a bývaly proto doplňovány různými formami drobného příživnictví. Usedlí Romové se usadili za Marie Terezie a živili se provozováním svých profesí nebo drobnými službami gádžům - Neromům, sedlákům z vesnic, u kterých žili v osobitých sídelních jednotkách - osadách (dodnes se uchovaly zejména na východním Slovensku, kde jich můžeme napočítat téměř tři sta).“

Pro úplnost je třeba říci, že na území České republiky žije ještě několik desítek tzv. Sinti- německých Romů, kteří žijí hlavně při hranicích s Německem. Jsou známí svou maximální snahou uchovat si jazyk a zásadně do svého společenství nikoho nepouští. Velmi striktně se snaží držet si etnickou svébytnost.

Oproti Karlu Holomkovi má Marek Jakoubek jiný názor. V kapitole Subetnické členění knihy Romové- konec (ne)jednoho mýtu²², se zmiňuje o třech skupinách. S Holomkem se shoduje na prvních dvou skupinách- původní Romové a Romové slovenští, přistěhovalí, ale již nepodává informaci o skupině olašských Romů a Sintů v dostačující míře, pouze jen náznakem Naopak ale popisuje skupinu maďarských Romů. Maďarští Romové, vlastním označením ungrike Roma, jsou usazeni převážně v maďarsky mluvících částech Slovenska a roztroušeně na území České republiky. Původem a kulturou se nijak výrazně neodlišují od Romů slovenských.

Karel Holomek v úvodu článku podotýká, stejně jako Elena Marušiaková, že mezi skupinami ne vždy panují harmonické vztahy a sounáležitost. Jakoubek toto doplňuje o zmínku, že jednotlivé subetnické skupiny (zejména pak Romové olašští ve vztahu k oběma skupinám) jsou vzájemně endogamní, tedy že mezi nimi nedochází ke vzájemným sňatkům.

Vztah jednotlivých romských skupin se pak spisovatelka Elena Lacková snaží v textu o olašských Romech²³ problematiku odlišnosti skupin přiblížit pomocí vztahů k jednotlivým slovanským národům. Říká: „*Málokdo z Čechů a Slováků ví, že nejsou všichni Romové stejní, že je dělíme na různé skupiny asi tak jako Češi, Poláci, Bulhaři, Srbové a Chorvati, každá skupina je sama pro sebe, má své zvyklosti a obřady, svůj dialekt, své rodové profese, zkrátka svůj způsob života...*“

Cílová skupina, kterou se zabývá tato diplomová práce je skupina- subetnická skupina tzv. slovenských Romů, skupina s „archaickým s apelativním přídomkem, jakého sami příslušníci skupiny dnes už neuvívají- říkají si prostě *Roma*. Příslušníci jiné subetnické skupiny- tzv. olašští Romové jim říkají *Rumungri*“²⁴, aby je od vlastní skupiny odlišili.“²⁵ Tato

---

²² Jakoubek, M. Romové- konec (ne) jednoho mýtu. Praha: Socioklub, 2004. s. 48-49.

²³ Lacková, E. Vždycky mě přitahovali olašští Romové. In Jdeme dlouhou cestou- příběhy Romů a Neromů v proměnách času. Praha, 1998. s. 190.

²⁴ Jana Horváthová vysvětluje termín Rumungro, mn. č. Rumungri v Kapitolách z dějin Romů jako termín, který dnes u nás i na Slovensku používají olašští Romové k označení neolašských Romů. Termín vznikl spojením dvou slov *Rom* a *ungro* – Rom uherský a zprvu byl určen opravdu pouze Romům v Uhrách, kteří se jako jedni z prvních trvale usazovali. Usazující se Romové byli v očích kočovných olašských Romů poníženi; Olaši vnímali usazení jako ztrátu nezávislosti, vítězství majority nad Romy, jejich pokoření. Usedlí Romové se po usazení

skupina byla zvolena vzhledem k její literární tradici, protože v historii romské literatury je tato skupina více aktivní a má delší tradici²⁶.

Níže uvedená stať z knihy Gejzy Horvátha, Tripras²⁷ je příkladem, že i když existuje určitá hierchie mezi romskými skupinami, tak je u Romů přítomen sjednocující prvek – úcta. Ukázka je pouze v českém jazyce:

„My Romové máme k sobě úctu. Ctíme toho, kdo něco umí, a chvála na něj se nese široko daleko. Ctíme i slepého, hluchého, křivého, starého, ctíme i mladého, chytrého i hloupého, také ctíme bílého, černého, škaredého i krásného. Na krásu se však díváme jinými očima. To se v nás pak mísí mnoho pocitů, závidíme, chválíme, radujeme se, pláčeme a pro krásu ztrácíme rozum. Děláme hlouposti a zapomínáme. Jako bychom vstupovali do ohně, kde se naše úcta ztrácí a úplně roztaví. Krása věkem mizí, ale úcta čistá jako zlato člověku zůstává až do jeho smrti.“

Rozhodujícím faktorem se také stala znalost romštiny. Jonathan Culler v článku Krátký úvod do literární teorie²⁸, zveřejněném v literárním časopise Host, v kapitole Jazyk, význam a interpretace, popisuje Sapir-Whorfovou hypotézu, která předpokládá, že jazyk determinuje myšlení.²⁹ Znalost romštiny je důležitá pro poznání romské kultury. Milena

---

skutečně částečně snažili přizpůsobit svému novému okolí, přejímali z něho řadu vnějších znaků i zvyků. Olašští Romové naopak nejdéle ze všech Romů u nás setrvali u kočovného způsobu života – až do realizace jeho zákazu v roce 1959; i poté udrželi a dodnes udržují řadu ze svých tradičních zvyklostí. Ve vztahu k ostatním Romům, a tím více Neromům žijí dosti izolovaně. Termínem *Rom a ungro* – Rumungro začali Olaši později souhrnně a s jistým opovržením nazývat i všechny ostatní – neolašské Romy.

²⁵ Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In Romové v České republice. Praha: Socioklub, 1999. s. 17-18.

²⁶ V podstatě všechny sběry Mileny Hübschmannové probíhaly na Slovensku u Slovenských Romů, dále byli Romové ovlivňováni jejím nadšením, psali pro ní, většina textů psané Romy jsou psané česky, později „slovenskou romštinou“ (tzv. severocentrálním dialektem). Milena Hübschmannová má velkou zásluhu na prosazení romštiny jako jazyka do literárních děl.

²⁷ Horváth, G. Každý tihne k svému, In Tripras. Praha: G plus G, 2006. s. 53.

²⁸ Culler, J. Krátký úvod do literární teorie. Host: měsíčník pro literaturu a čtenáře. Brno. 2002, číslo 04.

²⁹ Sapir-Whorfova hypotéza je lingvisticko-antropologická teze, podle níž je pojetí reálného světa vystavěno na jazykových zvyklostech konkrétní dané komunity, jež pak předurčují určitý výběr interpretace reality. S touto zřejmě nejslavnější teorií kořenící v jazykovém relativismu přišel americký strukturalistický lingvista Edward Sapir ve 30. letech 20. století. Názor většiny antropologů a lingvistů je však dnes poněkud skeptický, protože

Hübschmannová, zakladatelka české romistky v článku Milena Hübschmannová o sobě,³⁰ který je kompilátem jejích rozhovorů určeným pro různé deníky, říká, že „znalost jazyka je prvním požadavkem postulovaným zakladateli kulturní antropologie.“³¹ Dle ní je kultura Romů „výrazně vázaná na jazyk“³².

Mateřským jazykem je pro romské etnikum romština, ke které mají, podobně jako jiné národy, silný citový vztah. Toto silné pouto je vyjádřeno v přísloví, které uvádí Arne Mann v Romském dějepise³³:

*Ko pes ladžal vaš peskeri čhib, ladžal pes the peskeri daj
Kdo se stydí za svůj jazyk, stydí se i za svou matku.*

Podle zmíněného romského přísloví lze poznat důležitost romštiny pro Romy, neboť právě matka má v romské společnosti důležitou úlohu, byla ctěna, obdivována a vnímána jako nepostradatelná součást rodiny. Ostatně její důležitost je natolik zřejmá, že toto téma zpracovává předložená diplomová práce. Jazyk a matku spojil v básni *Amari romaňi čhib/ Naše romská řeč*³⁴ romský básník Vlado Oláh. Báseň je uvedena v celém znění, přeložila ji Lada Viková:

Amari romaňi čhib

*Amari romaňi čhib amenca ul'ila,
amenca andal e Indija avila.*

Naše romská řeč

*Ta naše romská řeč, s námi se
zrodila, s námi z Indie přišla.*

---

myšlení není zcela redukovatelné pouze na jazyk a řada významů může být vyjádřena neverbálními či mimojazykovými prostředky, jako je například mimika, posunky, umění, jazykový či situační kontext apod.

³⁰ Ryvolová, K. Milena Hübschmannová o sobě, In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha. 2006, ňilaj. s. 12- 26.

³¹ Tamtéž, s. 17.

³² Tamtéž, s. 18.

³³ Mann, A. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001. s. 25.

³⁴ Oláh, V. *Le khameskere čhave- Děti slunce*. Praha: Matice romská, 2003. s. 108.

*Andre late amari dajori
anglolutni ešebno gil'ada gil'ori.
Gil'ori pal peskero dukhado
romano dživipen. Laha amenge
o Ciral the o Ondis paramisa
vakerenas gule. Andre amari
romaňi čhib garudo hin amen
baro barval'ipen, amaro drom,
andre leste amaro dživipen.
Andre leste rodas amaro
jekhetaňiben, andre leste
arakhaha predal amare čhave
le Romenge o čačipen! Chudas
pes amen, Romale, jilo jilestar,
vast vastestar. l'ikeras pes amara
čhibatar, na ladžas pes Rom
Romestar. Jekhvar švicinelao kham savore
manušenge bachtale čačipnaha,
sungal'isungaha!*

*V té nám naše maminka první
i poslední píseň zpívala. Píseň
o svém přetěžkém romském životě.
S ní nám Ciral i Ondis pohádky
vyprávěl tak sladce.
V naší romské řeči máme ukryto
velké bohatství, naši cestu, v ní
je náš život. V ní hledáme naši
jednotu, v ní nalezneme pro naše
děti, pro Romy pravdu! Chyťme
se Romové, jeden druhého, srdce
za srdce, ruka v ruce. Držme se
našeho jazyka, nestyd'me se Rom
před Romem. Jednou bude slunce
svítit všem lidem šťastnou
pravdou, voňavým svitem!*

V současné době mnozí Romové stále považují romštinu za svůj mateřský jazyk, učí ji své děti a běžně s ní mezi sebou komunikují³⁵. Historička a muzeoložka Jana Horváthová ve svých Kapitolách z dějin Romů, v kapitole jazyk a slovesnost zmiňuje, že „romský jazyk představuje pro velkou část našich Romů stále jazyk mateřský, i když stav romštiny není uspokojivý. Desítky let, kdy byl tento jazyk komunistickou propagandou považován za hantýrku a Romové byli přesvědčováni o škodlivosti jeho předávání vlastním potomkům, napáchala neodčinitelné škody. Vlastní jazyk mnoho Romů zapomnělo, českému se odposlechem naučilo nedokonale a jako většina cizinců ovládají i oni jen jeho hovorovou a

---

³⁵ Výjimkou však nejsou ani takoví Romové, kteří romštinu téměř nepoužívají, ba dokonce ji ani neumí. Jedná se spíše o mladší generaci, která se uchyluje k používání jazyka majoritní společnosti.

někdy přímo slangovou verzi. Řada Romů navíc mluví česky s použitím akcentu typického pro romštinu, což je na veřejnosti terčem obecného posměchu.“³⁶

Většina pramenů se ale shoduje, že romština není jen nositelkou tradic, ale i symbolem pro romipen/romství³⁷. Stejně jako bohemistka Alena Scheinostová vysvětluje v práci Romipen, tak i v této předložené diplomové práci je zdůrazněno, že „analogický výraz *romština* označuje soubor mnoha různých dialektů (dominantním dialektem v Česku je dialekt servika Romů). Jako samostatný jazyk indického původu byla romština identifikována na sklonku 18. století, ale [...] dlouho nebyla za legitimní jazyk pokládána.“³⁸

Jak uvádí Petr Lhotka na serveru romove.radio.cz v článku o dělení Romů, lze romštinu rozdělit do tří dialektových skupin. Tyto dialekty mají základní slovní fond romský a kromě výpůjček z různých kontaktních jazyků pro výrazy označující moderní realitu (řidičský průkaz, škola...) mezi nimi existuje různě vysoký stupeň srozumitelnosti.

První skupinou je skupina balkánsko-karpatsko-baltská. Ta se dále dělí na podskupiny starobalkánskou, karpatskou a baltskou. Druhá je skupina gurbetsko-cerharská, jíž se mluví výhradně na Balkáně a poslední je skupina kalderašsko-lovářská, která je zeměpisně nejrozptýlenější - od Uralu po Kalifornii a Buenos Aires. I z tohoto dělení jazyka je zřejmé, že Romové nejsou a nikdy nebyli homogenní skupinou, a proto by bylo správné mezi nimi rozlišovat, a nikoliv generalizovat.

Psané romštině je poprvé „požehnáno“ v 1. polovině 20. století v zemích SSSR a Rumunsko, kde začaly vznikat první projevy etnoemancipace v podobě romských spolků, divadel, časopisů. Mezníkem se stalo poválečné období, od konce druhé světové války stalo vídanějším jevem ve všech zemích včetně České republiky, kde vývoj probíhal více méně paralelně jako v ostatních zemích. S psanou romštinou ale přišly otázky, na které se stále hledají odpovědi. Nejzásadnější se zdá být otázka standardizace romštiny, popis dialektů romštiny, rozšíření komunikačních domén romštiny.

Jak již je výše zmíněno, skupina Romů, které se týká tato práce, jsou tzv. servike Roma- slovenští Romové. Jejich dialekt romštiny je právě tím dominantním dialektem

---

³⁶ Horváthová, J. Kapitoly z dějin Romů. Praha: Člověk v tísni, 2002. s. 30.

³⁷ Romipen dle Vlada Olaha: „Tento pojem má mnoho významů, ono romství nepředstavuje jen romskou kulturu, tradici a mentalitu, ale i dodržování určitých nepsaných zákonů, jako je pohostinnost, pomoc potřebným, soudržnost mezi Romy aj.“, cit. Z Oláh, V. Le khameskere čhave- Děti slunce. Praha: Maticе romská, 2003. s. 48-49. Obsahuje i příběh pro inspiraci.

³⁸ Scheinostová, A. Romipen-literaturou k moderní identitě. Praha: Athinganoi, 2006. s. 17-18.

romštiny v Česku. Dialekt laicky nazývaný *slovenská romština*³⁹, přesněji však severocentrální dialekt romštiny. Převaha tohoto dialektu je zřejmá i z toho, že byly vytvořeny učební pomůcky a studijní materiály. Za významnou publikaci se považuje Učebnice slovenské romštiny Romaňi čhib⁴⁰ autorek Mileny Hübschmannové a Hany Šebkové. Učebnice slovenské romštiny je první rozsáhlejší příručka, podle níž se mohou tomuto dialektu naučit všichni, kteří o to mají zájem. Dosavadní příručky slovenské romštiny (J. Lípa: Příručka cikánštiny [1963], M. Hübschmanová: Základy romštiny [1973] a M. Hübschmannová: Cikánština [1976]) sloužily svým rozsahem či pojetím pouze omezenému počtu zájemců. Další významnou publikací dokazující dominantnost severocentrálního dialektu je Kapesní slovník romsko -český a česko-romský⁴¹ stejných autorek a navíc Anny Žigové. Autorky zařadily do slovníku slova, která posbíraly na Slovensku a v Čechách mezi Romy hovořícími právě slovenskou romštinou. Slovník obsahuje i archaismy, dialektismy a neologismy.⁴² Většina romských děl v České republice je napsána v tomto dialektu.⁴³

2.2.oblast

Diplomová práce s názvem *Obraz matky ve slovesnosti Romů* se bude týkat skupiny tzv. slovenských Romů (servike), kteří žijí na území České republiky. Vzhledem k historii usazování slovenských Romů na území České republiky, kdy od konce druhé světové války, od roku 1945, se do České země začali stěhovat Romové ze Slovenska, je složité ohraničit oblast bez objasnění některých faktů.

---

³⁹ Podle úzu, který zavedl lingvista Jiří Lípa v 60. letech 20. století – „*slovenská cikánština*“, „slovenští *Cikáni*“

⁴⁰ Hübschmannová, M., Šebková, H. Učebnice slovenské romštiny- Romaňi Chin. Praha: Fortuna, 1999 .

⁴¹ Hübschmannová, M., Šebková, H., Žigová, A. Kapesní romsko-český česko-romský slovník. Praha: Fortuna, 2001.

⁴² Kolektiv autorů, který se podílel na Romsko- českém a Česko- romském kapesním slovníku, se inspiroval romskými slovníky, jež vycházely v okolních zemích v druhé polovině 20. století, např. Romsko- maďarsko-anglickým slovníkem z roku 1983 J. Vekerdiho (ve slovníku se soustředí na čtyři romské dialekty v Maďarsku) či Srbochorvatsko– romsko– anglickým slovníkem, který roku 1983 publikoval jugoslávský romista R. Uhlik.

⁴³ Používání romštiny v písemném projevu bylo naprosto novým jevem. To se odráželo i na přístupu jednotlivých autorů k psané formě jejich mateřštiny. Zatímco někteří začali psát romsky rovnou, někteří nejdříve psali v majoritním jazyce .

Krátce po válce se odhady počtu Romů na území dnešní České republiky pohybují řádově mezi 600 až 1000. Nicméně první poválečný soupis ministerstva vnitra, k němuž došlo v druhé polovině roku 1947, vykazuje již celkový počet 101 190, z čehož podle Ctibora Nečase⁴⁴ plných 16 752 připadá na Čechy a Moravu a zbylých 84 438 na Slovensko. Počty se výrazně změnily, když Romové ze Slovenska začali v České republice hledat práci, neboť na Slovensku žili ve velmi nuzných podmínkách. Milena Hübschmannová se zmiňuje o tom, že „je (Romy) přicházeli verbovat čeští náboráři, aby dosídlili pohraničí po odsunutých Němcích. Poté, co zde válkou zdecimovaní Romové ze Slovenska našli výhodnou a penězi placenou práci- na Slovensku byli za své kvalifikované řemeslnické i nekvalifikované nádenické služby odměňováni v naturáliích- začali do Českých zemí migrovat spontánně.“⁴⁵

Odchod práceschopných mužů do pohraničních měst a severních Čech, které dobře placení náboráři⁴⁶ líčili jako "zemi zaslíbenou", se záhy odrazil i v romském písňovém folkloru. Například se objevuje v autobiografickém díle Ireny Eliášové s názvem *Naše osada*⁴⁷, které je psáno v českém jazyce a kde autorka vypráví *smutné, veselé i tajemné příběhy Romů*⁴⁸. Irena Eliášová popsala významný okamžik v jejím životě a v životě její rodiny, kdy se na podzim⁴⁹ rozhodli odejít z rodné osady na Slovensku do Čech. Poté, co do České republiky nejdříve odjel otec a našel si tam práci, se rodina po nějaké době rozhodla ho následovat s vidinou lepšího života, bydlení a práce. Příklad z textu je ukázkou písňového folkloru, který se projevuje jako v autorské tvorbě:

Jedno je jisté, my už jedeme... vlak uhání velkou rychlostí a my s ním do neznáma, ššš, ššš, ššš... a z vedlejšího kupé je slyšet, jak Suchý zpívá:

*Pro Čechy me džá, bůti the kerél*⁵⁰

Na Čechy já půjdu na práci,

⁴⁴ Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999.

⁴⁵ Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In Romové v České republice. Praha: Socioklub, 1999. s. 18.

⁴⁶ O organizovaném náboru podávají svědectví romští pamětníci, jejichž výpovědi zaznamenala Ilona Ferková. Ferková, I. Sar o Roma avenas pal o mariben pro Čechi- Jak Romové přicházeli po válce do Čech. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 1995, číslo 1/2.

⁴⁷ Eliášová, I. *Naše osada*. Liberec: Knihovna Liberec, 2008. s. 164.

⁴⁸ Podtitul.

⁴⁹ Kniha popisuje čtyři roční období jedné rodiny v osadě.

⁵⁰ Text písně je napsán autorkou, používá lidovou mluvu a osobní jazykový styl.

V hádánkách, které jsou velice oblíbeným žánrem v tradiční slovesné kultuře servika Romů se také toto objevilo. Například vznik jedné improvizované hádanky zaznamenala Milena Hübschmannová v příbuzenské komunitě Bertina a Heleny Demeterových - když si starší sestra Bertina Demetera, Friška, nemohla vzpomenout na žádnou tradiční hádanku, přišla se svérázným problémem, podloženým tehdejší sociální situací Romů - totiž migrací ze Slovenska do Čech. Její hádanka patří k hádankovým "minipříběhům" :

Hin man pre Slovensko kher. Džav te bešel pro Čechi, kamav te thovel mange o kher pal e Praha. Savoro mire kherestar, so hin pre Slovensku, šaj anav manca, ča jekh na. So hin oda?

"Mám na Slovensku dům. Stěhuji se do Čech a chci si postavit dům za Prahou. Všechno si z toho domu, co mám na Slovensku, můžu přinést sebou, jen jedno jediné ne. Co to je?"

(o paňi andal e vakovka, bo imar šuťil'a/ voda z omítky, protože už vyschla)⁵¹

Vláda rychlé osídlování pohraničí podporovala a nové pracovní síly vítala. Vzájemná nedůvěra však přetrvávala i nadále. Řada Romů však v této době žila tak, že své rodiny zanechala na Slovensku, dojížděla za prací, ale domů se vracela, kdykoli to jen bylo možné. Mnozí Romové se přitom vraceli domů s prvními úsporami a doma pomalu budovali své nové domovy v osadách bez elektřiny a pitné vody, v osadách, jež postrádaly hygienické zázemí a které byly navíc určeny k demolici.

Jedním z hlavních důvodů bylo dle Mileny Hübschmannové to, že „některé rodiny (rody) se nedovedly vypořádat právě s „mezikastovními“ vztahy: nedovedly navázat komunikaci s „cizími“ Romy, s nimiž se najednou ocitly v nuceném sousedství.“⁵²

⁵¹ Hübschmannová, M. Garude lava. [online]. [cit 2010- 06-10] dostupné z

<http://ling.kfunigraz.ac.at/~rombase/cd/data/lit/data/garude.cs.pdf>

⁵² Hübschmannová, M. Od etnické kasty ke strukturovanému etnickému společenství. In Romové v České republice. Praha: Socioklub, 1999. s. 127.

V roce 1958 byl přijat zákon č. 74 o trvalém usídlení kočujících osob. Tento zákon postihl především olašské Romy, kteří skutečně po Československém území v té době kočovali. Někdy se však stávalo, že tento zákon byl uplatňován i u polokočovných Romů, kteří cestovali mezi rodinou na Slovensku a prací v Čechách. Tito Romové se museli nastěhovat do přidělených bytů a věnovat se určenému zaměstnání.

Komunistům se podařilo Romy přivést do situace, kdy původní hodnoty a normy byly postupně ničeny, aniž by byly přirozeně nahrazeny jinými. Plody těchto historických procesů sklízíme i dnes. Milena Hübschmannová je toho názoru⁵³, že v tomto období se komunistům podařilo výrazným způsobem utlumit vnitřní nástroje sociální kontroly romské komunity. Romové kontrolní mechanismy naší společnosti (majority) nepřijali za své a i z tohoto důvodu se podle mne začaly mezi Romy více vyskytovat sociálně patologické jevy a došlo k regresi jejich tradičních hodnot.

Podobně se na tuto problematiku dívá i Ctibor Nečas, podle nějž Romové z důvodu ničení jejich hodnot a norem v tomto období postrádají vědomí sounáležitosti, vědomí společného původu, společných dějin. Sounáležitost Romů, kterou můžeme někdy vidět je pouze zdánlivá. Tato sounáležitost je spíše důsledkem společných pocitů skupiny, jež je soustavně ostrakizována, stigmatizována a jejíž problémy jsou marginalizovány, jak tvrdí Ctibor Nečas.

Tomáš Hirt se v krátkém článku zabývajícím etnicitou, etnickou identitou⁵⁴ vyjadřuje o Romech, jako o skupině, „u níž se obvykle celkem neproblematicky předpokládá, že tvoří etnickou skupinu. Současné i minulé výzkumy však naopak zřetelně prokazují, že primární referenční kolektivitou zde není *etnická skupina*, ale skupina příbuzenská. Jedinec, který sdílí tradiční společenské vzorce některého z romských kmenů, v tomto smyslu prožívá svoji skupinovou sounáležitost na bázi rodové příslušnosti a nikoli na bázi kategorie etnicity, která je prostředí, do něhož byl socializován, zcela cizí. Distinkce my – oni zde totiž probíhají po linii příbuzenství, čili po hranicích jednotlivých rodů. Intence my se tak primárně vztahuje například k rodové entitě *Horvátovci*, přičemž intence oni je vztažena třeba k rodu Čonkoců. Identifikace s kolektivitou *Romové* je – navzdory probíhající etnické revitalizaci – velmi slabá, což může sloužit i jako vysvětlení faktu, proč se k romské národnosti při nedávném censu přihlásilo minimum osob.“

---

⁵³ Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In Romové v České republice. Praha: Socioklub, 1999.

⁵⁴ Hirt, T. Etnicita a etnická identita. [online]. [cit. 2010- 06-18]. Dostupné z www.varianty.cz/download/pdf/texts_3.pdf

Jak je vidět z historie usidlování Romů na území České republiky, je velmi těžké rozlišovat Romy, kteří se cítí jako čeští Romové ze Slovenska, nebo slovenští Romové žijící v Česku⁵⁵. Vzhledem k „československé historii“ se nabízí volba, že zájem bude směřován na oblast České republiky a slovenské- servike Roma žijící – píšící v České republice.

2.3.časové období

Na základě dostupných materiálů- tj. knižně vydané, časopisecky zveřejněné publikace romských autorů z České republiky- a historických událostí, které tomu napomohly, aby tyto materiály mohly být vydávány a být mi k dispozici pro zpracování diplomové práce, je stěžejním obdobím období od roku 1969 po současnost.

Historické souvislosti byly již lehce naznačeny v kapitole Oblast. Dá se říct, že je zřejmé, že se týká období, kdy se Romové ze Slovenska (kteří jsou etnikem této diplomové práce) dostávali na území České republiky. Následující leta od roku 1945 však nebyla ještě vhodným obdobím pro jakékoliv projevy Romů. Až od roku 1969 se vytvořil prostor pro seberealizaci romských autorů a o vznik romské literatury vůbec. Historické události a prameny, z kterých čerpá předložená diplomová práce s názvem Obraz matky ve slovesném folkloru Romů- autorská tvorba, jsou blíže osvětleny ve zvláštních kapitolách.

Stejně jako při postupové práci, tak i v diplomové, která ji doplňuje a navazuje na ni, je nutné počítat s tím, že ohraničení zkoumané doby je velkým omezením. V dalších kapitolách bude objasněno, proč nelze plně oddělit romský folklor od autorské tvorby Romů. Přesto se ale tato práce bude snažit s tímto omezením vyrovnat. Poznámkový aparát se jeví poměrně vhodným prostředkem.

2.4.prameny

Při práci s prameny je důležité se soustředit na výběr pramenů a na jejich rozlišení. Při práci s jakýmkoliv textem psaným Romy, nebo o Romech je důležité uvědomit si, s jakým pramenem pracujeme. Vzhledem ke kombinaci oborů romistika- etnologie je přínosné rozlišit

---

prameny, z kterých je čerpáno na prameny etnologické a prameny romistické. Ač jsou si obory na první pohled velmi blízké, jsou v nich určité rozdíly, které musí být brány v úvahu.

První je koncept oborů. Seminář romistiky je zřízen při Ústavu jižní a centrální Asie funguje na půdě FFUK v Praze jako vzdělávací a vědecké pracoviště od roku 1991 (nejprve jen jako studijní obor, od roku 2000 jako oddělení v rámci ústavu s relativní samostatností). Jeho zakladatelka Doc. Milena Hübschmannová jej od počátku vedla jako pracoviště výrazně multidisciplinární a jako pracoviště výrazně zaměřené na kontakt a studium problematiky v terénu. Rozsah zájmů Semináře romistiky je velmi široký: snaží se osvětlovat antropologické, historické, politické, náboženské, folkloristické, literární i jiné prvky romské kultury a vzájemně znalosti z těchto jednotlivých oborů propojit. Základním východiskem práce všech pracovníků i studentů semináře je lingvistika a aktivní znalost romštiny.⁵⁶ To má za to, že romistika je obor převážně lingvistický, i když její „zápřah“ je velmi široký.

Obor etnologie je oproti romistice obor s delší tradicí. Absolvent studia je znalý z kulturně antropologických přehledů. Ty jsou dále rozvedeny v aplikacích oborového konceptu na materiální, duchovní a sociální kulturu a problémy etnicity. Dále dochází ke specializaci – zaměření se na tři základní směry: obecnou etnologii, etnologii ČR a Evropy a folkloristiku. Posluchač je v průběhu studia veden k samostatné výzkumné činnosti, jejíž výsledky zpracovává v diplomové práci. Absolvent je získá schopnost realizovat etnologický výzkum ve „vlastní“ kultuře a po jazykové přípravě i v kulturách „cizích“. Celková průprava umožní absolventovi řešit etnokulturní problémy v teoretické i v aplikované podobě.⁵⁷

Obory, které jsou si na první pohled blízké, jsou i dosti rozdílné, když známe jejich zaměření, avšak jejich rozdílnost lze dobře využít. Z etnologického hlediska je možné využití historických pramenů, pramenů literární vědy, folkloristiky. Z romistického hlediska (především díky zaměření diplomové práce na romskou literaturu- tedy literaturu psanou Romy, ne literaturu psanou majoritou o Romech) jsou při psaní této práce voleny prameny, které lze nazvat primární⁵⁸, a to knižně vydané, časopisecky zveřejněné publikace, případně sborníky romských autorů z České republiky.

V romské slovesnosti je výrazná a přitom tenká hranice mezi folklorem a autorskou tvorbou. Pro romisty je téma hranic mezi folklorem a autorstvím jedno z nejožehavějších a nejvíce diskutovaných. Výrazná, téměř nesmazatelná čára je v případě, že se na dílo pohlíží

---

⁵⁶Převzato z webu romistiky <http://www.romistika.eu/>

⁵⁷Převzato z webu etnologie

<http://etnologie.ff.cuni.cz/doc/ZAMERENI%20STUDIA%20OBORU%20ETNOLOGIE.pdf>

⁵⁸ Sekundární literatura- literatura o literatuře Romů, diplomové práce, články atd.

pouze z pohledu, zda je znám autor textu, nebo je text bez autora a je tedy dílem ústní slovesnosti⁵⁹. Ale na toto se dá dívat i jinak, a to, že ústní lidová slovesnost se silně odráží v autorské tvorbě. Až na pár „individualistických“ výjimek autorská tvorba zásadně pracuje s motivy lidové slovesnosti, používá stejné obrazy, obraty, motivy. Je to právě díky tomu, že autoři sepisují to, co slyšeli od svých předků, z dětství si osvojili formule, styl vyprávění, témata. A to je pak velmi tenká hranice, jak rozlišit autorskou tvorbu od folkloru.

Následující stránky budou zaměřeny na uveřejněné texty, u kterých je znám autor, tedy na autorskou tvorbu. Tyto prameny jsou pro předloženou práci primární. Mnoho tradičních rysů se pravidelně objevuje v textech podepsanými autory, a tudíž práce nebude ochuzena o ty nejzajímavější motivy, které souvisejí s rolí matky a zároveň to naskýtá výjimečnou možnost seznámit se s knižně (převážně díla Ilony Ferkové, Margity Reiznerové, Vlada Olaha, Tery Fabiánové, Eriky Olahové, Ireny Eliášové, Jana Horvátha, Gejzy Horvátha, Agnesy Horváthové, Andreje Giňi, Andreje Pešty a dalších) či časopisecky vydanými díly slovenských Romů, které doposud vyšly (přes časopisy *Romano ĺil*, až po časopis romistických studií *Romano džaniben*). Inspirací byla i „dílka“ romských děti ze soutěže *Romano suno*, které mají autora, ale nedá se v těchto případech hovořit o spisovatelích. Soubor děl, ze kterých je čerpáno, není samozřejmě úplným souhrnem literárních prací slovenských Romů z České republiky, ale spíše výběrem prací, které se tematicky specializují na „obraz matky“.

Protože se práce týká literatury, je nutné spolupracovat i s publikacemi, učebnicemi, příručkami a slovníky literární vědy. Mezi základní literaturu z této oblasti patří *Teorie literatury* Reného Welleka a Austina Warrena, *Úvod do studia literární vědy* Eduarda Petru, který působí na Katedře bohemistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, a *Slovník literární teorie* Štěpána Vlašína⁶⁰. To je důležité především kvůli terminologii, která je v práci používána a také odpovídají na otázku- Jak psát o literatuře?

---

⁵⁹ Otázkou je, jak nahlížet na romské pohádky sesbírané Milenou Hübschmannovou, která je v knize stejného názvu prezentuje jako folklor, protože pohádky zapisovala, nahrávala v situaci, kdy byly pohádky vyprávěny. Avšak na konci knihy Hübschmannova předložila seznam autorů vyprávěných pohádek a připojila i zásadní informace o jeho osobě a o sběru. Nejde tedy o úplně „čistou autorskou tvorbu“, ale ani ne o klasický folklor, který se vyznačuje právě tím, že autor není znám.

⁶⁰ Bibliografické údaje viz. seznam použité literatury.

Primární prameny by bylo možné rozdělit na ty, jež jsou psané ženami a na ty, které vytvářejí muži. Podle výzkumu Věry Havlové byli v letech 1969- 1999 aktivnější muži⁶¹. Tento jev bude brán v úvahu, protože zvláště pohled na ženskou roli- roli matky- v romské rodině se může v tomto případě lišit dle toho, jaké pohlaví na ni nahlíží, ale nebude důvodem výrazně diferenciací pramenů. V této práci je vyvinuta snaha oba pohledy spojit, místo toho, abych byl některý z nich preferován.

---

⁶¹ Havlová, V. Vznik a současné postavení psané romské literatury v ČR. Praha: Univerzita Karlova v Praze Filozofická fakulta. Institut základů vzdělanosti, 2000. s. 76. Na s. 26 zmiňuje souvislost, že muži dosáhli vyššího stupně vzdělání než ženy.

3. Počátky romské literatury v České a Slovenské republice

Během posledních let se projevuje zvýšený zájem společnosti o literaturu etnických menšin, a díky tomuto „trendu“ se dostává do pozornosti majority i literatura psaná Romy. Anglistka a romistka Karolína Ryvolová na serveru Iliteratura.cz v článku Pěkně vypečená literatura aneb co se chystá v romské kuchyni, také komentuje tento zájem takto: „*Vyšlo více beletristických knih spojených s romskou tematikou než za poslední desetiletí, chtělo by se dokonce říci, že prožíváme jakýsi boom romské literatury. Autory těchto knih jsou jak samotní Romové, pro které se literatura stává plnohodnotným polem artikulace identity, tak zástupci „bílé“ většiny, kteří v romském prostředí hledají – a někde nacházejí – různé formy vždy lákavé jinakosti.*“⁶²

Přestože není téma Romů již nijak tabuizováno a s romskou literaturou se lze snadno setkat v jakémkoliv knihkupectví, přestože se stávají romistické práce na odborné scéně poměrně zavedenými⁶³ a jsou dostupné i laické většině, nelze brát jako samozřejmé, že jsou známé všechny okolnosti, které se staly součástí vznikajícího fenoménu – romské literatury.

Tato kapitola se proto zabývá historickým pozadím, které vedlo ke vzniku romské literatury a skutečností, které ho provázely, protože „charakter romského tisku je určen historickým, politickým a sociálním kontextem romské menšiny v Č a SR.“⁶⁴ Vzhledem k tomu, že bádání a vytváření obrazu matky ve slovesnosti Romů vyžaduje práci s literaturou především psanou Romy, myslím si že, že je vhodné se znát okolnosti, které vedly k současné podobě romského slovesného folkloru v Čechách a na Slovensku.

Jelikož romština jako jazyk neměla až donedávna písemnou formu, neexistovala ani žádná psaná literatura. O to bohatší však byla ústní slovesnost, která se dochovala až dodnes⁶⁵. Podle článku z velmi kvalitního serveru iliteratura.cz k tomu přispívala k poměrná izolovanost Romů od okolního obyvatelstva, vysoká ngramotnost a nedostupnost jiných zdrojů zábavy (divadlo, kino, televize)⁶⁶.

---

⁶² Ryvolová, K. Pěkně vypečená literatura aneb co se chystá v romské kuchyni. [online]. [cit 2010- 06-12]. Dostupné z <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=23605>.

⁶³ Scheinostová, A. Romipen-literaturou k moderní identitě. Praha: Athinganoi, 2006. s. 17.

⁶⁴ Havlová, V. Vznik a současné postavení psané romské literatury v ČR. Praha: Karlova univerzita v Praze. Institut základů vzdělanosti, 2000. s. 76.

⁶⁵ Zejména na Slovensku, ovšem její tradice přetrvávají i v Čechách.

⁶⁶ Šebková, H. Obecné články [online]. [cit. 2010- 06-12]. Dostupné z <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=10183>.

Velmi silnou tradici lidové ústní slovesnosti měli ještě donedávna romští lidoví vypravěči, kteří měli velký repertoár nejrůznějších vyprávění. Vypravěči- *paramisara*, byli ve společnosti Romů velice váženými lidmi, jejich umění vyprávět se mnohdy rozneslo dál, než za okruh jejich působení. Role vypravěče byla svěřena pouze mužům.

Jejich "nejvyšším" žánrem⁶⁷ byly hrdinské příběhy, příležitostně však vyprávěli i krátké báchorky, obvykle humorné, ale i strašidelné. Mezi nejčastěji vypravované zkušenosti patří setkání s duchy zemřelých, které Romové berou velmi vážně. Ostatně kult zemřelých je u Romů stále nejsilnějším jevem a je tedy logické, že je velmi častým námětem příběhů⁶⁸. Takováto vyprávění naplňovala nejrůznější společenská posezení a příležitosti k setkání se celé široké rodiny, případně určité části osady, bez rozdílu věku a pohlaví⁶⁹. Pravidelně se vyprávěly příběhy a anekdoty při "*vartování*"⁷⁰ u zesnulého, ale i na křtinách, svatbách apod.

V literárním časopise Host, v čísle věnovaném romské literatuře se autorka článku Nalézání prastarých i nových romských hodnot vyjadřuje k psanému literárnímu projevu Romů. Stěžejní v jejich tvorbě jsou dle ní především dva typy tradičních slovesných útvarů a to jsou pohádky a volná vyprávění.⁷¹ Podle Ctibora Nečase⁷² shrnují Romové slovesnost pod jediný název – pohádky.

S prudkým nástupem jiných forem zábavy, zejména televize, ustupuje role tradičních lidových vypravěčů stále více do pozadí, ale není všemu konec, protože kratší ústně-slovesné žánry žijí a rozvíjejí se dále. Patří mezi ně krátké povídky, humorné příběhy a hádanky.

Romská literatura v Čechách, respektive v Československu, se datuje od roku 1946. Jak se zmiňuje Helena Sadílková v rozhovoru pro časopis Reflex, první napsala Elena Lacková divadelní hru Hořící cigánský tábor. Ze členů své rodiny sestavila soubor, text

---

⁶⁷ Více o žánrech romské literatury v samostatné kapitole.

⁶⁸ Kult mrtvých u slovenských Romů např. Horváthová, E. Cigáni na Slovensku- historicko-etnografický náčrt, Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, Bratislava 1964, s. -341-343. nebo Davidová, E. Cesty Romů-romano drom 1945-1990, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 1995, s. 129-133.

⁶⁹ I když dříve byly některá vyprávění určena pouze pro dospělé - viz úvod v Hübschmannová, M. Romské pohádky, Fortuna, Praha 1999.

⁷⁰ Hlídání mrtvého.

⁷¹ Sadílková, H. Nalézání prastarých i nových romských hodnot. In Host: měsíčník pro literaturu a čtenáře. Brno. 2006, číslo 4, s. 31.

⁷² Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995. s. 55.

secvičila a s úspěchem nějaký čas objížděli východní Slovensko i západní Čechy. Později hra vyšla tiskem v Dili. Další autoři se objevili až v šedesátých letech ⁷³.

O literatuře psané Romy na území Čech a Slovenska před rokem 1946 toho není mnoho známo. Dochoval se pouze romský překlad Skutků apoštolských z roku 1936, který pořídil moravský Rom Antonín Daniel. Zdá se tedy, že fenomén romsky psané literatury se u nás objevuje až koncem 60. let 20. století, v období společenského a politického uvolnění ⁷⁴.

Velmi důležitým momentem v historii romské literatury je rok 1969. V tomto roce se datuje i vznik romské autorské tvorby, nebo alespoň vznik předznamenává. Romistka Helena Sadilková ve své diplomové práci zabývající se tématickou analýzou povídkové tvorby romských autorů v České republice ⁷⁵ poznamenává, že vznik romské autorské literatury i její další vývoj byl přímo závislý na celkové dobové společenské a politické atmosféře. Nachází dva historické body, rok 1969 a rok 1989, které krátké dějiny romské literatury dělí do dvou důležitých etap.

Rok 1969 je důležitý pro samotný vznik romské autorské literatury. K jejímu zveřejňování v rozsáhlejším měřítku však došlo až po pádu komunistické vlády v roce 1989. Oba průlomové okamžiky spadají do období, kdy polevila asimilační politika komunistické vlády, respektive, kdy byla tato vláda úplně svržena, a otevřel se tak prostor pro samostatnou kulturní, společenskou a politickou činnost Romů.

Na jaře roku 1969 vznikl Svaz Cikánů-Romů. Podnětem k jeho založení byla iniciativa několik vysokoškolsky a středoškolsky vzdělaných Romů. ⁷⁶ V srpnu téhož roku vznikla za předsednictví MUDr. Jána Cibuly slovenská část Zvaz Cigánov- Rómov. Brzy se občanské sdružení rozrostlo na několik tisíc členů (mezi jejich aktivity patřilo zakládání

---

⁷³ Sadilková, H. Romové mluví tak, jak chtějí. [online]. [cit. 2010- 06- 13], dostupné z http://www.czlit.cz/main.php?pageid=4&news_id=1196&position=8&PHPSESSID=f5f48838c2a8a27a9e3670206fce1fec 04. 04. 2008.

⁷⁴ Pokračovalo v atmosféře více nebo méně otevřeného odporu proti intervenci vojsk Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968.

⁷⁵ Sadilková, H. Tématická analýza povídkové tvorby romských autorů v České republice. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Seminář romistiky, 2002.

⁷⁶ V Čechách a na Moravě k nim patřil JUDr. Tomáš Holomek, Doc. ing. Miroslav Holomek, DrSc, Zikmund Vágaj, ing. Miadik, PhDr. Antonín Daniel a mnoho dalších. Na Slovensku reprezentoval Romy bojovník SNP Anton Facuna, spisovatelka Ilona Lacková, JUDr. Gustav Karika a MUDr. Ján Cibula - pozdější předseda Mezinárodní Unie Romů.

romských hudebních souborů). Bohužel Svaz vydržel působit pouze pár let, přesně do března roku 1973, než byl násilně rozpuštěn⁷⁷.

Navzdory své krátké existenci byl Svaz Cikánů- Romů velmi aktivní. Alena Scheinostová popisuje v díle Romipen⁷⁸ velmi významný cíl, který se s pomocí iniciativy Svazu Cikánů- Romů podařil zrealizovat- propagace výrazu „Rom“ jako etnonyma pro všechny romské skupiny. Jako nejvýznamnějším počinem se zdá být to, že ustanovil první jazykovědnou komisi (1971), která přijala první a doposud platnou kodifikaci písemné normy slovenské romštiny⁷⁹, což bylo podnětem ke vzniku prvních romských literárních pokusů. Texty Romů byly zveřejňovány ve zpravodaji Svazu Cikánů-Romů Romano l'il (Romský list)⁸⁰. Jeho šéfredaktorem byl známý židovský novinář Pavel Steiner, brzy ho ale nahradil Andrej Pešta, Rom původem ze Slovenska, profesí zámečnick, který se později stal známým díky své próze a poezii.

Za tři roky trvání časopisu vyšlo celkem čtrnáct čísel. Jednotlivá čísla přinášela přehled politických, společenských a kulturních aktivit Romů. Zpravodaj zveřejňoval články o plnění pracovních závazků, o tanci, hudbě, fotbalu nebo školní docházce, o romské historii a osobnostech, poskytoval informace o romských komunitách ve světě, citoval tematické informace z neromského tisku.

Významnost Svazu nebyla jen v tom, že dal prostor ve zpravodaji textům psaným Romy, ale proto, že se stal velkým vzorem a inspirací dalším, kteří poprvé získali pocit, že by mohli získat určitou možnost seberealizace pomocí literární formy. A poprvé se zde objevila psaná romština. Milena Hbschmannová, která také pracovala ve Svazu Cikánů- Romů jako předsedkyně společenskovední komise, to popsala tak, že „ Romové psali každý jak uměl,

---

⁷⁷ O historii a fungování Svazu Cikánů-Romů viz. Fauna, A. *Zvaz Cigánov- Romov na Slovensku*. In Demografie 1/1996., nebo Hübschmannová, M. *Počátky romské literatury*. In *Žijeme spolu vedle sebe?*(Sborník z konference o literatuře a kultuře národnostních menšin v České republice), Praha, 1998. Též Giňa, A. *Leperav pro SCR, Romano džaniben: časopis tomistických studií 3-4/ 1999.*, a Lhotka, P. *Činnost Komise pro otázky cikánského obyvatelstva a činnost Svazu Cikánů-Romů. Zhodnocení politiky ústředních při řešení romské problematiky v letech 1969-1989*. In *Romové v České republice*. Praha, 1999.

⁷⁸ Scheinostová, A. *Romipen-literaturou k moderní identitě*. Praha: Athinganoi, 2006. s. 23.

⁷⁹ Pravidla Svazu Cikánů- Romů byla vypracována pro „slovenskou“ romštinu. Ta ovšem představuje soubor regionálních variet, která jsou si sice velice blízká a navzájem srozumitelná, avšak do jisté míry se liší.

⁸⁰ Ve svém počátku psán česky, ale postupně se začaly objevovat i příspěvky psané v romském jazyce, např. fejetony Tery Fabiánové (1930), povídky Andreje Giňi (1936), verše Františka Demeters (1948), Andreje Pešty (1921), dále zde našla prostor Ilona Lacková (1921), historik Bartoloměj Daniel (1924), nejstarší syn Tery Fabiánové Vojta (1949) a další. Za romskou literární rubriku byl tehdy zodpovědný Andrej Pešta (1921).

podle sluchu, ale příspěvků přicházela spousta.“⁸¹ Vzhledem k tehdejší asimilačním pokusům to bylo opravdu neskutečné.

Význam časopisu Romano l'il vyjádřil František Demeter ve své básni, která byla v časopise zveřejněna⁸² :

*Amaro Romano l'il
phenel so nevo hin
phenel lacho the nalacho
ča te hino amaro
the romano.
Sar rado genav oda l'il
až paš o jilo mange feder hin
feder, feder, pa'an mange
bo patrinel amenge, le Romenge.*

(„Ten náš Romano l'il (Romský list)/ říká, co je nového,/ ať je to dobré nebo špatné,/ jen když je náš,/ romský.// Tak rád čtu tenhle časopis,/ hřeje mě až v hloubi duše,/ věřte mi,/ protože patří nám, Romům.“)⁸³

Na činnost Svazu a posléze nucené rozpuštění vzpomíná s úctou k jejím hlavním představitelům dnes již pamětník a v neposlední řadě literát a muzikant, romský aktivista z Rokycan, Andrej Giňa. Příspěvek je otištěn v romštině (bez českého překladu), stejně jako báseň učitele Antonína Daniela Pal o báro kham, která článek provází.

Po zrušení Svazu se vláda opět vrátila k dřívějšímu programu řešení tzv. „cikánské otázky“. V této době byli téměř všichni Romové zaměstnáni, získávali byty a jejich děti měly,

---

⁸¹ Ryvolová, K. Milena Hübschmannová o sobě. In Romano džaniben: časopis romistických studií. 2006, říj. s. 20

⁸² Romano l'il: časopis. Praha, 1973, číslo 1. s. 29

⁸³ překlad Scheinostová Alena. Scheinostová, A. Význam časopisectví v romské literatuře (Zpravodaj Romano l'il, 1970-1973). Dostupné na <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=23601>.

alespoň částečný, přístup ke vzdělání. To vše ale za cenu potlačování svého jazyka, tradic, kultury a postupné ztráty své identity.

Období tzv. "normalizace", 70. léta, by se dala nazvat obdobím kulturní stagnace a absolutního potlačení emancipačních snah Romů. Nelze ale již mluvit o „čisté asimilaci“, ale spíše o integrační a akulturační postupy, které vedly k „nejdestruktivnější podobě pseudohodnotě- za hodnotu začalo být považováno opovržení vůči vlastnímu jazyku, vůči vlastní kultuře, vlastní etice, vůči romství, vůči identitě skupinové, a tím samozřejmě i vůči identitě osobnostní.“⁸⁴ Ještě jako poslední střípky předchozího období vyšly Romské pohádky Mileny Hübschmannové⁸⁵ a její učebnice Základy romštiny. Oficiálně ale nebyly vydávány žádné tituly a ani články v časopisech. Helena Sadílková v článku v literárním časopise Host⁸⁶ ale dokazuje, že literární způsob sebevyjádření tím ale zastaven nebyl – „ Na půdě Československého rozhlasu však – díky působení Mileny Hübschmannové- vzniklo několik pořadů, které nové spisovatele prezentovaly. Z jejich děl v rozhlase předčítali například Iva Janžurová, Viktor Preiss a další.“

Od počátku 80. let si lze všimnout určitého uvolnění v oblasti kultury. Toto měl na svědomí a tedy i pod kontrolou státní orgán a realizoval se prostřednictvím okresních a krajských kulturních domů a svazáckých organizací. Začaly vycházet první publikace psané v romštině s českým překladem⁸⁷.

V rozmezí let 1979 - 1989 vyšli tři bilingvní publikace: sbírka autorské poezie - výbor z veršů šesti romských básníků - Romane gil'a (Romské písně)⁸⁸, sbírka romských lidových

---

⁸⁴ Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In Romové v České republice. Praha: Socioklub, 1999. s 24-25.

⁸⁵ Hübschmannová, M. Romské pohádky. Praha: Fortuna, 1973.

⁸⁶ Sadílková, H. Nalézání prastarých i nových romských hodnot. In Host- měsíčník pro literaturu a čtenáře. Brno. 2006, číslo 04. str. 29.

⁸⁷ Tyto bilingvní publikace vyšly v nákladu 200 - 500 výtisků a nebyly dány do prodeje. Určeny byly sociálním a kulturním pracovníkům jako pomocný materiál k jejich práci v terénu. I když množství a distribuce těchto publikací jsou omezeny, sehrály významnou roli pro sebeuvědomování Romů a i pro majoritu, která takto poznává, že romština je jazyk, jenž má i písemnou formu a má svou lidovou slovesnost.

⁸⁸ Vyšla v roce 1979, jde o výbor z romské poezie, dohromady dala Milena Hübschmannová. Publikace se nedostala do volného prodeje, byla určena jako metodický materiál. Což ostatně platí pro většinu romských publikací, které se za komunismu podařilo vydat.

přísluví Lačo lav sar maro (Dobré slovo je jako chléb)⁸⁹ a sbírka humorných vyprávění a hádanek So hin pro svetos jekhbuter (Čeho je na světě nejvíc)⁹⁰.

Vycházely časopisy a zpravodaje, které seznamovaly majoritní společnost s literárními projevy romských básníků a prozaiků. Jde o zpravodaj Pražského kulturního střediska Šunen Romale (Poslyšte, Romové) a romské časopisy Romano l'il (Romský list), Listy - l'il a Lačo lav (Dobré slovo), které vydávalo Ministerstvo sociálních věcí ČR.

Dále byly vydány antologie romské literatury. První, s názvem Romane gil'a (Romské písně). Druhá antologie byla publikována pod názvem Kale ruži (Černé růže) už zkraje 90. let a představuje romskou prózu i poezii autorů, kteří se začali objevovat v 70. a 80. letech – a opět ji sestavila Milena Hübschmannová, která současně s touto knihou chystala pro nakladatelství Albatros ještě jednu, mnohem obsáhlejší čítanku, v níž chtěla prezentovat jak prózu, tak poezii především generace starších autorů. Ta knížka ale nikdy nevyšla.

V 90. letech se pak objevilo několik nakladatelů, kteří měli zájem romskou literaturu podporovat, ale vydali jen pár svazečků, v nepřilíš povedené grafické úpravě a se špatnou distribucí, a skončili. Pád komunistické vlády v listopadu 1989 přinesl Romům, kromě toho, co všem občanům, navíc i svobodu užívat svého jazyka a pěstovat svou národní kulturu, zakládat k tomuto účelu i k prosazování svých zájmů vlastní organizace (např. v roce 1991 vzniklo Muzeum romské kultury v Brně). Tato doba byla příhodná pro rozvoj romské kultury obecně, Netýkalo se to pouze romské literatury, ale začaly se pořádat četné kulturní akce a společenská setkání. Stát dal Romům k dispozici veřejnoprávní média, vychází romský tisk – noviny a časopisy, je umožněno vysílání v TV a rozhlase (např. Romale – Romové Romům o Romech v TV a O Roma vakeren – Romové hovoří v rozhlase) a na vysokých školách⁹¹ se studuje romský jazyk a kultura. V roce 1991 byl Romům konečně přiznán status národností menšiny⁹² a s tím i plynoucí práva a povinnosti.

---

⁸⁹ Hübschmannová, M., Šebková, H., Žigová, A. Lačo lav sar maro. Praha 1985.

⁹⁰ Hübschmannová, M. So hin pro svetos jekhbuter?. Praha: ÚKDŽ, 1987.

⁹¹ V roce 1991 – Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Obor romistika, v r. 1992 Centrum romistiky na univerzitě v Ústí nad Labem, v r. 1993 – Pedagogická a filosofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.

⁹² Pojem národností menšina – definice vychází z Konceptu přístupu vlády k otázkám národnostních menšin ze dne 9.února 1994 - pojem národnostní menšina vymezen jako společenství osob, které splňují současně následující znaky:

1. Trvale žijí v České republice a jsou jejími občany,
2. Sdílí etnické, kulturní a jazykové znaky, odlišné od většiny obyvatel státu,
3. Projevují společná přání být považováni za národnostní menšinu v zájmu uchování a rozvíjení vlastní identity, kulturních tradic a mateřského jazyka,

Krokem zpět byl ale nový zákon státu „o nabývání a pozbývání státního občanství“ z roku 1993. Tento zákon požadoval pro přidělení českého občanství mj. místo narození v České republice nebo nejméně pětiletou občanskou bezúhonnost. Tato kritéria většina Romů na našem území ale nesplňovala, a tak najednou opět ztratili možnost volit, pobírat státní podporu apod. Tento zákon i se svými důsledky je pokládán za jednu z příčin následné emigrace Romů do západní Evropy, Austrálie, Kanady v roce 1997, kvůli které romská kultura na našem území ztratila řadu významných osobností, například významnou romskou spisovatelku Margitu Reiznerovou⁹³.

Nejvýznamnější osobností, která se věnovala romskému slovesnému folkloru, je Milena Hübschmannová⁹⁴. Radim Kopáč připravil rozhovor s romistkou Sadilkovou na téma Romové mluví, tak jak chtějí a ta v rozhovoru zdůrazňuje, že Milena Hübschmannová zažila dobu, kdy se romská ústní slovesnost jako jedna z integrálních součástí života a kultury slovenských Romů začala vlivem zásadních poválečných změn v jejich životech a také vlivem politických tlaků vytrácet – ale zároveň poznala dobu, kdy jednotliví Romové začali paralelně objevovat psanou formu vyjádření. Tvrdí, že vznikající romská literatura je do určité míry nástupnicí zanikající ústní slovesnosti v tom smyslu, že na ni navazuje především funkčně⁹⁵.

---

4. Mají dlouhodobý, pevný a trvalý vztah ke společenství, žijícímu na území České republiky.

Romové a současnost. [online]. [cit. 2010-06-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.lache-chave.cz/soucasnost.php>>.

⁹³ Milena Hübschmannová se o odchodu Margity Reiznerové zmiňuje v rozhovoru v časopise *Romano džaniben* říjen 2006, s. 16 : cit pozn. pod čarou: „Odchod každého jsem skoro obřečela. Ale chápu to a nezažívám jim to. Někde se píše, že to je ekonomická migrace, ale to je jen z půlky pravda. Neodcházejí za vidinou velkého blahobytu, ale za svobodou, do zemí, kde nejsou vystavení opovrhlivým pohledům...“

⁹⁴ MILENA HÜBSCHMANNOVÁ se narodila 10. 6. 1933. Po maturitě na gymnáziu studovala hindštinu a urdštinu na FF UK v Praze, kterou ukončila v roce 1956. Od roku 1953 se zajímala o romštinu, již se naučila v romských rodinách. Celý život se věnovala sbírání romského folklóru, především písní, příběhů, pohádek a zvyků. V letech 1956 až 1967 pracovala v Československém rozhlasu a poté v Československé akademii věd. Od roku 1982 vyučovala romštinu na jazykové škole v Praze. Od roku 1991 je profesorkou romistiky Indologického ústavu FF UK. Milena Hübschmannová byla spoluautorkou *Romsko-českého a česko-romského slovníku*, autorkou mnoha knih a překladů z romštiny, sběratelkou romských pohádek a redaktorkou časopisu *romistických studií Romano džaniben*.

⁹⁵ Sadilková, H. Romové mluví tak, jak chtějí. [online]. [cit. 2010- 06- 13]. Dostupné z http://www.czlit.cz/main.php?pageid=4&news_id=1196&position=8&PHPSESSID=f5f48838c2a8a27a9e3670206fce1fec 04. 04. 2008.

Milena Hübschmannová s jistotou tvrdí, že Romové přirozeně hledali nový prostor pro vyjádření ve chvíli, kdy ústní lidová slovesnost zeslábla ve své tradici. Díky tomu, že byli někým upozorněni, přitáhnuti, anebo sami měli potřebu psát, protože vycítili nutnost zachovat a rozvíjet kulturu, ze které pocházejí, zapisují tedy především své osobní zážitky, to, co vyslechli od svých rodičů, prarodičů a příbuzných, anebo to, co vidí kolem sebe.

V současné době je vytvářen větší prostor pro romskou literaturu, přestože „česká romská literatura prožívá teprve čtvrtou dekádu své existence.“⁹⁶ Dnes se sice několika autorům podařilo prosadit v prestižnějších, profesionálních nakladatelstvích (Triáda, G+G, Signeta), jejich publikace však představují jen zlomek toho, co je k dispozici. Sice málokterý z romských autorů je tak literárně plodný, aby jeho tvorba vydala na samostatnou knížku, ale pro jednotlivé povídky je v současné době prostor maximálně v romistickém časopise *Romano džaniben*⁹⁷, který začala vycházet od roku 1994 v Praze, a v novinách *Romano hangos*⁹⁸. Periodika, která dodnes vycházejí (*Romano vodi- Romská duše*⁹⁹, *Kereka-Kruh*¹⁰⁰, *Bulletin Muzea romské kultury* atd.) jsou převážně vydávána nevládními organizacemi či občanskými sdruženími, jejichž hlavní náplní je podpora a rozvoj romské kultury.

Významné desetileté výročí oslavilo v roce 2000 Sdružení romských autorů.¹⁰¹ Článek s názvem *Uplynulo 10 let od založení Sdružení romských autorů*¹⁰² v odborném časopise

---

⁹⁶ Scheinostová, A. Význam časopisectví v romské literatuře [online]. [cit. 2010-06-12]. Dostupný z <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=23601>.

⁹⁷ Základním cílem sborníku je přinášet podložené a odborně fundované informace z oblasti romské kultury v nejširším slova smyslu. Kromě odborných článků a statí přináší sborník portréty významných nebo výrazných romských osobností a umělců, romistů či odborníků z příbuzných oborů, otiskuje důležité či zajímavé historické dokumenty a dokumentární či umělecké fotografie. Značný prostor je věnován autentickým textům v různých romských dialektech, pořízených buď přepisem terénních nahrávek, nebo zaslaných do redakce romskými autory či literáty. (Informace čerpány z: *Romano džaniben*. [online]. [cit. 2006-06-10]. Dostupný z <http://www.dzaniben.cz>.)

⁹⁸ Sadilková, H. Romové mluví tak, jak chtějí [online]. [cit. 2010-06-13]. Dostupné z http://www.czlit.cz/main.php?pageid=4&news_id=1196&position=8&PHPSESSID=f5f48838c2a8a27a9e3670206fce1fec 04. 04. 2008.

⁹⁹ Časopis *Romano vodi* existuje i v elektronické podobě na stránkách www.romea.cz.

¹⁰⁰ Časopis pro děti, měsíčník. Je určen romským dětem a je využíván jako pomůcka ve školách s romskými žáky, a proto je podporován jeho vydávání Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy.

¹⁰¹ Předsdkyní byla Margita Reiznerová, místopředsdkyní Milena Hübschmannová.

¹⁰² *Uplynulo 10 let od založení Sdružení romských autorů*, In. *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha. 2000, číslo 4, s. 11- 18.

Romano džaniben předkládá zápis ustavující schůze Sdružení, z kterého je zřejmé, že za uplynulá léta byl nashromážděn materiál k vydání několika samostatných knížek různých romských autorů. V roce 2000 byl v odborném časopise Romano džaniben zveřejněn výzkum Věry Havlové, který byl součástí její bakalářské práce v rámci studia na Institutu základů vzdělanosti, Univerzity Karlovy¹⁰³. Výzkum se týkal sociologickým aspektům vzniku, vývoje a současného postavení psané romské kultury v České republice v letech 1969- 1999¹⁰⁴. Zjištěné skutečnosti ukázaly, že v těchto letech byla „naprostá většina prací romských autorů publikována neknižní formou, na stránkách romských odborných periodik, na financování se v naprosté většině podílejí státní instituce, nevládní organizace a nadace.“¹⁰⁵ Závěrem jedné části výzkumu byl tedy fakt, že „romská psaná kultura prochází v současné době velice výrazným rozvojem, doposud ale nebyla institucionalizována do té míry, aby pronikla do široké čtenářské obce.“¹⁰⁶

V roce 2007 vznikla třetí antologie prozaických textů romských autorů z ČR¹⁰⁷, která navazuje na myšlenku a dílo Mileny Hübschmannové, a rozhodně historie romské literatury v tomto okamžiku nekončí. Zdá se, že v současné době stojí romská literatura na pokraji dalšího důležitého období, v kterém je vytvářen prostor pro psaní Romů, je tomu na příklad nakloněna tradiční dětská literární soutěž Romano suno, vyhlášená od roku 1997 obecně prospěšnou společností Nová škola.¹⁰⁸ Další významná soutěž byla vyhlášená v prosinci 2005 občanským sdružením Romea nazvaná „Literární cena Mileny Hübschmannové“¹⁰⁹ V roce 2008 vyšla kniha s názvem Devla, devla! (Bože, bože!)¹¹⁰. Ke vzniku této knihy dala impulz Obec spisovatelů¹¹¹, která vyhlásila literární téma roku Cikání- Romové. K výzvě se přihlásilo

---

¹⁰³ Havlová, V. Vznik a současné postavení psané romské kultury v České republice. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 2000, číslo 4, s. 24-28.

¹⁰⁴ Výzkum byl vystaven na bibliografii romské psaní kultury publikované v ČR, kterou autorka sama sestavila- jedná se o seznam veškeré nejvýznamnější tvorby romských autorů.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 24.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 25.

¹⁰⁷ Kramářová, J., Sadílková, H. Čalo vod'i-Sytá duše-antologie prozaických textů romských autorů z ČR. Brno: Muzeum romské kultury, 2007.

¹⁰⁸ viz. www.novaskola.org.

¹⁰⁹ viz. www.romea.cz.

¹¹⁰ Soubor autorů. Devla, devla!- básně a povídky o Romech. Praha: Dauphin, 2008.

¹¹¹ Obec spisovatelů je dobrovolná profesní organizace českých a moravských spisovatelů, literárních vědců a kritiků. Vznikla v prosinci 1989.

překvapivé množství autorů, profesionálních i píšících jen ze záliby, a z nejlepších textů byl sestaven tento soubor povídek a poezie.¹¹²

Jana Kramářová v antologii Čalo Vodí tvrdí že „romská literatura se postupně stává- i když pro poněkud omezený počet lidí- v podstatě samozřejmým pojmem. Současně na sobě nezávislé aktivity různých českých nakladatelství,¹¹³ v jejichž produkci se objevují díla romských literátů od nás i za zahraničí, přispívají k tomu, že se snad pojem romská literatura stane běžnějším i v povědomí širší veřejnosti¹¹⁴“. Milena Hübschmannová v jednom rozhovoru na otázku -Jak je to s romskou literaturou dnes- odpověděla: „*V romštině vyšlo za posledních šestnáct let víc knih, než za celých šest set let romské historie na území českého státu. Z hlediska vývoje literárního jazyka jednoho národa a programového nebo spontánního přibližování se dialektů v tomto jazyce se romština explozivně stává literárním jazykem. Některá díla romské literatury jsou skvělá, unikátní. Jenom je mi líto, že málo pronikají na veřejnost, gádžovskou i romskou.*“¹¹⁵

Karolína Ryvolová, která reflektuje stav literatury v posledních letech je toho názoru, že „romská literární produkce, kterou dříve registrovali, zkoumali a oceňovali především lidé kolem buditelky Mileny Hübschmannové, našla oporu v zájmu veřejnosti. Láká na ní bezprostřednost vypravěčských hlasů, neotřelý humor i poznávání malých místních dějin, které se do učebnic dějepisu nedostanou – jedním slovem, její jinakost. Druhá věc je ovšem to, že Romové také píší stále víc, povzbuzováni příkladem ostatních i svými vlastními drobnými úspěchy. Starší autoři se posouvají dál, testují nová obsahová i formální pole, pouští se do delších prozaických útvarů. To vše vede k diferenciaci a rozvoji romského písemnictví, o jakém se průkopníkům na konci šedesátých let ani nesnilo.“¹¹⁶

---

¹¹² Knihu sestavilo ze svých příběhů více autorů, romských i neromských.

¹¹³ Publikování romských autorů, jejichž dílka vycházela péčí romistů ještě v 90. letech v maličkých nákladech a brožovaných výtiscích pro hrstku nadšenců, se nyní chápou renomovaná nakladatelství (G plus G, Argo, Triáda, Dauphin).

¹¹⁴ Kramářová, J., Sadílková, H. Čalo vodí-Sytá duše-antologie prozaických textů romských autorů z ČR, Muzeum romské kultury, Brno 2007. str. 13.

¹¹⁵ Ryvolová, K. Milena Hübschmannová o sobě, In. Romano džaniben: časopis romistických studií, 2006, řilaj. s. 21.

¹¹⁶ Ryvolová, K. Pěkně vypečená literatura aneb co se chystá v romské kuchyni [online], [cit 2010- 06-12], dostupné z <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=23605>.

3.1. generace romských autorů

Předložená diplomová práce se věnuje romským autorům, kteří začali psát a publikovat v různých dobách. Na základě tohoto faktu lze rozdělit autory na určité generace¹¹⁷. Romistka Helena Sadílková ve své práci dělí romské autory na čtyři skupiny¹¹⁸.

První, nejstarší skupinou jsou autoři, kteří stáli u samého počátku romské literatury, již v šedesátých letech.¹¹⁹ Do této generace patří Tera Fabiánová, Andrej Giňa a Andrej Pešta. Prostorem pro jejich práce se stal zpravodaj *Romano ľil Svazu Cikánů- Romů*.¹²⁰ a později ve sborníku básní *Romaně giľa*¹²¹. Rozpuštěním Svazu Cikánů a Romů a zrušením zpravodaje, do kterého přicházelo velké množství textů od začínajících spisovatelů, byly mnohé texty zničeny, poztráceny. Helena Sadílková uvádí, že se Mileně Hübschmannové podařilo zachránit část textů a ty zůstaly v jejím soukromém archivu.¹²² Tera Fabiánová a Andrej Giňa ve své tvorbě po rozpuštění Svazu dále zůstali aktivní. Autoři první generace využili možnosti literárně se vyjádřit a při tom se stali vzorem pro generace přicházející po nich v letech sedmdesátých a osmdesátých, která byla též příhodná pro tvorbu Romů.

Druhá generace našla prostor pro sebevyjádření ve sbornících *Šunen Romale* a *Kale ruži*. Mezi autory, kteří byli publikováni více než jednou¹²³ a pokračovali v psaní, jsou Elemír Baláž, Helena Demeterová, Olga Giňová, Vlado Oláh a Margita Reiznerová.

Třetí generace je generace pšících romských autorů v devadesátých letech. V tomto období se objevili dva výrazné talenty- Ilona Ferková a Gejza Demeter. Gejza Demeter, narozdíl od Ilony Ferkové, která je doposud nejaktivnější romskou prozaičkou, přestal postupem času úplně publikovat. Další spisovatelé této generace jsou: Josef Feč, Matěj

---

¹¹⁷ Členění převzato z diplomové práce Heleny Sadílkové - Sadílková, H. Tématická analýza povídkové tvorby romských autorů v České republice. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Seminář romistiky, 2002.

¹¹⁸ Životopisy autorů jsou v části diplomové práce – Přílohy.

¹¹⁹ Ještě dřívěji, v roce 1945 napsala romská spisovatelka divadelní hru *Horiací cigánský tábor*

¹²⁰ Kromě A. Giňi.

¹²¹ Hübschmannová M. Romské písňe- Sborník romské poezie- *Romane giľa*. Praha: Obvodní kulturní dům v Praze 8, 1979.

¹²² Některá z takto dochovaných děl již otiskl časopis *Romano džaniben* - například jedinou existující povídku Zlatice Kalejové. In Sadílková, H. Tématická analýza povídkové tvorby romských autorů v České republice. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Seminář romistiky, 2002. s 13.

¹²³ Emilie Nosková, Jan Červeňák a Jarmila Dzurková.

Šarközi, Ján Slepčík, Milan Demeter, který se v této skupině vymyká tím, že jeho tvorba je pouze v českém jazyce.

Čtvrtá, současná generace je reprezentována česky píšící Erikou Oláhovou-Lakatošovou¹²⁴, dále je zde Gejza Horváth, Michal Šamko, Irena Eliášová, Jan Horváth a Agnesa Horváthová.

V této kapitole jsou pouze obecné informace o generacích romských autorů. Vzhledem k tomu, že romská autorská tvorba se tématicky vztahuje k osobnímu životu autorů, k jejich zkušenostem (například většina z nich se narodila v některé z romských osad na Slovensku, a poté odešli s rodinou do Čech za prací), jsou v části přílohy poskytnuty životopisy autorů, jejichž díla se v diplomové práci často vyskytují a je z nich citováno.

---

¹²⁴ Vydávala již v devadesátých letech, ale vzhledem k tématům a způsobu psaní je blíže současné generaci.

4. Žánry romské autorské literatury a jejich vztah k tradičním žánrům romského folkloru, funkce autorské literatury Romů

Podle knihy - Úvodu do studia literární vědy¹²⁵ jsou rozlišeny čtyři roviny genologického systému a „nejobecnější je rovina literárních druhů, kterou tvoří díla do značné míry různorodá, spojená na principu syžetovosti a asyžetovosti, tj. rozlišujeme díla rozvíjející příběh ve formě vyprávění (epika) nebo jevištního předvedení (drama) a díla zachycující takovou skutečnost, která reflektuje spíše stav (lyrika).“¹²⁶ V romské autorské literatuře jsou zastoupeny všechny tři základní literární druhy – próza, poezie i drama.

Romská autorská tvorba je navazující na tradiční romskou folklorní „vyprávěčskou“ slovesnost. Vyprávění pohádek bylo vázané na pohádkové sešlosti, které byly záměrně organizovány, existovaly pevně dané normy pro chování jejích účastníků. Příležitost k vyprávění pohádek a především různých volných příběhů nastávala i při dalších společenských či rodinných událostech, ale i spontánně v situacích, kdy se sešlo více lidí pohromadě. Vyprávění, tzv sešlost *pro paramisa/ na pohádku* podle Mileny Hübschmannové „posilovala pocit skupinové sounáležitosti a ten byl umocněn účelem, za jakým se lidé scházeli, i rituálem sdíleného kulturního chování. Skupinová sounáležitost byla psychickou oporou proti nejistotám existence, které zejména v případě Romů na sebe braly ty nejdrastičtější podoby. Pohádka a herecký přednes vyprávěče fungovaly jako hodnotná náplň volného času, jako psychická relaxace, jako znovupotvrzení etických hodnot, jako ubezpečení o tom, že dobro zvítězí – a tedy že každý jednotlivec má naději se dočkat svého šťastného dne.“¹²⁷

Vliv folkloru v autorských dílech je více či méně patrný a tato problematika- hranice mezi folkorem a autorskou tvorbou- byla již stručně řešena v části Prameny. Folkorní slovesné útvary plnily v tradiční romské komunitě kromě funkce zábavní, estetické a psychohygienické také funkce důležité pro samotnou existenci romské komunity a života v ní: při příležitosti vyprávění docházelo k udržování vědomí sounáležitosti, k prezentaci a upevňování životních hodnot, postojů a pozitivních vzorů chování, k upozorňování na

---

¹²⁵ Petrů, E. Úvod do studia literární vědy. Olomouc: Rubico, 2000.

¹²⁶ Petrů, E. Úvod do studia literární vědy. Olomouc: Rubico, 2000 s. 74.

¹²⁷ Hübschmannová, M. Slovesnost a literatura v romské kultuře. In Černobílý život. Praha: Gallery, 2000. s. 130.

porušení takto daných norem, k předkládání vzorů pro způsob komunikace jedince s okolím, k výměně informací.

Funkčním zapojením tradiční pohádky do struktury autorské povídky se zabývá romista Jan Červenka ve své krátké studii *Tři knížky romských pohádek*¹²⁸, kde se pozastavuje se u tří povídek tří různých autorů. Povídky, které odlišně využívají tradice pohádek každá jiným způsobem zakomponovává prvky do struktury moderní autorské povídky. Srovnávaná je povídka Štefana Červeňáka, Michala Šamka a Zlatice Kalajové.

Povídka Štefana Červeňáka *Romaňi čhajori the beng/ Romská dívenka a čert* je typickým příkladem rámcové kompozice povídky, která pochází z tradiční fantastické pohádky.¹²⁹ Zajímavý posunem je to, že z pohádky se stává součást rodové historie. Docíleno je tomu díky úvodu a pozdějšímu zakomponování úvodních informací o rodině postavy povídky, která později fantastickou pohádku vypráví, do samotného příběhu této pohádky.

Povídka Michala Šamka *Papuskeri paramiči/ Dědečkova pohádka*¹³⁰ je také příkladem rámcové kompozice Děj se týká českých Romů za druhé světové války, do kterého autor vkládá legendu o potrestání Romů za provinění v dávné, ne-časové minulosti (tradiční téma). Povídka tak obsahuje dvě složky, legendární i realistickou a ty jsou v povídce rovnoměrně zastoupeny. Helena Sadilková tvrdí, že „legenda dává naději na dosažení štěstí navzdory všem prožitým útrapám a tragédiím nejen v legendárním příběhu, ale i v situaci, kdy tento příběh vypráví jedna z postav povídky během nacistického zátahu, a dále v přítomnosti, ze které promlouvá vypravěč celé povídky (fiktivní postava Roma, který jako chlapec náhodou unikl transportu) a potažmo i v neliterární přítomnosti autora a jeho čtenářů.“¹³¹

Zlatice Kalajová použila ve své povídce *O Dilino/Bláznivej fantastickou pohádku o prasátku*, které se promění v krásnou princeznu a doplnila ho paralelním příběhem, a tak povídka působí jako realistické vyprávění z dětství.¹³² Povídka je o chlapci, který si oblíbí, prasátko, kterému zachránil život. Když prasátko doroste, zavolá matka zavolá na prase

---

¹²⁸ Vi z Červenka, J. *Tři knížky romských pohádek*. In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha. 1996, číslo 4. s. 73.

¹²⁹ Červeňák, Š. *Romaňi čhajori the beng*. Praha: Romaňi čhib, 1992.

¹³⁰ Šamko, M. *Papuskeri paramiči*. In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha. 2000, číslo 4. s. 68-75.

¹³¹ Sadilková, H. *Tématická analýza povídkové tvorby romských autorů v České republice*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Seminář romistiky, 2002. s. 28

¹³² Kalajová, Z. *O Dilino*. In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha. 2000, číslo 4. s. 42-50.

řezníka. Chlapec ale prase nedá a utíká s ním. Domů se vrátí až po letech a přivádí si krásnou manželku.

Povídka spočívá ve zdvojené osobě vypravěče, kterým je střídavě malá holčička a dospělá žena, ve kterou toto dítě vyrostlo. Vypravěč – dospělá žena - vzpomíná na příběh ze svého dětství: děj, který se v povídce odehrává, popisuje z pohledu malého dítěte, které se přesvědčí, že pohádky jsou pravdivé. Vedle tohoto naivního dětského pohledu v povídce neustále prosvítá i realistické hledisko dospělé ženy, která vzpomíná, jak přemýšlela o světě jako malé dítě. Jako holčička lehce uvěřila, že se prasátko jejího kamaráda mohlo proměnit v krásnou dívku jako prasátko z pohádky. Hlavním tématem se tak stává dospívání a stárnutí, které přináší i ztrátu schopnosti věřit v kouzla tak pevně, že se stanou realitou, a hlavní postavou povídky tak není vlastně chlapec Dilino – postava z příběhu –, ale její vypravěč.

Následující strany se týkají literárnímu druhu – próze. Obecně lze klasifikovat tradiční žánry lidové slovesnosti slovenských Romů dle žánru a dle jejich míry „formalizovatelnosti“ Složitost klasifikace byla naznačena Milenou Hübschmannovou ve Sborníku z konference o literatuře a kultuře národnostních menšin. Důvodem, proč je klasifikace na literární žánry složitá, je to, že „romská literatura neměla precedens, nebylo na čem stavět. Jediným modelem byla lidová poezie a orální tvorba. Ta má ale jednu ohromnou dimenzi, je totiž do určité míry formalizovaná. Pohádky, *paramisa*, jsou formalizované, ale existuje množství neformalizovaných žánrů, které nejsou onačeny žádným termínem. Je to vyprávění. Pohádky přednášeli vynikající vypravěči, ale vyprávět uměl skoro každý, každá žena uměla zpívat. Romská literatura navazuje na neformalizované žánry.¹³³ Mezi formalizované žánry tedy patří především pohádky. Tradice, na kterou romští autoři navazují především, je žánr vyprávění.

Milena Hübschmannová, která se intenzivně věnovala sběrem romských pohádek, dělí romské pohádky na hrdinské (dlouhé) příběhy - „*vitezjika (bare) paramisa*“ - a humorné (krátké) příběhy – „*pherasune (charne) paramisa*“. Z hlediska folkloristického typologického členění je mezi útvary označovanými jako „*paramisa*“ možné najít kouzelné pohádky, lidové povídky, realistické pohádky, pohádky o zvířatech, legendy, humorky a anekdoty.¹³⁴ Další formalizovanými žánry jsou písně, hádanky a přísloví, mezi neformalizované se řadí různé druhy volného vyprávění (zahrnuje především vyprávění ze života, rodové historie, a démonologické povídky. Pro volná vyprávění ze života zavádí v některých svých pracích

---

¹³³ Hübschmannová, M. Počátky romské literatury, In Žijeme spolu nebo vedle sebe?. Sborník z konference o literatuře a kultuře národnostních menšin. Praha: Obec spisovatelů, 1998. s.63.

¹³⁴Hübschmannová, M. Slovesnost a literatura v romské kultuře. In Romské pohádky. Praha: Fortuna, 2000.

Milena Hübschmannová i termín „divano“).¹³⁵ Milena Hübschmannová, která se sběru těchto pohádek věnovala od padesátých let 20. století. Petra Cech popsala úsilí Mileny Hübschmannové ve speciálním vzpomínkovém čísle romistického časopisu *Romano džaniben*¹³⁶ takto:

„Jedním z neúnavných idealistů byla i Milena Hübschmannová, pohádky vyprávěné Romy, se kterými se spřátelila, zaznamenávala již mezi lety 1953- 56 po celém tehdejším Československu, aniž měla k dispozici magnetofon nebo jinou podporu z vnějšku. Unikátní vhled do tradice vypravěčského umění slovenských Romů získala během svého půlročního pobytu v romské osadě Rakúsy na severovýchodním Slovensku (1968/69). Roku 1970 pořídila magnetofonové záznamy autentických vyprávění pohádek na jednom pražském dělnickém sídlišti a v roce 1973 pak pod názvem Romské pohádky svůj sebraný materiál publikovala.“

V hodnotné publikaci Mileny Hübschmanové Romské pohádky jsou v úvodu shrnuty dosavadní poznatky a zkušenosti s vypravěčským uměním Romů, je zde zmíněně typologie romských pohádek, role vypravěče a typické rysy a motivy romských pohádek. Také je zde popsán průběh vypravěčských večerů. Prostřednictvím jejího výzkumu pohádek se majorita dostala blíže k etniku Romů, mohla se o nich něco dozvědět a něco se i naučit – ostatně Peter Wagner zmiňuje ve svém článku slova Mileny Hübschmannové:

„Nepřicházela jsem do romských osad poučovat, nýbrž se sama učit.“¹³⁷

Jak již bylo výše uvedeno citací Mileny Hübschmanové, tak autorské pohádky a legendy představují přímé nástupce tradiční folklorních pohádek. Jan Červenka doplnil, že autorské pohádky „navazují na tradiční pohádky nejen, co se týče tématu, ale i formy. Z hlediska jejich návaznosti na pohádkářskou tradici je možné mluvit o několika různě odstupňovaných

---

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Cech, P. Milena a výzkum pohádek, In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha. 2006, řilaj. s . 129.

¹³⁷ Wagner, P. Přivedla je na světlo... Život a práce romistky Mileny Hübschmannové. Host: měsíčník pro literaturu a čtenáře. Brno. 2006, číslo 4. s.72.

typech¹³⁸: autoři buď zapisují a autorsky dotvářejí pohádky, které znají z vyprávění od jiných Romů, anebo tyto literární útvary představují původní, umělé pohádky a legendy, které autor píše s ohledem na jejich tradiční formu.“

Helena Sadilková, která se převážně věnuje prozaické tvorbě Romů, nastínila dělení prozaických žánrů na pohádky, legendy a povídky. Termín povídka je ve Slovníku literární teorie vysvětlen jako žánrově velmi široké označení pro kratší prozaické útvary s jednoduchou fabulí. Kořeny povídky se shledávají v staré ústní tradici.¹³⁹

Mezi nejfretkovanější žánr romské slovesnosti se považuje povídka ze života (též vyprávění ze života, vzpomínkové vyprávění). Jedná se o vyprávění skutečné příhody ze života, kterou vypravěč sám prožil, jejímž byl očitým svědkem anebo o níž od někoho slyšel.¹⁴⁰ Vzpomínková vyprávění mohou rovněž převzít funkci etnologické studie, ikdyž v Teorii literatury René Wellka je zdůrazněno, že „čas a prostor nejsou časem a prostorem skutečného života. Dokonce i ten zdánlivě nejrealističtější, naturalistický „kus život“, je konstruován podle určitých uměleckých konvencí.“¹⁴¹ Eduard Petřů pokračuje v třídění povídek na žánrové varianty dál: „[...] V zásadě je (třídění) obdobné jako u románu, tj. je založeno na tématické charakteristice povídky a na postoji autora k látce. Některé z žánrových variant získaly samostatné označení, například arabeska, humoreska apod.“¹⁴²

Diplomová práce s názvem Tématická analýza povídkové tvorby romských autorů v České republice se podrobně věnuje klasifikací žánru povídkového vyprávění¹⁴³ a jejich analýzou. Helena Sadilková rozlišuje krátké novelistické/realistické pohádky¹⁴⁴, autobiografie¹⁴⁵, povídky žertovné, popisné¹⁴⁶ a povídka démonologické¹⁴⁷.

---

¹³⁸ Viz Červenka, J. Tři knížky romských pohádek. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 1996, číslo 4. s. 73.

¹³⁹ Vlašín, Š. Slovník literární teorie. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 292.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 293.

¹⁴¹ Wellek, R., Warren, A. Teorie literatury. Olomouc: Votobia, 1996. s. 34.

¹⁴² Petřů, E. Úvod do studia literární vědy. Olomouc: Rubico, 2000. s. 80.

¹⁴³ Sadilková, H. Tématická analýza povídkové tvorby romských autorů v České republice. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Seminář romistiky, 2002. s. 25-28.

¹⁴⁴ Obecné, nečasové zakotvení a obecný hrdina bez charakteristiky, nebo pouze jedna vlastnost, zaměření je dějové. Tématicky zaměřené na překonání překážky/nebezpečí, přechytračení jiné postavy. Končí vítězstvím hrdiny.

¹⁴⁵ Návaznost na folklorní útvar vyprávění o předcích (rodové historie).

¹⁴⁶ Popis romských zvyků a tradic .

Badatelka se dále zabývá specifickým literárním druhem, který se vyskytuje v romské autorské tvorbě - zápisy snů. Především se jedná o tvorbu Heleny Demeterové. Níže je citován charakter tohoto druhu Helenou Sadílkovou:

„ Tím, že autorka prezentuje svá vyprávění jako sny, buduje zajímavou interpretační situaci, která vede k symboličtějšímu čtení, než je tomu u příběhů prezentovaných jako reálné události. Vzniká tak určitý typ rámcového vyprávění, který upevňuje zdání reality dané situace – čtenář o povídkách Heleny Demeterové může uvažovat skutečně jako o snech, a zamýšlet se nad jejich reálnými podněty přetvořenými fiktivním podvědomím autorky.“

---

¹⁴⁷ Je zde důležitý společenský kontext: slouží k prezentaci pozitivních vzorů chování a též k pobavení. Námětem je setkání s duchem mrtvých, s bosorkami atd.

5. Tradiční romská rodina

Dříve než bude rozvedeno pojednání o postavení, úloze a roli matky v romské rodině a jak je toto zobrazeno v romské slovesnosti, je nutné se věnovat ve stručnosti tradiční romské rodině obecně a vysvětlit některé základní pojmy, bez kterých nelze o romské rodině hovořit a které nám též pomohou pochopit, v jakém prostředí se matka nachází, jaké jevy ji ovlivňují, jaké tradici její role podléhá.

V následujících kapitolách jsou četné citace, které jsou vybírány se záměrem ilustrovat jeden konkrétní jev. Stává se, že citace nejsou pouze jednosměrné, ale jsou v nich nastíněny mnohé další významy, kterým je věnována pozornost v jiné části. Citace se tedy často kříží.

Jednotlivé jevy jsou často velmi provázány, a proto je rozdělení do přesně oddělených oddílů nesnadné. Stává se tedy, že v některých místech diplomové práce dochází k malému odklonu od probíraného tématu okruhu či k opakování.

Rodina- jedná se o pojem, který nemá u Romů jednoznačný význam. V dialektu slovenských Romů (servike Roma) výraz *famil'ija* též také *famel'ija* znamená dva významy. Rozdíl mezi nimi je v šíři příbuzenství. První význam znamená širokou rodinu, která zahrnuje ještě širší příbuzenstvo¹⁴⁸. Druhý výklad slova *famil'ija* znamená příbuzný, příbuzní, jedná se o vzdálené pokrevně příbuzné, ale též také o příbuzné ve smyslu slova známé¹⁴⁹. Dle Mileny Hübschmannové „osada přesahovala hranice famel'ija (příbuzenské komunity, i když jádrem mnoha osad byl jeden rod nebo několik málo spřízněných rodů.“¹⁵⁰ Společně mají to, že zde existuje velmi silné pouto. To můžeme najít i v ústní lidové slovesnosti Romů, kde se mezi Romy tradují dvě přísloví, které jsou zde uvedena¹⁵¹:

Bachtalo manuš, so les hin lačhi famil'ija
Šťastný člověk, který má dobré příbuzné

---

¹⁴⁸ Např. bratrance bratranců atp. –příbuzní z otcovy i matčiny strany v rozsahu čtyř až pěti generací a rozdělená do pěti až deseti domácností. Zahrnoval jak žijící členy, tak i mrtvé.

¹⁴⁹ Velmi často lidé z jedné osady, kteří nejsou příbuzní, ale žijí v těsných sousedských vztazích.

¹⁵⁰ Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In Romové v České republice. Praha: Socioklub, 1999. s. 30.

¹⁵¹ Hübschmannová, M. Moudrá slova starých Romů- God'aver lava phure Romendar. Praha: Apeiron, 1991.

Fameli'ija kija fameli'ijate.

Příbuzní s příbuznými

Vzhledem k tomu, že autorská tvorba je pokračováním folkloru, není překvapivé, že se téma rodiny objevuje i v díle Vlada Olaha, který rodinné pouto nastiňuje v níže předloženém úryvku z básně *Fameli'ija/ Rodina*¹⁵² :

Fameli'ija

*Fameli'ija sam,
the dureder avaha,
paš peste jekh aver likeraha.*

Rodina

*Jsme jedna rodina
a nadále zůstaneme,
spolu jeden druhého podpoří*

Veškerou existenci tradičního romského společenství reprodukoval a udržoval právě tento příbuzenský systém. Rodina plní od nejzákladnější funkce- biologické reprodukce i funkci ekonomicko-profesní. V minulosti zajišťovala obecné vzdělání i profesní kvalifikaci, skýtala sociální zabezpečení svým členům a byla nositelem etnických norem a hodnot a též tyto kvality chránila díky pevnému poutu mezi členy *fameli'ije*.

Každý člen v příbuzenské pospolitosti má své místo a úlohu, která je přesně vymezena. Vyplývají z toho jak práva, tak povinnosti chovat se dle svého postavení a scénář , jak hrát svou roli. Milena Hübschmannová¹⁵³ tvrdí, že jde o základní platformu, kde se přísně uplatňovaly mechanismy společenské kontroly, které zabraňovaly tomu, aby jednotlivec rodinu zostudil. Každým okamžikem se mu nejrůznějšími formalizovanými kulturními způsoby připomínalo, že se má chovat v souladu s *romipen*, tzn. romskou tradicí a etikou. Toto se samozřejmě odráží i ve slovesnosti Romů, příkladem je následující úryvek z povídky

---

¹⁵² Oláh, V. *Amaro drom pal o Udut- Naše cesta za Světlem*. Brno: Matice romská- sdružení Dženo, 2006 . s. 85.

¹⁵³ Hübschmannová, M. *Co napovídá o romské rodině tradiční seznamovací ceremoniál*. In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha. 1996, číslo 1/2.

Moštovno dad, abo nalači daj/ Otčím, anebo špatná matka¹⁵⁴, romské spisovatelky Ilony Ferkové, kde autorka vypráví příběh, jak zlý otčím Béla nemůže snést dceru své ženy. Dceru i ženu bije a týrá. Sociálním regulativem v této povídce je sestra Bélovi matky Anuša, která se snaží zakročit a ochránit trýzněné před Bélou. Anuša představuje „odlesk tradiční mateřské autority“¹⁵⁵:

E Anuša chuřila angla leste: „Te čhineha la, ta čhineha man! Te pre late našři dikhes, ta la de, pana boha, andro ustavos u ma mučin la! Sal goreder sar esesakos!“ Chořaha the rovíbnaha leske rakinlas. O Belas darandřila. E Anuša sas leske bibi, leskara dakeri phen. O Belas daralas, kaj leske kerla ladž mařkar e famelřija, mařkar o Roma [...]Oda e čhajori kaleske dořali“, gondolřinlas o Belas chořaha, kaj kerel nalačhipen andre famiřija!“

Anuša před něj skočila: „Jestli ji uhodíš, tak uhodíš mě! Když se na ni nemůžeš dívat, dej ji proboha do ústavu a nemuč ji! Jsi horší než esesák!“ Zlostně a plačky mu nadávala. Béla se polekal. Anuša byla jeho teta, sestra jeho matky. Báł se, že mu udělá ostudu v příbuzenstvu i mezi Romy [...] Tohle všechno má na svědomí ta holka“, pomyslel si Béla vztekle. „Jen kvůli ní jsou rozbroje v rodině!“

Postavení, práva i povinnosti se do jisté míry mění, přirozeně se tvarují podle toho, jak jedinec stárne a též reprodukce pomáhá nabýt novou roli. Vybočení z role bylo vždy velmi negativně hodnoceno a sankcionováno, největší formou sankce bylo vyloučení z rodiny. Každý Rom má téměř panickou hrůzu z toho, aby nezůstal sám, bez ochranných křídel rodiny. I toto se odráží v ústní slovesnosti, např. v Moudrých slovech starých Romů, které sesbírala Milena Hübschmannová¹⁵⁶, z výčtu přísloví, jenž souvisí s tématem práce, uvádím dvě nejzásadnější:

*Korkore manuřes dživípen nane.
Člověku se těžce žije samotnému.*

---

¹⁵⁴ Ferková, I. Moštovno dad abo nalači daj/ Otčím, anebo špatná matky, In Čorde čhave/Ukradené děti., Brno: Společenství Romů na Moravě, 1996. s. 50-51.

¹⁵⁵ Sheinostová, A. Romípen- literaturou k moderní identitě. Praha: Athinganoi, 2006. s.82.

¹⁵⁶ Hübschmannová, M. Moudrá slova starých Romů- Godřaver lava phure Romendar. Praha: Apeiron, 1991.

Odadženo mardo, so ačhil'a čoro, oda mek goreder, so hino korkoro.

Zle je tomu, kdo je chudý, ještě hůř tomu, kdo je sám.

V článku uveřejněném v časopise romistických studií Milena Hübschmannová tvrdí že „postavení a úloha každého člena rodiny jsou komplexní, vnitřně diferencované podle vztahů k ostatním jednotlivým členům a podskupinám příbuzenské pospolitosti. Hierarchii určuje kombinace pohlaví, věku a příbuzenské afinity.“¹⁵⁷

Dodnes je rodina pro Romy, i když už třeba upustila od tradiční formy ve smyslu velkorodiny, velmi důležitá. Jednotliví členi rodiny se sice „osvobozují“ od svých pevných rolí, avšak pravá a pevná podstata jejich úloh, povinností a práv se nezměnila. Pod tlakem majoritní skupiny obyvatelstva se role v romské rodině uvolnily, ale jedno zůstává stále stejné, a to, že rodina a sounáležitost k ní, je jedním z nejcharakterističtějších projevů kultury Romů. Opět je možné tvrzení dokázat na romském přísloví z téhož sběru Mileny Hübschmannové¹⁵⁸:

Miro than odoj, kaj mire nipi.

Moje místo je tam, kde jsou moji lidé.

Známý romský básník Vlado Oláh, který „představuje model romského básníka, v jehož tvorbě se syntetizuje jak mnoho jevů společných pro poezii psanou romskými autory, tak jeho vlastní originální rukopis“¹⁵⁹, se ve své básnické sbírce Khamutno kamiben / Žár lásky vyjadřuje o rodině jako o to největším bohatství. Báseň je uvedena v plném znění, překlad do českého jazyka obstaraly Lada Viková a Alena Scheinostová:

---

¹⁵⁷ Hübschmannová, M. Postavení a role některých členů tradiční romské rodiny. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 1996, číslo 1/ 2.

¹⁵⁸ Hübschmannová, M. Moudrá slova starých Romů- God'aver lava phure Romendar. Praha: Apeiron, 1991.

¹⁵⁹ Vyskočilová, I. Poezie Vlada Olaha v kontextu autorské poezie slovenských Romů. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Seminář romistiky, 2007.

*Sar mek na somas pre luma
O Del mandar džanelas,
miro těstos jekhetane thod'a
mira vod'aha. André famel'ja
romaňi ul'il'om. Savore
rad'isal'onas.
Baruvás andro baro kamiben,
paš ma sas miri gul'i daj,
miri lačhi baba,
o papus, o phrala, o bibija,
bari famel'ija...André late somas
baro barvalo,baro zoralo.*

*Mým bohatstvím byla rodina
Ještě než jsem přišel na svět,
Bůh už mne znal,
Mé tělo spojil
s mojí duší. Narodil jsem se
do romské rodiny. Té radosti!
Vyrostl jsem obklopený láskou
milované matky, milé babičky,
dědy, bratrů, tet,
celé rodiny..V ní jsem byl
tak bohatý a tolik silný*

6. Role ženy-matky v tradiční romské rodině – obraz její role ve slovesnosti Romů

Romská žena je už od narození připravována na roli manželky, snachy a matky. Každá prochází po čas dětství a dospívání nevyhnutelnými výchovnými etapami. Na řádnou výchovu dohlízejí zpočátku rodiče a další rodinní příslušníci¹⁶⁰. Anna Žigová upřesňuje, že „primárními znalostmi ji vybavila matka. Matka zaučuje dceru nejen pro bezprostřední pomoc v rodině, ale připravuje ji zároveň i na vlastní poslání manželky, matky a snachy, která by svou výchovou neměla zahanbit rodiče. Šikovná a samostatná dcera byla matčinou chloubou i vizitkou jejích pedagogických, a zejména hospodyňských schopností.“¹⁶¹

Výchova probíhá tak, aby děvče ctilo hodnoty, které jsou žádoucí v romském společenství a hlavně aby byla žádoucí nevěsta, tzn. poslušná, čistotná, musela umět zpívat a velmi se hledělo na to, aby dívka byla poctivá. Největší zodpovědnost za to má *baro phral*/ nejstarší bratr, který střeží, aby byla *pa'tival'i*/ poctivá. „Počestnost děvčat je totiž důležitá z několika důvodů: *presu'ti* /svobodná matka má společensky mnohem nižší statut, a proto si hůře hledá muže. Většinou musí vzít za vděk ekonomicky nebo sociálně méně výhodné partii. Kromě toho nemanželské děti, kterých je rodina dcery povinna se ujmout, jsou pro ni zátěží. A proto je počestnost děvčat v rodině hlídána zpravidla všemi bratry: *Keci sas phrala, ajci pre phen dodikhenas/ Kolik bylo bratrů, tolik jich svou sestru hlídalo.*“¹⁶²

Milena Hübschmannová ve stati Několik poznámek k hodnotám Romů zakoponovává do textu o romské výchově úryvek z lidové písně¹⁶³: „*Akor e čhaj barikañi, kana hiñi pa'tival'i, u te nane pa'tival'i mi čhivel andro pañi.*“ / *Děvče na sebe může být pyšné, jen když je poctivé, a když není poctivé, ať se jde utopit.*“ Ilona Ferková v povídce *O našado čhavo aviľa pale/ Návrat ztraceného syna* popisuje panenství dívky jako „to nejcennější, co děvče má“¹⁶⁴ a v další povídce *Muľa anglo romipen/ Zemřela, protože chtěla žít po romsky si Janis,*

¹⁶⁰ např. Hübschmannová, M. Postavení a role některých členů tradiční romské rodiny. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 1996, číslo 1/ 2.

¹⁶¹ Žigová, A. Nejstarší sestra a její postavení v tradiční romské rodině. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 1996, číslo 1/ 2. s. 68.

¹⁶² Šebková, H. Úloha nejstaršího syna v romské rodině. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 1996, číslo 1/ 2. s. 54.

¹⁶³ Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In Romové v České republice. Praha: Socioklub, 1999, s. 16- 66.

¹⁶⁴ Ferková, I. *O našado čhavo aviľa pale/ Návrat ztraceného syna.* In. Čorde čhave/ Ukradené děti. Brno: Společenství Romů na Moravě, 1996. s. 33.

Rom z města, vybírá děvče z romské osady, u které by našel tradiční hodnoty. Ukázka naznačuje, jaké hodnoty jsou pro něj důležité:

„... *Na kanav adarig čha. Ola savore avrimarde. Me kamav čhajora pařivala the lačha, so na phirla pal o karčmi u bajinla the pal o čhave the pal o rom.* ‘... ‘“

„... *‘Nechci holku odsud. Ty zdejší jsou všechny moc mazané. Já chci děvče poctivé a dobré, co nebude chodit po hospodách a bude se starat o děti a o muže.*“¹⁶⁵

Moderní, městský Rom si zvolí za manželku Veronu ze slovenské osady v povídce Ilony Ferkové *Muřa anglo romipen/ Zemřela*, protože chtěla žít po romsku. Tradičně vychovaná dívka svého muže fascinuje svou mravní čistotou i submisivitou, ale není schopná žít s ním šťastně ve městě, izolovaně od širší rodiny. Janis se pro velkou lásku kvůli štěstí své manželky přestěhuje zpět do osady, ale tam zase nenalézá své štěstí Janis. Začne pít, najde si milenku a rodinu zanedbává. Verona nakonec spáchá sebevraždu, což je v romském prostředí netradičním řešením.

Pokud je děvče dobře vychované a je *„ajsi žuži sar kana uliřa/ čistá jako když se narodila“*¹⁶⁶, tak je děvče provdáno a dáno do rodiny novomanžela, kde byly „výsledky výchovy prověřovány nastávající tchýní.“¹⁶⁷, která si většinou měla do výběru své snachy co říct. Bartoloměj Daniel¹⁶⁸ v knize Eriky Manuš popsal, jak se oženil se svou ženou: *„ Oženil jsem se v roce 1952, když jsem složil první státnici. Kdykoliv jsem přijel domů, maminka mi neustále říkávala: „Tak co, přece nebudeš pořád sám!“ Ve vesnici Kopčany, dvacet kilometrů od nás, žila jedna mladá dívka. Bylo jí devatenáct a mne devětadvacet. Když jsem přijel na prázdniny, přišli k nám její rodiče na námluvy. A potom jsem šel já k nim. A pak do dvou*

---

¹⁶⁵ Ferková, I. *Muřa anglo romipen/ Zemřela*, protože chtěla žít po romsku. In Čorde čhave/ Ukradené děti. Brno: Společenství Romů na Moravě, 1996. s. 59.

¹⁶⁶ Přesné znění tradiční formule pronášené nad novorozenou holčičkou je: *„Ačh ajsi žuži, sar uliřal/ Zůstaň tak čistá, jako když ses narodila.“*, Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In Romové v České republice. Praha: Socioklub, 1999. s. 50.

¹⁶⁷ Žigová, A Nejstarší sestra a její postavení v tradiční romské rodině. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 1996, číslo 1/2 . s. 68.

¹⁶⁸ Romský historik a spisovatel.

týdnů byla svatba. Uvažoval jsem: Měl bych si vzít ženu, která se mi líbí, jak říká maminka. Jenže já nevěděl, která to je a tak jsem si vzal děvče, které se líbilo mamince.“¹⁶⁹

V okamžiku, kdy děvče vstupuje do rodiny muže se stará o její výchovu v dobrou manželku a matku tchýně. To, že výběr nevěsty podléhal názorů rodičů a hlavně matky, je zřejmé i z následujícího výňatku z pohádky Pal e bari Rama/O velké Ramě ze stejnojmenné pohádkové knihy autorky Agnesy Horváthové¹⁷⁰: *Kana somas terňi, somas bari šukar. O čhave pal ma merenea, lengere daja man mangenas borake./ Když jsem byla mladá, byla jsem velice krásná. Mládenci po mně umírali touhou, jejich matky mě chtěly za nevěstu.*¹⁷¹

Tchýně a ostatní členové rodiny jejího muže se k ní chovají takovým způsobem, jaký je určen pro její roli- roli snachy, mladé nevěsty- bori. Být bori znamená stát v rodině svého manžela na nejnižším stupni rodinné hierarchie a to z vícera důvodů: jednak to byla žena, a ta má vždy v tradiční romské rodině méně práv než muž, dále byla mladá, protože se romská děvčata vdávala v nízkém věku¹⁷² a u Romů mladí vždy považují méně úcty než staří¹⁷³ a hlavně, jak zdůrazňuje Milena Hübschmannová v článku pro časopis romistických studií *Romano džaniben*¹⁷⁴, byla v rodině cizincem, což vždy v romské kultuře vyvolává nedůvěru, obavy, podezření a případně i někdy agresí.

V povídce Tery Fabiánové¹⁷⁵, která je nazvána Erika podle jména hrdinky- snachy- je vidět napjatý vztah mezi tchýní a mladou nevěstou:

„Pre jarate chudle o kher te kerel. Calo d'ives e Erži e čik hordinelas, thovelas kije o phusa, phirelas pal kada u kerelas olestar o valki. Kerelas phari buři sar khere, avka the pašal o kher. E phuri na kerlas nič. Bešelass abo andro gav phirkerlas. Mi kerel e bori. ohvarinkerlas la maškar o Roma.“

---

¹⁶⁹ Daniel, B. Můj život. In *Jdeme dlouhou cestou- Odkud jsme? Kdo jsme? Kam jdeme?*. Praha: Arbor vitae, 1998. s. 228. Přeloženo z romštiny samotným autorem, originál v romštině nedostupný.

¹⁷⁰ Horváthová, A. *Pal e bari Rama the aver paramisa- O velké Ramě a jiné příběhy*. Praha: Signeta, 2003. Překlad Milena Hübschmannová.

¹⁷¹ Tamtéž. s. 42-43.

¹⁷² Od patnáctého roku se zasnubovala, nejčastěji se vdávala okolo sedmnáctého roku života.

¹⁷³ Stáří je jeden z determinantů, které ovlivňují postavení v rodině a tím i mění status jednotlivce na vyšší.

¹⁷⁴ Hübschmannová, M. Postavenie a úloha ženy- matky a muža- otca v rómskej rodine. In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha. 1996, č. 1/ 2.

¹⁷⁵ Fabiánová, T. Erika. In *Čalo vod'i- Sytá duše- Antologie prozaických textů romských autorů z ČR*. Brno: Muzeum Romské Kultury, 2007. s. 210.

„ Na jaře začali mladí stavět dům. Erika celé dny nosila hlínu, mísila ji s plevami, šlapala, dělala války, zastala spoustu práce doma i venku. Stará nesáhla na nic, jen posedávala, občas zašla do vesnice. Ať dělá snacha, je mladá, říkala. Pořád na Eržice něco viděla, pomlouvala ji mezi lidmi.“

Helena Sadílková tuto povídku analyzuje tak, že „se tchyně ke svojí snaše, kterou si její syn Jožka přivedl z města bez toho, že by se zeptal matky na radu - chová schválně co nejprísněji, protože předpokládá, že se nad ní, jako nad vesnickou Romku, bude snacha z města povyšovat. Povídka „Eržika“ je kriticky zaměřená právě na nerovné postavení žen v tradiční romské společnosti, především pak mladých snach, a proto se Eržičino trápení s její tchyní opět záměrně nadsazuje – Eržika se své tchyni nikdy ničím nezavděčí, protože ta jí podezřívá z pýchy na svůj „lepší původ“ a jako takové Eržice stále dokazuje, že přestože pochází z města, nemá nic, čím by se mohla nad Romku z osady povyšovat.“¹⁷⁶

Tera Fabiánová tak do povídky zakomponovává i své přesvědčení, „že ne všechno bylo v tradičním životě Romů správné a zachování hodné.“¹⁷⁷ Helena Sadilková nachází ve fejetonu Tery Fabiánové¹⁷⁸ otištěném ve zpravodaji Romano l'il podobnou situaci, která ale není kritikou naznačenou, ale přímo vyřčenou. Ukázka je následující:

„Soske pes o Rom ladžal vaš peskeri romňi pro drom? [...] Soske la romňa na lel vastestar? [...] Sar manušeske pharo te dikhel, te džal gadžo, lidžal peskere čhavoren u peskera romňake mek e taška lidžal andro vast, a e gadži šukares urđi pašal leste. Soske oda našči manuš dikhel paš o Roma?“

„Proč se Rom stydí za svou ženu na veřejnosti? [...] Proč se nevede se svojí ženou třeba i za ruku? [...] Jak je člověku těžko, když vidí, jak jde gádžo, vede si děti a své ženě nese tašku a jeho žena, pěkně oblečená vedle něho? Proč tohle člověk nemůže vidět mezi Romy?“

---

¹⁷⁶ ¹⁷⁶ Sadílková, H. Tématická analýza povídkové tvorby romských autorů v České republice. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Seminář romistiky, 2002.s. 75.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 96.

¹⁷⁸ Zadáno pro Teru, přetisk stránek zpravodaje Romano l'il. In Romano džaniben : časopis romistických studií. Praha. 2000. č. 1/2 . s. 118.

Kolikrát vidíme, Romka utíká za svým mužem, on na ni nepočká, maštruje před ní, protože se za ni stydí. ¹⁷⁹

Tera Fabiánová se ve svých verších a povídkách neustále vrací k problému mezi romským mužem a ženou a tématice odchodu z rodiny a těžkému postavení mladé nevěsty věnuje i v básních. Pro příklad jsou zde uvedeny dvě básně, *Raťate avl'om/ Navečer jsem přišla*¹⁸⁰ a *Kamavas bi te džal khere/ Přála bych si jít domů*¹⁸¹ v překladu Mileny Hübchmannové:

Raťate avl'om

*Raťate avl'om, savore sovenas,
ča o phuro pendeč pre dvora ter'olas,
gej'om ke leste, cichones duma del,
hoj save akana sune le Romenca dikhel.
Nadur le kaštestar amaro kher.
Mro Del, de čirla sas,
sar romňake man mangle!
O čhon počoral dikhelas,
sar mange o Roma
mangavipen kernas.
e somas terňori,
bares man ladžavas!
obchudňom o pendeč
u kavka rovavas.
E daj man rodelas,*

Navečer přišla jsem

*Přišla jsem v noci - všichni spí,
jen starý ořech na dvoře tiše vypráví,
jaké se mu teď zdají sny o Romech.
Nedaleko stromu náš domek stojí.
Bože, jak je to dávno,
co přišli, že se vdávám!
Měsíc potají hleděl,
jaké mi zásnuby strojí.
Byla jsem mladičká,
styděla jsem se, měla strach,
objala jsem ořech a hořce plakala.
Matka mě hledá: Kam jsi se schovala?
Přece máš tancovat o vlastních zásnubách!
Příští den za mnou přišli:
Pojd', holka, čeká tě tchyně,*

---

¹⁷⁹ Citováno z ¹⁷⁹ Sadilková, H. Tématická analýza povídkové tvorby romských autorů v České republice. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Seminář romistiky, 2002. s. 95.

¹⁸⁰ Sborník *Romane gi'la*. Praha: OKD, 1979. Přel. Milena Hübschmannová

¹⁸¹ Báseň bez názvu, název v předložené práci dle prvního verše, Fabiánová, T. *Kamavas bi te džal khere- Přála bych si jít domů*. In *Jdeme dlouhou cestou- odkud jsme? kdo jsme? kam jdeme?*. Praha: Arbor vitae, 1998. s. 197/198.

hoj kaj ča me našťom,
soske na khelav,
te romeste gejl'om.
Aver d'ives pal mande o Roma avle:
Av, čhaje, e sasvi tut užarel!
Av te rajbinel, te šulavel!
Tosara ušťilom, andro kham dikh'om -

the khamestar šaj jel apsa andro jakha,
Na te rovel avl'om, ča amaro kher te dikhel,
te ledžal manca pale o sune,
so o Roma džan.

Kamás bi te džal khere

ke miri daj,
kamás bi, kaj te elas
lačho ňilaj.
Bešás bi pre phuv, dikhavas bi,
sar miro dad le phraleha valki keren.
Miri daj andro kher bokeľa pekel,
khosel o vasta andre leketa,
avri dikhel perdal e blaka,
so kerel o dad...

Uklízet, práť, honem do kuchyně!
Ráno jsem vstala a do slunce se zadívala
možná že slunce mi vehnalo slzy do očí,
a ne to, co tak bolí.
Nepřišla jsem plakat, jen jsem se přišla
podívat domů
a odnést si s sebou zpátky sny našich
Romů.

Přála bych si jít domů

za maminkou,
přála bych si pěkné, utěšené léto.
Sednu si na zem a budu pozorovat,
jak otec s bratem mísí hlínu
na nepálené cihly.
maminka peče doma koláče,
pak utře ruce do zástěry,
jde k oknu a vyhledne ven,
aby viděla, co dělá tatínek

Oproti tomu báseň Heleny Horváthové otištěná ve sbírce Kale ruží¹⁸² sděluje zpěvnou formou typizovanou klíčovou zkušenost romské dívky – dcery, nevěsty a matky. Báseň Miro bijav/ Moje svatba, je vyjádřením idylického pohledu mladé dívky, těšící se na svou svatbu a odchod z rodiny. Zde je předložena pro srovnání:

---

¹⁸² Horváthová, H.: Moje svatba, In. Kale ruží, doplnit údaj, v překladu Aleny Scheinostové

Miro bijav

*Tajsa man bijav hin
u me man richtinav,
khelava, pijava, mulatiná.
Romale, čhavale, počerkinas amen,
pro lačo dživipen, pro sastipen.
Joj mamó, joj dade,
but love man ma den,
den man ča duchňica the perňica,
bo man hin lačo rom,
so džal pal o rovno drom,
leskere dromeha džaha the me.
Rajale barale,
but man na sudzinen,
hoj gejl'om romeste ajsi terňi,
sar mange lačhará,
avka me sovava,
me mire romeske lačhi romňi avá.*

Moje svatba

*Zítbra se vdávám
a už se těším,
jak budu tancovat, slavit a pít.
Lidičky zlatí, ťukněte si s námi
na šťastný život a na zdraví.
Maminko, tatínku,
peníze nechci,
s polštářem, peřinou vystačím,
mám hodného muže,
co jde přímou cestou,
po jeho cestě půjdu s ním.
Vznešení pánové,
nesuďte mě,
že jsem se vdala tak mladá,
tak jsem si lehla,
jak jsem si ustlala,
já svému muži budu dobrá žena*

Léta, kdy byla mladá snacha tchýní zaučována, aby si osvojila zvyky a způsoby nové rodiny, byla tvrdá, protože často, díky nejnižšímu postavení, na ní přesouvali povinnosti nejen ostatní ženy, mezi které patřilo pečování o jejich malé děti, ale i muži z domácnosti¹⁸³. Avšak s tím se počítalo, neboť staré romské přísloví praví: „*Romňi ačhel lačhi romni tel la sasakero vast.*“ / „*Žena se stává dobrou ženou pod komandem své tchýně.*“¹⁸⁴ Pro příklad, jak se realita odráží v autorské tvorbě Romů je zde uveden výňatek z povídky Ilony Ferkové Valkos/ Válek¹⁸⁵, kde je popsáno, jak by bylo s mladou nevěstou zacházeno, kdyby se ocitla u tchýně v romské osadě:

¹⁸³ Např. chodila na dříví, což byla ryze mužská práce.

¹⁸⁴ Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In Romové v České republice. Praha: Socioklub, 1999. s. 54.

¹⁸⁵ Ferková, I. Čorde čhave. Brno: Společenství Romů na Moravě, 1996. s. 14.

„...joj beš'lahas paš e sasvi, rajbind'ahas o pherne pal la saskere čhavore, šulad'ahas, pratinkerd'ahas, e sasvi la likerd'ahas tel peskero vast.“

„...bydlela by u tchýně, prala by plenky po tchýniných dětech, zametala, uklízela a tchýně by ji držela pod dohledem.“

Tato příprava si kladla za cíl, aby mladá nevěsta obstála jako manželka a později jako matka svých dětí. Být dobrou bori bylo těžké¹⁸⁶. V jednom romském přísloví se říká:

Ajsi bori lachi, chal bilondo, phenel: londo.

Dobrá snacha jí neslané a říká: slané.

Zřídka se objevuje i jiný popis „učednických let“ mladé nevěsty. Například Helena Šamková si ve svém vyprávění Somas jekhphureder phen/ Byla jsem nejstarší sestra¹⁸⁷ nemůže vynachválit svou tchýni: *„E daj sas širotá. [...] Lakeri daj la diňa romeste, pal o dad, sar la da sas dešujekh berš, bo o dad sas nadal e barvaři fajta. E daj gejl'a te bešel ke lende, al'e na dživlas le dadeha, ta kaj! Sovlas paš e sasvi. Marlas pes la šoukorkiňaha, la sasakera čhaha, ko sovela le dadeskera dake andre angaři. Miri baba, la dadeskeri daj, amara da igen rado dikhelas.“* / *„Matka byla sirotek. [...] Její matka jí zaslíbila mému tatínkovi, když jí bylo jedenáct let, protože tatínek byl z bohatého rodu. Matka šla k nim bydlet, ale s otcem ještě nežila, kdepak. Spávala u tchýně v posteli. Prala se vždycky se švagrovou, tchýninou dcerou, která z nich bude spát tatínkově matce v náručí. Moje babička, tatínkova matka, měla maminku moc ráda.“* Tento příběh je příkladem praktiky, kdy se partnerské vztahy uzavíraly v časném mládí, aby ti *ternechara* (dosl. „mladí oslí“), kteří v pubertě nevědí, co si mají se sebou počít, dostali životní úkol a zodpovědnost.¹⁸⁸

---

¹⁸⁶ .Více o úloze mladé nevěsty, *bori* v tématickém článku Hübschmannová, M., Šebková, H., Žigová, A. Postavení snachy v tradiční romské komunitě. In *Český lid 71: časopis*. Praha. 1984, č. 2. s. 81- 85.

¹⁸⁷ Šamková, H. Somas jekhphureder phen- Byla jsem nejstarší sestra. In. *Romano džaniben: časopis romistických studií* 1996, č. 1/ 2. s. 76.

¹⁸⁸ Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In *Romové v České republice*. Praha: Socioklub, 1999. s. 55.

Nízké postavení a těžká úloha mladé nevěsty se zlepšila v okamžiku, kdy *bori* otěhotněla. Početí dítěte bylo pro ženu šťastná událost. Status nového člena rodiny, cizince se sice nezměnil, ale začalo se na ni pohlížet jako na tu, která porodí právoplatného člena rodiny.

Ženy se snažily co nejrychleji otěhotnět, a to nejen z důvodu zvýšení prestiže, ale i proto, že rození dětí a být matkou je u Romů tou nejpřirozenější schopností a smyslem života ženy. Mnohdy si zaručovaly i „celoživotní lásku“, které se jim nedostávalo od manžela, nebo ji ke svému muži nepocit'ovaly, protože jim byl vybrán rodiči. V povídce *Moje svatba Emílie Noskové*¹⁸⁹ rodiče vybrali Mince Kálu, jenže Minka milovala Marka- „ *Al'e tel e Kales na kamela, phenel o dad. Ma dara, te les na kamel akana, sar avna čhave, ta les kamela, prisikh'ola ke leste.*“/„*Ale co když holka nebude Kála chtít, strachoval se otec. Neboj se, teď ho třeba ráda nemá, ale až přijdou děti, tak ho mít ráda bude, zvykne si.*“ Tento výňatek z autorského díla dokazuje, jak se v něm odráží realita.

Vojta Fabián v rozhovoru uveřejněném v časopise *Romano džaniben*, ve speciálním čísle o romské rodině říká přesně toto: „ *Kerel mištes-na kerel mištes, marel la- na marel la, hiňi bokhaľi- nane bokhaľi, mušinel leha te dživel. Oda imar kajso zakonos- hin ken čhave, ta mušinel leha te dživel.*“/ *robí dobře - nerobí dobře, bije ju- nebije ju, hladuje- nehladuje, musí s ním žít. To už je taký zákon- mají spolu děti, tak s ním musí žít.*“¹⁹⁰

Svazek muže a ženy v romské společnosti, ať už potvrzený úřadem, v kostele nebo uzavřený podle romské tradice, je v podstatě monogamní¹⁹¹ a celoživotní. Může se rozpadnout pouze v případě, že zůstává bezdětný. V případě, že se během dvou tří let nedařilo počít dítě, mohl ji muž zavrhnout z důvodu neplodnosti a žena se pak vracela za velkého ponížení do své rodiny. V téměř všech případech už takováto žena neměla naději na další manželství, protože její neschopnost mít děti se velmi rychle rozkřikla a bylo to negativně vnímáno. Nezáleželo na tom, jestli „selhala“ ona nebo její muž, neplodnost byla vždy automaticky přikládána ženě.

---

¹⁸⁹ Nosková, E. *Moje svatba*, In. Čalo vod'i- Sytá duše- Antologie prozaických textů romských autorů z ČR. , Brno: Muzeum Romské Kultury, 2007. s. 228.

¹⁹⁰ Žlnayová, E. *Postavenie a úloha ženy-matky a muža-otca v rómskej rodine*. In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha. 1996, číslo 1-2. s. 35.

¹⁹¹ Přísně monogamní musí být žena, nevěra je nepřipustná, těžce trestaná, muž s ní muže jakkoliv naložit, nejčastější „vnější“ projev je zbití a ostříhání do hola, které provádí rodina ženy, by bylo vidět na veřejnosti, že hanba – *landž*- padla na jejich hlavu. Muž mohl být nevěrný, dokonce někdy bývaly ženy hrdé na to, že mají sukničkáře, protože to dokazovalo mužovo kvality, který si vybral za životní družku právě ji.

Je zřejmé, že úzkost z toho, že by případně byla žena neplodná, že by její smysl života nebyl naplněn, je téměř hmatatelná. Anna Koptová¹⁹², uveřejnila ve sborníku Kale ruží několik básní, které dokazují její talent. V posledních deseti letech se však autorka věnuje výhradně novinářské práci. V básni Prázdnota¹⁹³, v které jde o strach ze smrti a jakési přemlouvání „někoho“, aby jí ještě na světě zanechal, protože by jinak nestihla to, co je každé ženě dáno. Pro příklad je poskytnut výňatek z básně, z kterého přímo čisí výše popisovaná úzkost a přeložen byl Milenou Hübschmannovou:

Na, na, te merel na!

Sem terňi som,

muršeha na su'om,

čhaven na barard'om,

phaba na čhingerd'om!

Ne, umřít ne!

Ještě jsem mladá,

muže jsem nemilovala,

dítě jsem nevychovala,

jablka nedotrhal!

Nemožnost mít děti se proto stala velkým postrachem všech mladých manželek. Nemít děti znamenalo velké neštěstí, avšak největší zlem, které se mohlo stát, se u Romů jeví sterilizace ženy. Tento motiv je poměrně mladý, v autorské tvorbě Romů se objevuje jako reakce na situaci, kdy se dělo jedno z nejzávažnějších porušování lidských práv žen v České republice - nucené sterilizace romských žen z let 1970 – 1990. Později byla sterilizace dobrovolná, ale informace byly pro romské ženy matoucí (ve většině případů netušily, že se jedná o nevratnou záležitost) a vidina peněz, které se za sterilizaci nabízely, přesvědčily mnoho žen.

Vlado Oláh na to zareagoval básní Vaše judašiko / Za Jidášovy,¹⁹⁴ která je vyjádřením pocitů, které zažívají romští muži, když zjistí, že jejich žena je navždy „poznamenána“ ztrátou svého největšího daru od Boha- daru přivádět na svět děti. Výňatek z básně je zde zde předložen:

---

¹⁹² Košická novinářka, nikdy nežila v České republice.

¹⁹³ Koptová, A: Prázdnota, In Kale ruží. Hradec Králové: Krajské kulturní středisko Hradec Králové, 1990.

¹⁹⁴ Oláh, V. Vašo judašiko love/ Za jidášovy peníze. In Amaro drom pal o Udut- Naše cesta za Světlem. Brno: Matice romská- sdružení Dženo, 2006.

Vaše Judašiko

*love bikenen pestar le čhaven
o Romňa, peskero dživipen,
peskere čercheňen, kerado
jagutno kham... Phundrade
o Romňa jakha, prešunde pro kana.
O šero hazdne upre
adad'ives, na tajsa. Na kamen
love vaš e sterilizacija bokhale
vastenca. O pařivalo dživipen
roden kerade jileha. Love nane
savoro. Kas hin but love, na musaj te jel
barvalo, na musaj te jel bachtalo!
Jekhčoreder hin koda, ko peske del te
Kerelsterilizacija*

Za Jidášovy

*peníze Romky prodávají možnost
mít děti, svůj život, své hvězdy,
horké ohnivé slunce... Romské
ženy prozřely, jejich uši slyšely.
Už dnes pozdvihly hlavu.
Nechtějí peníze za sterilizaci,
ač ruce se třesou hladu.
Horoucně touží po důstojném
životě. Peníze nejsou všechno.
Mít hodně peněz neznamená
být bohatý, být šťastný! Neb
nejubožejším z ubohých je ten,
kdo si nechá udělat sterilizaci!*

Podobně reagovala na situaci sterilizace romských žen romská spisovatelka Ilona Ferková v jedné ze svých prvních povídek *Mosard'a peske o dživipen anglo love*/ Zničila jsem si život pro peníze.¹⁹⁵ Povídka je o ženě, která se z nerozvážnosti a finanční nouze uchýlila k nevratnému řešení, ke sterilizaci, a zabavila se tak možností být matkou. „V této povídce nezazní ani jediná věta kritiky nehumánních a skrytě genocidních praktik asimilátorského režimu, a přesto je příběh sterilizované ženy jejich nejvýmluvnější obžalobou.“¹⁹⁶ V následujícím úryvku je ukázáno, jakým způsobem k rozhodnutí došlo:

---

¹⁹⁵ Ferková, I. *Mosard'a peske o dživipen anglo love*- Zničila jsem si život pro peníze. [online]. [cit. 2010- 06- 12]. Povídka dostupná z <http://www.obrys-kmen.cz/ADLAN/D8/clanek12.html> , překlad do češtiny Helena Sadílková.

¹⁹⁶ Hübschmannová, M. Předmluva. In Čorde čhave. Brno: Společenství Romů na Moravě, 1996.

„E romňi na džanelas, so te kerel, ta ge'la ke kirvi u phenkerd'a lake savoro, so kerd'a. E kirvi lake phenel: "Šun, so kereha, ajci love na stradeha, ňiko tut na dela. Ča jekh veca šaj keres. Adaj pro Čechi den duj ezera, te pes mukeha te podphandel, kaj tut te na avel čhave. A'le khere, pre Slovensko, den až bišupandž ezera. Ta dža khere u mi keren tuke odoj."

„Chudák ženská nevěděla, co má dělat, tak zašla za kmotrou a svěřila se jí se vším, co provedla. Kmotra jí na to povídá: "Poslechni, co budeš dělat? Tolik peněz neseženeš, nikdo ti tolik nepůjčí... Zbývá ti jenom jedno. Tady v Čechách ti dají dva tisíce, když se necháš podvázat, abys už neměla děti. Ale doma, na Slovensku, tam za to dávají i pětadvacet tisíc. Tak si zajed' domů, ať ti to udělají tam."

Milena Hübschmannová v článku Několik poznámek k hodnotám Romů přispívá svým osobním zážitkem, kdy byla svědkem zničeného manželství kvůli provedené sterilizaci. Hübschmannová popisuje ideálně rozvíjející se manželství. Mladá rodina žila u tchýně a pomalu si stavěli svůj domek. Muž pracoval v Čechách a dokončení stavby se táhlo, protože nebylo dost peněz. Později navštívila Milena Hübschmannová rodinu opět a „domek manželů G. byl stále rozestavěný, oproti předchozímu roku byly navíc jen okna a dveře. Důvod? Mladá žena, matka dvou dětí, se nechala sterilizovat, aby získala peníze na okenní a dveřní rámy. Rámy sice pořídila, ale muž ji nechal, protože- *muršeha na dživava/* s chlapem přece nebudu žít...ženská, co nemůže mít děti, je jako nepodařený chlap!“¹⁹⁷

Pomocí magických technik založených na kontaktní i podobnostní magii se ženy snažily zajistit si otěhotnění. Kolem fenoménu neplodnosti a otěhotnění se vytvořil prostor pro všelijaké spekulace a možnosti, které lze vysledovat jak ve slovesném folkloru Romů, tak i v jejich autorské tvorbě. Například způsoby otěhotnění po dlouhé neplodnosti jsou v literatuře Romů často zmiňovány. Neposkvrněné početí je ve folkloru Romů velmi časté. V ukázce z pohádky Jak si dva bratři pomáhali,¹⁹⁸ přišla žena do jiného stavu kouzelným způsobem požitím vody z pramene.

---

¹⁹⁷ Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In Romové v České republice. Praha: Socioklub, 1999. s. 45.

¹⁹⁸ Hübschmannová, M. Jak si dva bratři pomáhali (vyprávěl Jan Radič- Bako). In Romské pohádky. Praha: Fortuna, 1999. s. 36.

....“A dnes jak sbírám dříví, přišla na mě žízeň, jen co na mě přišla žízeň, vyskočil mi před očima pramen. napiju se z pramene, piju, cítím, že jsem samodruhá...”

Četnost tohoto jevu lze ukázat na ukázkách i z dalších pohádek sesbírané Milenou Hübschmannovou, kdy k otěhotnění dochází pomocí jídla- ryby, hrachu, fazole a též pomocí vůně květiny. Tato situace je zachycena například v těchto pohádkách- O Hajnálkovi¹⁹⁹, Nemtudomkovi²⁰⁰, O sestře dvanácti bratrů²⁰¹ a O Gregorovi²⁰², ukázky jsou řazeny dle pořadí uvedených pohádek:

...“Žena rybu sní, nazítří velké břicho. čeká tři dny, čtyři dny, čtvrtou noc- tři zlatí chlapečci, krásní, že jim v celém světě rovno není.“..

....“Královně se zdá, že mají ve spíži tři hrášky a že když ty hrášky sní, obtěžká. Ráno vypráví muži svůj sen.

....A tak šla královna do spíže, hodila na mísu tři hrášky a snědla je. Hned byla samodruhá. Přišla její hodinka, slehla, porodila. Porodila jedenáct chlapců“

....“Byl jeden Rom a jedna Romka. Žili spolu, ale neměli děti. žena spolkla fazoli a obtěžkala. Porodila dvanáct synů..“

...“ Ach, kdybys věděl, muži můj, jaký se mi zdál sen. Zdálo se mi, že když vyjdu ven ze zámku, na cestu, vrátím se domů s outěžkem.“ Vyšla na cestu, vrátila se domů samodruhá.

.....Šla jsem na zahradu, ulehla jsem, utrhla kvítek, přivoněla k němu a hned jsem obtěžkala.“

---

¹⁹⁹ Hübschmannová, M. O Hambálkovi (vyprávěl Zoltán Iléš). In Romské pohádky. Praha: Fortuna, 1999. s. 43.

²⁰⁰ Hübschmannová, M. O Nemtudonkovi (vyprávěl Jan Radič-Bako). In Romské pohádky. Praha: Fortuna, 1999. s. 98.

²⁰¹ Hübschmannová, M. O sestře dvanácti bratrů (vyprávěl Imrich Haluška- Patkáň). In Romské pohádky. Praha: Fortuna, 1999. s. 144.

²⁰² Hübschmannová, M. O Gregorovi (vyprávěl Josef Mižikar). In Romské pohádky. Praha: Fortuna, 1999. s. 191.

Zázračné otěhotnění není pouze záležitostí folkloru, objevuje si i v autorské tvorbě Romů. Níže uvedeným příkladem je výňatek z povídky Ukradený plášťík²⁰³ Eriky Olahové, která ukazuje jednu z mnohých magických technik zajišťující otěhotnění. V této povídce se o otěhotnění postará porodní bába. Ukázka je pouze v českém jazyce, protože autorka nepíše romsky:

„Stará došla velmi těžce k malé strouze u lesa, tam si čapla a začala šmátrat.[...] konečně našla to, co hledala,[...]vytáhla černý kořen. [...] Pak hledala dál [...] a až po dlouhém úsilí konečně polapila drobného ráčka [...] vzala kámen a černý kořen jím rozdrtila, ráčka zabalila k němu [...]. Zase ji otevřeli oba, bylo to zvláštní, stará se tam chovala jako doma. [...]. Začala malého ráčka za živa trhat na malé kousky. Pak muže i ženu prosila, aby vše pozřeli. Jako omámení pokrm snědli. Žena do roka porodila syna.“

Pro romské etnikum jsou děti největším pokladem a bohatství romské rodiny se zvětšuje počtem dětí. Romské přísloví *Nane čhave, nane bacht / Nejsou děti, není štěstí a Jekh daj, jekh dad, but čhave- oda le romengeri zor-/Jedna matka, jeden otec a mnoho dětí- v tom je síla Romů*, je tomu příkladem. Z autorské tvorby je příkladem výňatek z básně Vlada Olaha Leperipen/Vzpomínka²⁰⁴ (do češtiny přeložila Ivana Kultová). Báseň zní takto:

Leperipen

*Dikhav lake andro jakha,
tele len kamibnaha zmuk'la.
oj čora dakeri čhajori,
me čora dakero čhavo...
O čoripen andro dživipen
il'am amenca.*

Vzpomínka

*Do očí jí hledím,
v lásce sklopila je...
Z chudých otců, matek
oba-kam rod sahá,
nevzali jsme s sebou
tíž zemského blaha.*

²⁰³ Olahová, E. Ukradený plášťík. In Matné zrcadlo. Praha: Triáda, 2007. s. 8.

²⁰⁴ Oláh, V. Khamori lulud'i- Slunečnice- romská poezie. Praha: MMM, 1996. s. 14.

*Barval'ard'am amare dživipnaskero drom
trine čhavenca.
O Roma savore barvale.
Buter sar o gadže.*

*Život třemi dětmi
jsme si zbohatili.
Bohatí jsou Romové.
Bohatší než jiní*

Stejně tak jako u jiných etnik, je těhotenství v kultuře Romů pečlivě „ošetřeno“ magickými rituály. Od okamžiku, kdy zjistila, že čeká dítě, se musela řídit "pravidly na ochranu plodu", jež jsou vzhledem k víře v možnost přenosu různých nedostatků a negativních vlastností velmi přísná. Pro těhotnou existují příkazy, zákazy, které mají zajistit zdraví, krásu, štěstí, bohatství atd. nenarozeného dítěte, praktikují se činnosti, jenž mají ovlivnit nebo zjistit pohlaví dítěte²⁰⁵. Samotný porod a šestinedělí je též obdobím, které je opředeno mnohými jevy, proti kterým, nebo pro které je důležité se určitým způsobem zachovat. Dodnes strach nahání tzv *Gul'i daj*²⁰⁶ - sladká matka, která patří mezi zosobněné nadpřirozené síly. *Gul'i da* vyměňuje nepokřtěné dítě, může člověka počarovat, aby onemocněl, aby se zamiloval nebo odmiloval, může přivodit i smrt.²⁰⁷ *Gul'i daj* byla inspirací v autorské tvorbě Vlady Oláha v povídce Maruňa²⁰⁸, kde zastoupila její roli teta Maruňa, která zemřela při porodu svého jediného syna a po pohřbu se z ní stal revertant. Chodila krmit své dítě. Ukázka z povídky naznačuje, jak se chovala mrtvá matka:

„ Marunin průsvitný stín se nese bokem ke kolébce. Sklání se nad maličkým, bere ho do náručí a dává mu pít. Pojď se mnou, pojď, naříká, mučím se bez tebe, synáčku můj. U mě se budeš mít dobře! Pojď ke mně!“

Dědeček chtěl zabránit příchodům zemřelé matky samozřejmě pomocí magických technik, protože by ho odlákala na onen svět, promlouval k ní takto:

---

²⁰⁵ Více o tom v Horváthová, E. Cigáni na Slovensku- historicko-etnografický náčrt. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied , 1964. s. 335-340.

²⁰⁶ Jiné názvy pro jednu a tu samou nadpřirozenou bytost -*bosorka / čohaňi/gul'i daj / gul'i phen* .

²⁰⁷ O *Gul'i daj* více v článku Šebková, H., Žlnayová, E. Neuvěřitelný příběh o *Gul'i daj* In Romano džaniben: časopis tomistických studií. Praha. 2001, jevend. Rozhovor z Nového roku 1989 v Košicích s paní Luxou.

²⁰⁸ Oláh, V. Maruňa. In Kale ruži. Hradec Králové: Krajské kulturní středisko Hradec Králové, 1990. s. 89-93.

„Počkej, děvečko moje! Nebudeš nám více chodit za dítětem! Netoulej se světem, kam už nepatříš, už nejsi jeho matka a on není tvůj syn!“

Jak jsem již bylo zmíněno, status ženy se zvýšil ve chvíli, kdy porodila dítě. V každém případě se jednalo o radostnou událost. Milena Hübschmannová zmínila ve své práci výrok Vojty Fabiána: „Kana uvol čhavoro, hin bari radojsca andre famelija. Čhavo čhaj, oda jekh. Aľe te ohavo- mek feder hin!“ / „Když se děťátko narodí, je v celém příbuzenstvu velká radost. Kluk nebo holka- to je jedno. Ale když je to kluk, je to lepší“²⁰⁹, protože synové představovali sílu a moc rodu, mocenskou pozici v osadě. Ale i pokud se narodilo děvče, znamenalo to v romské rodině velkou slávu, největší štěstí. Vlado Oláh popsal, co se děje, když dítě přijde na svět: „Sar varekana ulolas čhavoro, ta o phure Roma phenenas : Jak tuke opre te džal.“ S’oda koda lav? O terne imar na džanen. Mangenas leske, jak leskero vodi te doresel pes mek kijo učeder čačipen, sar hin o čačipen kala kaľa phuvakero. Mangenas ole cikne manušoroske, jak te prindžarel“ le trinesvetengeri zor“, sar pes phenel andro phurikane romane paramisa. Bo te sas bokh, te amen na denas te chal oda svetos, ta amen ča%larenas amare giľa, amare paramisa- čalarenas amen o aver sveti, so pes pal lende vakereľas andre amare paramisa, u amen bisterehas, hoj amare goja bokhale/ Když se narodilo děťátko, staří Romové mu přáli: „Ať to v tobě stoupá.“ Co to znamená? Mladí už nevědí. Přáli mu, aby se jeho duše dostala k jemnějším skutečnostem, než je všední bytí na zemi. Přáli člověku, aby se propojil se skutečností „všech tří světů“, jak se říká ve starodávných romských pohádkách. Protože byl hlad a bída, když nám černá zem a tento svět nedávaly jíst, živily nás naše písně a pohádky energií bájných světů. Dar fantazie tišil hladové tělo.“²¹⁰

Porod dítěte zajišťoval ženě úctu, avšak za plnohodnotnou začala být až tehdy, když měla více dětí. Teprve potom se stává pravou matkou. Čím více má dětí, tím více zvyšuje a upevňuje svou pozici -jak řekl Ruda Dzurko, romský výtvarník v článku pro Romano džaniben²¹¹, „Lačhi daj hin ča ajsi, kaj hin la but čhave. Te la hin duj čhave, trin čhave, oda

²⁰⁹ Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In Romové v České republice. Praha: Socioklub, 1999. s. 46.

²¹⁰ Oláh, V. Amaro drom pal o Udut- Naše cesta za Světlem. Praha: Matice romská, sdružení Dženo, 2006.

Překlad Jan Červenka, Lada Viková, Anna Žigová, Milena Hübschmannová(životopis), ilustrace Václav Lamr, z životopisu, s. 11/12.

²¹¹ Hübschmannová, M. Postavenie a úloha ženy- matky a muža- otca v rómskej rodine. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 1996, číslo 1-2.

nič“ - „Dobrá matka je ta, která má mnoho dětí. Když má jen dvě, tři děti, tak to ještě není žádná matka.“ Nejvíce ceněnými přírůstky do rodiny jsou synové, i hodně frekventované přísloví toto ukazuje- „*Feder deš murša, sar jekh čhaj- Lepší deset synů, než jedna dcera*“²¹²

I tehdy, pokud porodí romská žena mnoho dětí, synů, není zaručeno, že bude moci užívat úcty ostatních a že se to projeví na její úloze při chodu rodiny. Schopnost rodit děti je u Romů velmi ceněna, ale i tak přísloví „*Oda nane daj, so le čhavores del pro svetos, al'e e daj adi, so les bararel avri/ Matka není ta, co dítě přivede na svět, ale ta, co je vychová*“²¹³, vypovídá o tom, že před množstvím dětí je dobrá výchova dětí. V povídce Ilony Ferkové Moštovno dad, abo nalači daj/ Otčím, anebo špatná matka z povídkové knihy Čorde čhave/ Ukradené děti²¹⁴ se jedna z postav vyjadřuje obdobně, jako u onoho přísloví: „ *Oda nane daj, so le čhavores chinel pro svetos, e daj aja, so les džanel te likerel. Ajsi daj goreder sar macocha!*“ / „ *To není matka, co vyklopí dítě na svět, a pak se o něj nestará! Matka je ta, která ho dokáže vychovat. Jinak je horší než macecha!*“ Dobře vychovaný, statečný Rom v pohádce Jak si dva bratři pomáhali²¹⁵ je pochválen sokem v boji takto:

[...]“*Zápasí sedm let a sedm chvil, ani jeden, ani druhý se nevzdává. Pil jsi mléko dobré matky, povídá vrátňý. Takového hrdinu jsem v ruce ještě neměl.*“

Romka musí být v rodině dokonalým článkem, který vše řídí a spojuje. Její role v rodině je nejdůležitější, i když z venčí se zdá, že hlavní úlohu v rodině sehrává muž²¹⁶. Nejen že matka se musí umět postarat o potravu- zde si vypomohu lidovým příslovím Romů:

---

²¹² Hübschmannová, M. Moudrá slova starých Romů- God'aver lava phure Romendar. Praha: Apeiron, 1991. s. 8-9. Syn byl v rodině více chtěn i z toho důvodu, že zůstával s rodinou, mohl se starat o rodiče, zatímco dcery odcházely do rodin svých mužů a tudíž i od povinnosti starat se o rodiče ve stáří.

²¹³ Hübschmannová, M. Moudrá slova starých Romů- God'aver lava phure Romendar. Praha: Apeiron, 1991. s. 8/9.

²¹⁴ Ferková, I. Čorde čhave, Brno. 1996. s. 55.

²¹⁵ Hübschmannová, M. Jak si dva bratři pomáhali (vyprávěl Jan Radič- Bako). In Romské pohádky. Praha : Fortuna, 1999. s. 42.

²¹⁶ Žena dává navenek najevo druhořadé postavením tím, že kráčí vždy několik kroků za mužem, neodporuje mu na veřejnosti a i když si to nezaslouží, projevuje mu vždy úctu svým úslužným chováním. Takto se chovají i děti, otec považoval větší úcty, i když nebyl zrovna považovaný za dobrého otce, jeho slovo bylo jak pro děti, tak pro ženu svaté.

„*O piri la dakeri, e roj le dadeskeri/ Matka se stará, aby bylo v hrnci, otec, aby měl na lžici*“ -ale též schraňovat finance, musí umět dbát na čistotu a zdraví dětí, zajistit jim pohodlný, dobrý život. Tera Fabiánová v povídce *Ačhi'om romňi/ Zůstala jsem Romkou* popisuje, jaký úděl měla maminka hrdinky povídky, jak zůstávala hladová, jen aby její děti měly vždy co jíst. Jedná se o jakousi vzpomínku na dětství, kdy byl život v osadě těžký, ale spokojený. Následující ukázka je onou vzpomínkou hrdinky na to, jak se maminka často obětovala pro své děti:

„*Pales man dikhavas, sar somas cikňi čhajori. Čhingerđi, bokhaľi, phraloro pro vast. Užarahas pre daj paš o šerboritko bur. Sar avlas andal o gav, thovlas e lepeda pre phuv, lelas avri o maroro, pro eřta kotorora phagerkerlas, bo samas eřta čhavore. Čaľam, la dake na ačhelas. Ča chan, čaľon, me na som bokhaľi, ‘phenlas. A na sas čačo. Kamelas ča kaj amen te n’avas bokhale.*“

„*Zase jsem se viděla jako malou holku. Otrhanou, hladovou, s bratříčkem na ruce. Čekali jsme na maminku u šípkového keře. Jak přišla z vesnice, rozložila na zem šátek, vyndala z něj chléb a nalámala ho na sedm kousků, protože nás bylo sedm dětí. My jsme se najedli, ale na maminku nezbylo: ‚Jen se najezte, já nemám hlad,‘ říkala. A nebyla to pravda. Přála si, abychom hlavně neměli hlad my.*“²¹⁷

Role romské matky v sobě zahrnuje i převzetí mužských povinností, žena je samostatná, dokáže se postarat o celou rodinu, i když se otec na chodu domácnosti třeba vůbec nepodílí. V povídce Elemíra Baláže *Murdard'i daj/ Zabitá matka*²¹⁸ je v rodině muž, avšak matka zastala práci i za něj:

„*La romňa sas but gondolatos, sar le čhaven sako d'ives phirelas pal o gadže, kerlas lenge buňi, šulavelas o dvori čhingerlas kašta, rajbinlas lenge u vaš oda la denas te chal,*

---

²¹⁷ Fabiánová, T. *Ačhi'om Domni*. In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha. 2000, číslo 1-2.

²¹⁸ Baláž, E. *Murdard'i daj - Zabitá matka (pohádka)*. In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha. 1996, číslo 1-2, s. 102.

kompiri, aro, ciral vaj šutlo trud [...]. E romňi pes vičinelas Eržika u sas la bare šukar kale bala.“

„ Žena měla dost starostí, jak dát dětem každý den najíst. Každý den chodila ke gádžům, sloužila jim, zametala dvory, štípala dříví, prala jim a dostávala za to jídlo: brambory, mouku[...]. Jmenovala se Erika a měla krásné dlouhé černé vlasy.“

V této autorské pohádce je velmi jasně naznačeno, jak se má správná romská manželka a matka chovat, i když ona osobně neprožívá šťastný život, snaží se ze všech sil, aby se její děti i „zbytečný manžel“, od kterého si nechává líbit bezdůvodné bití²¹⁹, měli dobře. Nakonec její oddanost rodině i tak končí tím, že ji manžel vhodí do ohně a ona uhoří. Příběh Eržiky vystihuje i přísloví, kterým autor zakončil vyprávění: *„Romaňi daj džanel savoro te odmukel angle peskere čhave. Lačhi daj vaš peskere čhave dživel the merel. / Romská matka umí kvůli svým dětem vše odpustit. Dobrá matka pro své děti žije i umírá.“*

Protože manželství často není svazkem, kde by byla žena vždy šťastná, přirozeně se zaměřuje její pozornost na děti. Děti zajišťovaly nejen radost, ale i jistotu, že o rodiče bude ve stáří postaráno. Ne vždy to ale bylo samozřejmé a to, že k výpomoci rodičům nedocházelo je obsaženo v přísloví *Jekh daj l'ikerel deše čhaven, a'e deš čhave na l'ikerena jekha da. / Jedna matka se dovede postarat o deset dětí, ale deset dětí se nedovede postarat o jednu matku*²²⁰. Znamou romskou spisovatelku Ilonu Ferkovou toto přísloví inspirovalo k napsání krátkého příběhu, který pro svou příkladnost je v předložené práci zveřejněn²²¹:

Byla jedna Romka a jeden Rom. Narodilo se jim sedm dětí, samí kluci. Každý říkal: „ Človče, ty se budeš na stará kolena mít!“ Rom se jen usmíval a byl hrdý. Synové rostli

---

²¹⁹ Bití manželek je u Romů běžnou praxí, pokud je důvodem žárlivost, neposlušnost ženy, její neschopnost vést dobře domácnost, považuje se „výchovný pohlovek“ za projev lásky a toho, že muži na své ženě záleží, ale pokud si muž bezdůvodně vylévá zlost na své ženě, je ostatními muži zesměšňován, považován za zbabělce, co se umí „vyřádit“ jen na ženě. Tématikou domácího násilí se zabývá povídka Lacková, E. Thovaviben – murdaripen. In Šunen Romale. Praha 1989. s. 24. *„Tera slyšela Jaňova slova jen zdálky. Miluje jí! Bije jí z velké lásky! Jeho slova jakoby jí léčila [...]. Za tři dny byly Jaňovy nadávky slyšet opět na celou vesnici. [...]Ale stejně mu neutekla. Oba se měli moc rádi, ale měli spolu těžký život.“*

²²⁰ Hübschmannová, M. Moudrá slova starých Romů- God'aver lava phure Romendar. Praha: Apeiron, 1991.

²²¹ Ferková, I. Jedna matka se dovede postarat o deset dětí, ale deset dětí se nedovede postarat o jednu matku. In Moudrá slova starých Romů- God'aver lava phure Romendar. Praha: Apeiron, 1991.

v sytosti, vždycky měli co na sebe. Ale přišla doba, kdy otci a matce došly síly a tak si zavolali mládence k sobě: „ Synáčkové, dali jsme vám všechno, co jsme mohli, a teď už musíte zase pracovat vy na nás.“ „ Neboj se, tati,“ povídá nejsatrší syn, „ dáme ti do koruny všechno, co vyděláme.“ A šli do práce.

Matka na ně prala, vyváběla, aby se pořádně najedli. A přišel den první výplaty. Jdou chlapani a jdou a po cestě se prou: „ Usmrkanci,“ povídá nejsatrší „ peníze odevzdáte vy, protože já si chci koupit rádio.“ „ Tak to tedy ne!“ rozčílil se druhý. „ Já si koupím kytaru a peníze dáš hezky ty!“ Šel kolem jejich strýc a slyší, jak se hádají. Slzy mu vstoupily do očí. „ Nestydíte se? Váš táta si zničil zdraví, jak na vás dřel, vaše matka si v životě nekoupila žádnou parádu, je aby vy jste měli všechno, co potřebujete. A vy sotva dostanete peníze, už nevíte, že máte rodiče?“ Nejmladší bratr se rozběhl domů. Strašně se styděl. Ostatní šli za ním se sklopenýma hlavama. A to se skutečně stalo.

Výraznější jevem je ale to, že děti byli jediným důvodem, proč romské ženy žili s muži, se kterými byly nešťastné. Toto nemohlo být opomenuto v tvorbě Romů, například v básni Michaela Šamka, *Andro sados*²²² - V sadě, kde se matka vyžívá se svým synem, umí se ponořit do bezstarostné hry, ale stejně je po chvíli opět nucena vrátit se na pevnou zem, a postarat se o domácnost, než přijde domů její muž:

Andro sados

*Šukar d'ives, kham švicinel
pre cikňi blačkica,
pal e blaka cikno ohavo
la daha pes bavinel*

*„Mukh man imar, mro čhavoro,
imar na birinav,
našti calo d'ives tuha man bavinav.*

V sadě

*Krásný den, slunce svítí
do oken
a za oknem se synáčkem
maminka si hraje*

*„Už mě nech, zlato moje,
nemůžu se jen
s tebou bavit celý den.*

---

²²² Šamko, M. *Andro sados- V sadě*. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 2004, říljaj, část básně.

*Kampel mange te pracinel,
te chal te tavel,
tu džava avri le čhavenca;
fotbal te marel*

*Musím trochu pouklidit
vařit k obědu,
tak honem ven, s dětmi můžeš
čutat mičudu*

*Maj avela tiro dad,
bokhalo jov hela.
Džanes, savo hino,
sakones marela. “...*

*Hnedle přijde domů táta,
znáš ho, jaký je,
když hladový je,
hned nám nabije“ .....*

Žena bývá ve slovesnosti Romů vyobrazena jako vdova, či žena, která má muže na cestách, ve vězení, nebo se, zřejmě nejčastější motiv, muž rodinného života neúčastní. Žena je na výchovu a živobytí sama a přesto roli samoživitelky velmi dobře zvládá. Stejně tomu je v pohádce O Preparudovi²²³, kde matka žije sama se třemi dcerami a muže jí je netřeba. I přísloví z knihy Moudrá slova starých Romů²²⁴ - „*Jekh daj likerel deše čhaven, ale deš čhave na likerena jekha da. / Jedna matka se dovede postarat o deset dětí, ale deset dětí se nedovede postarat o jednu matku*“ - ukazuje na schopnost matky postarat se o své děti sama. Též v povídce Andreje Pešty²²⁵, Róza, hrdinka zůstává sama po smrti muže, ale dělá seč může, aby uživila sebe i děti: „*Róza dál chodila vypomáhat sedlákům, aby uživila děti. Gádžové ji litovali, že zůstala sama, ale také sledovali, jak si poradí.*“ Motiv se matky samoživitelky se opakuje i v povídce Hildy Pášové, Žít se musí²²⁶, kde Ilona si musí poradit

---

²²³ Hübschmannová, M. O Preparudovi (vyprávěl Andrej Giňa). In Romské pohádky. Praha: Fortuna, 1999. s. 76-80.

²²⁴ Hübschmannová, M. Moudrá slova starých Romů- God'aver lava phure Romendar. Praha: Apeiron, 1991. s. 44. K tomu napsaná povídka Ilony Ferkové o tom, jak sedm synů se na oplátku mělo postarat o své staré rodiče.

²²⁵ Pešta, A. Róza. In Čalo voďi- Sytá duše- Antologie prozaických textů romských autorů z ČR. Brno: Muzeum Romské kultury, 2007. s. 111.

²²⁶ Pášová, H. Žít se musí. In Čalo voďi- Sytá duše- Antologie prozaických textů romských autorů z ČR. Brno: Muzeum Romské kultury, 2007. s. 130.

sama – Ilona *byla pyšná sama na sebe, že už třetím rokem žije sama s dceruškou. Ilona měla štěstí, že nebyla líná. Nebála se žádné práce* - protože její muž narukoval do války.

Jak v Balážově příběhu, nebo v pohádce o Preparudovi, tak i v dalších autorských dílech romských spisovatelů a básníků se objevuje motiv, jenž se vždy dává do souvislosti s matkou, a to motiv matčiných dlouhých vlasů. Andrej Bešta věnoval vlasům své matky jednu celou báseň- *Mra Dakare kale bala/ Vlasy mé matky*, uveřejněnou v časopise *Romano džaniben*²²⁷ - kde ukazuje krásu matky, ale hlavně něžný, láskyplný vztah k ní. Tato báseň je jedna z nejoblíbenějších a nejcitovanějších romských básní o matce, proto je zde uvedena v celém své podobě:

Mra dakere kale bala

*Mra da ehas šukar bala,
ajse kale sar angara,
ajse bare sar grastane,
bašavnas jon sar romano.*

*Paš o paňi bešehas,
peskre bala chanelas
andro paňi dikhelas,
šukar peske gi'avlas.*

*Kana balvaj phurdelas,
joj peske len phandelas,
pašal peske ruženca,
„av, romňije, amenca?*

*Dikh, romňije, so kereha,
amen tuke bašavaha,
de man čepo tre bala,
mro kinovos bašavaha. “*

Vlasy mé matky

*Když má matka česala si
jak uhel černé vlasy
pevné jako žíně klisny
zněly hlasem romských písní*

*U potoka sedala
černé vlasy česala
do vody se dívala
potichu si zpívala*

*Když vál vítr, vlasy vlály
splétala je květinami
růži vetkla vedle růže
„Půjde, ženo, půjdeš s námi?*

*Pro tebe dnes budeme hrát
půjdeš s námi tancovat?
Dej nám pramen černých vlasů
rozehrajem housle, basu . “*

---

²²⁷ Bešta, A. *Mra Dakare kale bala- Vlasy mé matky*. In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha. 1998, číslo 4, s. 196.

*E daj le balendar čhind'as,
andro kinovos len thod'as,
e lavuta rovlas leske -
duj kantaňa khud'as peske.*

*Khud'as peske ruženca,
khelelas le Romenca,
le Romenca khelelas
lakre bala bašavnas.*

*Sar joj čori merelas,
savore Roma rovenas.
Lakre bala dobašade,
sar la andro mochto thode*

*Matka stříhá černé vlasy
na smyčec pak napíná je
housle vzlykly, smyčec hraje
matka vlasy zaplétá si.*

*vedle tváře vplétá růže,
tancuje s ní romští muži,
romští muži tancují s ní,
vlasy znějí v romské písni*

*Když má matka umírala,
romská vatra zaplakala,
do hrobu ji spouštěli,
černé vlasy dozněly*

Romské matky mají ke svým dětem maximálně vřelý, obětavý vztah plný citů, emocí a náklonnosti. Vztah matky k dětem a obráceně je možné ve slovesnosti vyhledat poměrně snadno. Mluví o něm romská přísloví²²⁸:

*Lačhi daj dojekhe čhavores kamel.
Dobrá matka má všechny děti stejně ráda.*

*Phuč la datar, savo čhavoro jekhšukareder, phenla: miro.
Zeptej se matky, čí dítě je nejkrásnější, řekne: moje.*

Ale i básně romského autora Vlada Olaha, který ve svém romsko- českém vydání romské poezie „Slunečnice“ líčí svět svého romského národa tak, jak hovoří k citlivému srdci milujícího muže, otce i syna romské rodiny, Roma, který vroucně miluje svůj lid, i upřímně

---

²²⁸ Hübschmannová, M. Moudrá slova starých Romů- God'aver lava phure Romendar. Praha: Apeiron, 1991. s. 8/9.

věřícího křesťana. Vyjadřuje staletou tradici úctu k matce pomocí básní²²⁹, které mají mnohdy formu krátkých povídek. Velmi výrazná je báseň Romaňi dajori/Romská maminka²³⁰ a Daje miri/Matko moje!²³¹. Pro jejich výpovědní hodnotu pro téma práce, jsou ukázky v plném znění:

Romaňi dajori

*Sar sako aver the romano dajori
anel phares pre odi kal'i phuv čhavoress
Užarel les joj, užarel les o dad
av'la imar, adaj hino.
Bachtales les lel andre peskero vast
thovel kija kolinoro
kija peskero jiloro
Ra'i na sovel
daral vaš peskero čhavoro
Romaňa dajora lačho hin jiloro,
sar hino čhavoro nasvalo,
na sovel, na chal, rovel
o apsora sar brišind del
Sar feder le čhavoresske
romaňi dajori zagil'avel leske,
joj na chala, le čhavoresske dela.
Oj bokholi čori ela*

Romská maminka

*Maminka romská těžce jak ty jiné,
na černou zem své děcko přináší
Ona i taťka čeká, jak čas plyne
čekají na svůj poklad nejdražší
Hle, už je tady! Hned se k němu sklání
radostně k hrudi, k srdci přikládá
Bojí se oně, v noci nespí ani,
v starosti oň si spánku ukrádá
Má dobré srdce, ta maminka z Romů
pláče, když malý stůně, nebohý,
nemůže jíst a ani nespí k tomu
slzy jí tekou jak déšť z oblohy
Jak pozdraví se děcko z nemoci té
radostnou píseň zazpívá mu hned.
Zas nespí- jemu dá, jen ať je sytý
Což- ona může klidně hladovět*

---

²²⁹ Olah, V. Khamori lulud'i- Slunečnice- romská poezie. Praha: MMM, 1996. Cyklus Romano kamiben the famil'ija- Romský domov a rodina- poezie s folklorní tematikou z tradičního života Romů a oslava krásných rodinných vztahů.

²³⁰ Tamtéž, s. 23, překlad Ivana Kultová.

²³¹ Tamtéž, s. 24, překlad Jan Červenka.

Daje miri

*Soske tut rado dikhavas
Andal tute man d'ňal
o dživipen, tiro rat...
Te chal man melas
andal o kol'in tiro
Daje miri,
pal o gava phires
kaj vareso te thoves
andre piri...
Salas miri čačuňi dajori
salas ča jekh jekhori:
asaviben tiro sar kham
predal ma sas
Imar ňiko na ela
kajso lačo ke mande
sar salas tu,
daje miri*

Matko moje

*Proč jsem tě měl rád?
Dalas mi život, svoji krev...

Jíst jsi mi dávala
z prsu svého
Matko moje,
po vesnicích chodíš,
jídlo sháníš
aby hrnec nežel prázdnotou...
Bylas mou pravou maminkou,
bylas jen jedna jediná:
tvůj smích jak slunce
pro mě byl
už nikdy nikdo nebude
tak hodný ke mně
jak ty jsi byla,
matko moje*

Obraz matky v romské slovesnosti by mohl být vykreslen na základě vztahu jejích dětí k ní. Oproti přirozené úctě dětí k matce, například v pohádkách Marie Voříškové – Cikánské pohádky- které nekladou přílišný důraz na romskou identitu, ale jsou v nich vyzdvihovány hodnoty rodové příslušnosti, zejména významná role ženy, matky v rodinné hierarchii: „*Slíbil jsem své mamince*“, odmítá romský hrdina Kalo Dant princeznu ruku, „*že si vezmu za ženu cikánské děvče*“, se nově v autorské tvorbě objevuje i úcta „*naučená*“²³², která byla dříve „*typičtější*“ ve vztahu k otci, pokud nebyl zrovna vzorným otcem.²³³ V povídce Olgy Giňové E daj na kamelas/ matka nechtěla, je úcta k matce dokázána uposlechnutím dcery, i když až

²³² Např. Vlado Olah, který svou matku téměř neznal, ale velmi ji ctil, proto část jeho tvorby je o ní.

²³³ Horváthová, R. v rozhovoru pro Romano džaniben (1-2/ 96, s. 34) řekla: „ *My sme otca poslúchali, i keď nebol dobrý- nepracoval, chodieval iba hrať a stále pil, stále chodil opitý. Za zarobených peňazí polovicu prepil a matka potom nemala peňazí, ani na jedlo nemala. Ale i tak sme otca poslúchali viac.* “

pozdějším, kdy děvče uznalo, že to s ní matka myslí dobře. Hlavním tématem je poslušnost dcery k matce- matka dceři zakáže, aby se dále stýkala se svým chlapcem, protože je původem „degeš/ nečistý. Ukázka je příkladem, kdy matce leží na srdci dceřino štěstí:

„La phuredera čha has pirano. Kajča lakeri daj les na kamelas, bo na has andral e lačhi fajta. [...] Imar la čhakeri daj polokes priačhelas pre oda čhavo. Kajča jekhvar avlas pal late andro gav andro gumika čižmi. Čhingerde gadora pre leste has. Melale vasta, kale la melatar. [...] E daj la čhake phend'a: [...] ,Tu paš leste na likereha avri, ov hino melalo manuš. Mri čhajori, pal o vasta šaj džanes, ko hin žužo manuš. ‘... ‘“

„Nejstarší dcera už měla milého. Jenže matka ho neměla ráda, protože nebyl z dobrého rodu. [...] Matka už se s mladíkem pomalu smiřovala, když tu ale přišel do vsi v gumových holínkách, na sobě měl roztrhanou košili. Ruce měl špinavé, černé od špíny. [...] Matka dívce řekla: [...] ,Nevydržela bys s ním, je to špindíra. Pamatuj si, holčičko moje, podle rukou poznáš, kdo je řádný člověk. ‘... ‘“²³⁴

Podobné téma zpracovává básník Jan Horváth ve sbírce *Tumenge/Vám*²³⁵, který popisuje situaci, kdy se děvče vzpírá matčině příkazu a ve svém postoji (nejspíš) vytrvá, což je velmi netradiční²³⁶. Báseň nese název *Kamiben/ Láska* a v celém znění má tuto podobu (do českého jazyka ji přeložil sám autor):

Kamiben

*Kamav tut čhaje,
miro jilo tuke dav.*

Láska

*Miluji tě, miluji,
dám ti svoje srdce.*

²³⁴ Giňová, O. E daj na kamelas. In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha. 1998, číslo 3.

²³⁵ Horváth, J. *Tumenge- Vám*, Brno 1999. s. 16/17.

²³⁶ Pokud se tak stane, většinou z toho vyplynou hroznivé důsledky. Zde opět odraz folkloru : *Marel o Del marel, kas kamel te marel. Jaj, de the man o Del marđa, de bo na šund'om mra da/ Trestá Bůh trestá, koho chce trestá. Joj, i mne Bůh potrestal, protože jsem neposlechl matku* (úryvek z písně) cit. v pozn. In *Romano džaniben: časopis romistických*. Praha. 1996, číslo 1-2. s. 46.

*Phen mange tu, šukar čhaje
romaňi- kames man?
Kamav, kamav, ča miri daj
braninel, džamutreske tut
na kamel
Na kamel, na kamel.
Na dživava tira daha,
kamav tut, dživava tuha!
Miro the tiro jilo
jekhetane marel
u phenel- bije tute
našři dživav, pal tuteme merav.*

*Řekni mi, ty děvče krásné
romské –chceš mě?
Chci tě, chci, ale moje matka
tebe rozmlouvá mi,
za zetě tě nechce
Nechce, nechce.
S ní žít nebudu!
Tebe mám rád, tebe miluji.
Naše srdce bijí
do jednoho rytmu,
bez tebe nejsem, bez tebe umřu*

Matka znamená pro děti klidnou, vřelou a vždy konejšivou náruč (*Laskavá ruka mé matky mě probouzí po probdělé noci pokaždé. A její úsměv němý ve mně vzbudí touhu žít...*²³⁷). Jan Horváth v předmluvě své básnické sbírce²³⁸ vysvětluje její důležitost těmito slovy: „*Romaňi daj maškar amare nipi ehin pareso buter. Sakones ehin e daj the dad. Talam sako manuš lošanel kanan leskeri daj ehin sasti, jak ehin les kheriben. Bije daj, dad nane ništa!*“/„*Matka u Romů je pojem, víc než cokoliv jiného. Všichni z nás mají nebo měli rodiče-matku a otce. Děti mají radost, že maminka a otec jsou zdraví, mají šťastný domov. Bez nich není nic!*“

Mnoho romských autorů vyjadřuje úzkost, smutek a beznaděj v případě, že jim z nějakého důvodu nedostává pozornosti matky, matka je nepřítomna, neúčastní se výchovy, odchází z domova atd. Anna Koptová²³⁹ podotýká, že: „*Úloha ženy v tejto každodennosti zaiste nebola a nie je ľahká, jasná, jednoznačná. Rómska žena stála po boku svojho muža, vychovávala deti, často sa starala o obživu celej rodiny. Zachovávala rod. Rodina bez nej už nebola skutočnou rodinou. Jej stratou, jej odchodom sa strácali rodinné zväzky, rodinná puto, rodinné rituály a ceremonie.*“²⁴⁰ V následujícím úryvku básně Heleny Horváthové

²³⁷ Daněk, V. Adaróm. In Devla, devla!- básně a povídky o Romech. Praha: Dauphin, 2008. s. 103-112.

²³⁸ Horváth, J. Tumenge. Brno 1999. Překlad Jaromír Vavroš, Milena Hübschmannová a autor, s. 9/12

²³⁹ Spisovatelka žijící na Slovensku

²⁴⁰ Viz příloha Anna Koptová – Romská matka

Nestřílejte²⁴¹ , uvedené níže pouze v českém jazyce, je téměř hmatatelně znát strach z možné ztráty matky:

Nestřílejte, nestřílejte!

Mámu naživu nechejte!

Když nám umře naše máma

co bude s náma... ?

Pocit úzkosti z nepřítomnosti matky se silně odráží v tvorbě Vlada Olaha, jehož matka tvrdě pracovala, aby zajistila živobytí a protože se otec na výchovu neúčastnil, tak dala děti na výchovu ke své matce a otci. Vlado Olah napsal mnoho básní, či krátkých životopisných povídek pro svou matku, kde ji citlivě oslovuje a každým slovem ctí, avšak je znát, že matka se pro něj stala jeho babička. Píše o ní takto²⁴²: „ *Moje babička byla výborná hospodyně, osm dětí dokázala vychovat. Když vyrostly, poženily se a povdávaly. A když měly hlad, přišly si za babičkou, pro peníze, pro brambory, pro zelí a tak podobně...Moje babička mne do školy vodila a dávala mi korunu na žemle. Svým laskavým srdcem mi cestu ukázala.*“

Podobné téma- nepřítomnost matky a citlivé vnímání tohoto faktu je ve dvou povídkách ve sborníku *Čorde čhave* („O našado čhavo avil'a pale“, „Čorde čhave“) které jsou věnovány návratu syna k matce, dojemné setkání po několika desítkách let je ústředním motivem, stejně tak jako vyjádření pocitu, jak osamělý je člověk vyrůstající bez matčiny lásky. Tu samou úzkost našla již Helena Sadilková²⁴³ ve fiktivním dopise matce od Milana Demetera²⁴⁴. Část dopisu je zde uvedena:

---

²⁴¹ Horváthová, H. Nestřílejte. In Kale ruži. Hradec Králové: Krajské kulturní středisko Hradec Králové, 1990. s. 55.

²⁴² Olah, V. Le khameskere čhave- Děti slunce. Praha: Matice romská, 2003. Výňatek z povídky Moje babička a Domov.

²⁴³ Sadilková, H. Tématická analýza povídkové tvorby romských autorů v České republice. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Seminář romistiky, 2002. s. 100.

²⁴⁴ Demeter, M. Maminko!. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 1996, číslo 3, s. 46-47.

„Maminko!

Píšu Ti z vězení. Dostal jsem doživotní trest. Jelikož vím, že takový trest neunesu, spáchám sebevraždu. [...] Ani jsi nevěděla, že máš syna, kterej si přál mámu, pohlazení... Jen tak jít do parku... Nikdy jsi mi nevyprávěla pohádku. Udělala jsi mi z dětství peklo. [...] Maminko, jestli budeš střízlivá, až budeš číst tenhle dopis, mám k tobě poslední prosbu: Vem ho a dej mu pusu! Aspoň jednou v životě mi vlastní máma dá pusu, která mi právem patří!“

Dopis je sám o sobě něčím výjimečným už proto, že zmiňuje možnost řešení svých problémů sebevraždou, což je v romském společenství něco naprosto nevídané. Samuel Augustini ab Hortis v roce 1775 ve studii o Romech – Cigáni v Uhorsku, tvrdí, že „u (Cigánů) nepočuť [...] o samovraždě. Žiaden Cigán si neskrátí život sám a úmyslne iba pre starosti, straty a zúfalstva...“²⁴⁵ Ve folkloru Romů je motiv sebevraždy velmi zřídka, zatímco v autorské tvorbě se objevuje čím dál častěji, i když je stále spíše tabuizován.

Motiv sebevraždy zmínily ve svých pracech Alena Scheinostová a Helena Sadílková. Ilona Ferková, dle slov Scheinostové, „nabízí sebevraždu jako řešení situace svých postav překvapivě často.“²⁴⁶ Příkladem jsou povídky O našado čhavo avil'a pale/ Návrat ztraceného syna a O Michal'is the e Silva/ Michal a Silva.

Nejtěžším motivem po nepřítomnosti matky je bezesporu její smrt. Téma smrti se objevuje téměř ve všech básních, které se týkají matky, ať jde o strach z toho, co přijde, nebo o loučení se vyrovnávání se, rozhovorů s mrtvou matkou. I zde je zřejmá návaznost na folklorní tradici. Veronika Kamenická, jež je autorkou studie *Obraz matky v romské písni*²⁴⁷, se věnuje analýze 70 textů sesbíraných Milenou Hubschmannovou, v kterých se objevuje matka. Zjistila, že největší skupinu tvoří písně, jejichž tématem je ztráta matky. Následující část bude věnována tématu smrti matky v autorské tvorbě Romů.

---

²⁴⁵ citováno z Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In *Romové v české republice*, Praha: Socioklub, 1999. s. 54

²⁴⁶ Scheinostová, A. *Romipen- literaturou k moderní identitě*. Praha: Athinganoi, 2006. s. 71.

²⁴⁷ Kamenická V. *Obraz matky v romské písni*. In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha. 1996, číslo 1-2, s. 43- 52.

Pro Romy je ztráta matky celoživotně otevřenou ranou. Matka je i jakýmsi identifikátorem romství jejích dětí. Tera Fabiánová napsala báseň *Ko som? / Kdo jsem?*²⁴⁸, která podporuje toto tvrzení a pro příklad je uvedena v celém znění:

Ko som?

*Kaj miri kol'iska terd'olas?
Kaj figinelas odi hambikal'ka,
so man e daj andre hombinelas?
Mek adad'ives šunav lakere lava:*

Kdo jsem?

*Kde stála moje kolébka?
kde visela plachetka,
ve které maminka mě houpala?
Ještě dnes slyším její slova:*

*„...spinkej, spinkej malinká,
usni na chvilenu,
bude se ti pěkně zdát,
jak běháš s dětma venku...“*

*Matčina sladká slova
zahánějí můj strach.
Že není pravda, řekni,
maminko, že Romové byli
jen plevel v dějinách,
mezi ostatními jen ti poslední.*

*Mezi ostatními hledám své místo,
svou minulost hledám,
chci vědět, kam jdou mé zítřejší dni.*

*Sem a tam chodím a ptám se:
Kdo jsem?*

---

²⁴⁸ Fabiánová, T. *Ko som? / Kdo jsem?*, In: Manuš, E: *Jdeme dlouhou cestou- odkud jsme? Kdo jsme? kam jdeme?*. Praha: Arbor vitae, 1998. s. 195. Báseň unikátní i v tom, že kombinuje oba jazyky dohromady, romštinu i češtinu.

*Otevřete svá srdce, lidé,
prosím vás, a řekněte,
že nejsem jen bludný vítr pod lesem,
že Rom je člověk
a člověk je i Rom.*

Podobné naznačuje v básni Phrala/ Bratři Jan Horváth. *-Soske man na kames miro phraloro, me som romano čhavoro, phenav tuke, phučav tutar... /Ptám se proč, můj bratře, já, romské matky syn, říkám ti, ptám se tě... (výňatek)²⁴⁹.*

Vlado Oláh věnoval část své básnické knihy *Amaro drom pal o vudud/ Naše cesta za světlem*²⁵⁰ své matce. Iva Vyskočilová se ve své bakalářské práci věnuje poezii Vlada Olaha a v analýze básnické sbírce uvádí, že „na mnoha místech vzpomíná na matku, verše plné něhy jsou protknuty steskem nad tím, že už není mezi živými. Zhmotněné vzpomínky jako by dovolovaly Oláhovi k matce promlouvat, oslovovat ji, právoplatně užívat přímou řeč i v jejích promluvách, protože v jeho srdci je stále živá. Autor se v následujících verších (báseň *Daje miri/ Matko moje*²⁵¹) vyznává své matce, se svou láskou k ní, přestože ona už v době vzniku těchto veršů není mezi živými, soudě dle obsahu básně a užití minulého času ve spojitosti s její existencí. Naopak ovšem v té části básně, ve které se vrací autor do dětství, a ve které píše, jak maminka chodila po vesnici a prosila o trochu jídla pro své děti, užívá čas přítomný. Jakoby skutečně to dobré, co zůstává v paměti, mělo zůstat navždy živé, protože v těchto sférách stojí vše mimo čas.“²⁵²

V následujících dvou básních je k nalezní metaforické vyjádření stesku nad smrtí matky²⁵³. Verše jsou vyjádřením její jedinečnosti a nemožnosti nahradit na tomto světě její bytost nikým jiným. Jedná se o dvě básně Vlada Olaha - báseň s názvem *Veša, veša*

---

²⁴⁹ Horváth, J. *Tumenge- Vám*. Brno 1999. s. 43.

²⁵⁰ Oláh, V. *Amaro drom pal o Udut- Naše cesta za Světlem*. Praha: Matice romská, sdružení Dženo, 2006.

Překlad Jan Červenka, Lada Viková, Anna Žigová, Milena Hubschmannová (životopis), ilustrace Václav Lamr

²⁵¹ Pozn. autora, báseň zveřejněna výše.

²⁵² Vyskočilová I. *Poezie Vlada Olaha*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Seminář romistiky, 2007. s. 13.

²⁵³ Další básně Vlada Olaha zabývající se smrtí matky jsou : *Marik'li/Placka, Pal'ikerav mira dajorake/Poděkování mamince*.

želenona/ Lesy, lesy zelené²⁵⁴ vypovídá o tom, jak se Vlado Oláh dozvěděl o tom, že jeho matka umírá, citlivě se zpovídá z lásky a úcty k ní. Báseň *Mul'a mri dajori/ Maminka mi zemřela*²⁵⁵ je již o samotné smrti matky. Obě dvě básně jsou ukázkovým příkladem toho, jaké emoce prožívají pozůstalé děti, a proto jsou v této diplomové práci uveřejněny v plném znění obě dvě:

Mul'a mri dajori

*Sar me džavas pal o saste vešora
gil'avnas mange andr o churde
mal'imen čiriklore*

*Odoj upre
pro cintoris andro mulaňi bar
andre kaplička
paš'ol mri lačhi phuri dajori.
Lačhi sas mri phuri dajori,
pašinlas papiňen, phari buči
kerlas.*

*Trinendženen amen an'da pre luma!
Trinendženen vilikerďa.
Amari lačhi dajori,
akana paš'ol muľi čori,
diňa lake te bašavel mro phral
lakeri gil'ori
u me bares rovavas.*

Maminka mi zemřela

*když jsem procházel
ty krásné zdravé lesy,
pěli mi tam drobní luční ptáci.*

*Tam nahoře
na hřbitově mezi hroby
kaplička stojí, v ní
leží má zlatá staříčká matička.
dobrotivá byla moje stará maminka,
když jsem byl malý,
pásala husy a těžkou dřinu dělala.*

*Na svět nás přivedla tři
Tři nás vychovala
Naše zlatá maminka
ted', nebožka, po smrti odpočívá
můj bratr ji nechal zahrát
její oblíbenou píseň
a já hořce plakal.*

---

²⁵⁴ Tamtéž, s. 72/73.

²⁵⁵ tamtéž, s. 70

Veša veša zelenona

*Veša, veša zelenona,
sar me džavas le vešeha
e balvaj andre mire kana
mange chiros and'a,
hoj miri daj e Verona
andre špital'a paš'ol,
čori merel,
adarig pal e luma džal,
o Del la peske lel.
So me čoro kerava.
E daj paš'ol korkori
andre mulaňi barori.
O kamiben lakero kija mande
me lake na visarava.
Imar mange andre lekeřica na anla
pal o gadže kalo maroro,
imar mange na pekela kovli
marikłori.
But hin lačhe Roma pre kaľi phuv,
no ajsi sar sas miri dajori čori,
imar pal e phuv na phirel.
Oj sas jekhfeder,
sako Karačoňa pre late
gondolínav,
pre late duminav, sas sar bokheľi,
so mro papus o Kinikos
andro vast ľikerlas,
andre late e momel'i,
savore lačhe manuša avas kijo Del,
mištes ela amenge paš leste!*

Lesy, lesy zelené

*Lesy, lesy zelené,
když jsem já šel lesem,
vítr do mých uší zprávu mi zanesl,
že maminka moje, Verona,
v nemocnici leží,
chudák umírá,
z tohoto světa že odchází,
Bůh si ji k sobě bere.
Co si já ubohý počnu.
Maminka leží samotná,
na hřbitově odpočívá.
Lásku, co mi dala,
já jí už nevrátím.
Už nikdy mi ve své zástěře
nepřinese
od gádžů černý chlebiček,
už mi neupeče měkoučkou placku.
Hodně je dobrých Romů na této zemi,
ale taková jako byla moje maminka
už po zemi nechodí.
Ona byla tou nejlepší,
každé vánoce na ni myslím,
na ni vzpomínám,
byla jak bochánek,
který můj děda Kinik
na ruce držel,
v ní hořela svíčka,
všichni dobří lidé, pojd'me k Bohu,
dobře nám u něj bude!*

Smrt matky je taktéž motivem i dalších romských spisovatelů a básníků. Patří mezi ně i Jan Horváth, který se se smrtí své matky vyrovnává básní *Mamo miri/ Matko moje* ve sbírce *Tumenge*²⁵⁶ Báseň se zdá být velmi podobná Olahovým básním. Lada Viková v doslovu jeho další básnické sbírky *O verdan džal le grajenca džal/Vůz tažený koňmi jede dál*²⁵⁷ podobnost básní romských autorů zdůvodňuje následovně²⁵⁸: „*Literární kritikové by jistě vytkli jev, který se v romských sbírkách veršů vyskytuje častěji: jednotlivé básně jsou si podobné například stejným veršem, některé motivy se opakují...a to je záměr autora. Opakované se stává tím pádnějším a vžitějším, jako kdysi mezi Romy při předávání ústní slovesnosti- verše, které se v písničkách opakovaly častěji, rychleji zlidověly, a styl se tak součástí romipen.*“ Pro porovnání je báseň v plném znění níže uvedena:

Mamo miri

*Mamo miri, andre ka'li obuv
paš'os,
na dikhes,na šunes,
sar miro jilo ratva'ol
pal tute, mamo miri?*

*Andre ka'li phuv paš'os,
odoj tuke o had'os.
Štar kale deski, čik,
Nič na phenes, sal čit*

*O jilo man dukhal pal tute,
kamav te phenle tuke.
Kim me dživava, šoha pre tute
na bisterava...*

Maminko moje

*Maminko, pod černou zemí
spíš,
vidíš mě, slyšíš,
jak mě srdce bolí,
maminko?*

*Pod černou zemí
černou postel máš-
čtyři prkna, peřinou je hlína,
mlčíš, nic neříkáš.*

*Srdce mě z toho ticha bolí,
Cítíš ho, slyšíš?
Nikdy na tebe
nezapomenu*

²⁵⁶ Horváth, J. *Tumenge*. Brno 1999. Překlad Jaromír Vavroš, Milena Hübschmannová a autor.

²⁵⁷ Horváth, J. *O verdan le grajenca džal- Vůz tažený koňmi jede dál*. Praha: Matice romská, 2007. Překlad autor, Lada Viková, Anna Žigová, Helena Sadílková.

²⁵⁸ Viková, L. *Doslov*. In *O verdan le grajenca džal- Vůz tažený koňmi jede dál*. Praha: Matice romská, 2007. Překlad autor, Lada Viková, Anna Žigová, Helena Sadílková.

Díla Romů zabývajících se tématem smrti matky plně vystihují staré romské přísloví, které se podařilo zapsat Mileně Hübschmannové a jež je uvedeno v knize *God'aver lava phure Romendar/ Moudrá slova starých Romů*:

Te merel dad, rovel o vodi, te merel daj, rovel o jilo

Zemře-li otec, pláče duše, zemře-li matka, pláče srdce

Doposud se práce zabývala převážně motivy, které vykreslují matku v nejlepším světle. Z hlediska velkého výskytu pozitivních vlastností matky, jenž jsou pro matky Romů příznačné, se dá říci, že matka si zaslouží svůj výjimečné postavení ve slovesnosti Romů a je logické její téměř posvátné vyobrazení.

Souhrnně se dá říci, že většina děl má poměrně úzký vztah s realitou, protože představují vyprávění o konkrétních Romech, někdy dokonce o přímých příbuzných autora nebo o autorovi samém. U většiny tvorby je možné přibližně určit místní a potažmo i časové situování. Autorská tvorba pak má kromě literárních kvalit i důležitou výpovědní hodnotu, díky které můžeme nalézt, jak se role matky odráží v autorské tvorbě romských spisovatelů, básníků a vytvořit si tak i představu o romském společenství.

Obraz matky ve slovesném folkloru Romů nabírá v autorské tvorbě v současnosti, oproti blízké minulosti, pokud takto můžeme mluvit o sedmdesátých letech, trochu jiný rozměr. Zahrnuje v sobě nová, aktuální témata- emancipovaná matka, matka, která odchází od otce svých dětí, ba i od dětí vůbec. Aby ale bylo jasno, je důležité upozornit na to, že témata, která jsou v této práci nazývána jako „nová“, jsou pouze zobecňujícím pojmem. Již bylo zmíněno, že je velmi těžké oddělit folklor Romů od autorské tvorby, protože folklor se výrazně objevuje v autorské tvorbě Romů. Platí to i u tzv. „nových“ témat. Pro příklad je zde uvedena píseň²⁵⁹, která je výčitkou matce, že se nestará o své dítě. Na tomto příkladu je vidět propojenost folkloru s autorstvím, protože co je v následující části práce považováno za „nové“ a netradiční, objevuje se i u „starého“, tradičního:

---

²⁵⁹ Kamenická, V. Obraz matky v romské písni. In Romano džaniben: časopis romistických studií . Praha. 1996, číslo 1-2. s. 49.

*Maminečko miri
či me na som tiri?
Či ča ola tire,
so paš tuke hine?
A me tiri na som,
bo paš tuke na som.
Či ča ola tire,
so paš tute hine?
Man avri na barad'al,
bo tu man zamukal,
miro kalo jilo
sinal le rajenge.
Bičhad'al man, mamó,
pro chaňig paňeske,
mek paňi na pherd'om,
mre pindre fad'ind'om.
Paňi mandar kames,
me tut paňi dava,
mri pnuti dajori,
Paris man tracena!
Ma trade man avri,
me som tro čhavoro,
me som tro čhavoro,
tro čoro čhavoro.*

*Maminko moje,
což nejsem tvá?
Což jsou tvoji jen ti,
kteří jsou u tebe?
A já tvoje nejsem,
protože nejsem u tebe.
Což jsou tvoji jen ti,
kteří jsou u tebe?
Mne jsi nevychovala,
protože jsi mne opustila,
moje černé srdce
jsi dala pánům.
Poslala jsi mne, mámo,
ke studni pro vodu,
než jsem vody nabrala,
omrzly mi nohy.
Chceš ode mne vodu,
já ti ji dám,
má stará maminko,
potom mne vyženeš!
Nevyháněj mne,
jsem tvoje dítě,
jsem tvoje dítě,
tvoje ubohé dítě.*

Mnoho současných romských autorů reflektujících „nová“ témata se shoduje, že přestává platit „*O čhave nakamen pro sveto, musaj o dad, e daj len te bararel avka sar kampil. /Děti se neptají rodičů, zda se narodit, oni jsou povinni jim zajistit dobrý život*“²⁶⁰ a matky odcházejí od dětí za svým „lepšíím životem“. Romští autoři se zaobírají ženou, která se dobrovolně zbavuje možnosti na další mateřství, matkou, která neumí milovat všechny své

---

²⁶⁰ Horváth, J. [online], [cit. 2010- 06-20] chat na www.facebook.com.

děti stejnou měrou, matkou závislou na hazardu- to jsou jen zlomky momentů ze života, které inspirují romské autory k vlastní tvorbě v této době.

V roce 1993 rozeslala redakce tehdy vycházejícího měsíčníku *Amaro lav* svým dopisovatelům anketu s několika dotazy týkajícími se rodičovské zodpovědnosti v tradiční romské rodině a v rodině dnešní. Na anketu reagovalo mnoho respondentů, někteří z nich přiložili i vlastní životopis. Anketa byla zpracována v roce 1997 v diplomové práci Mileny Alinčové.²⁶¹ Mezi otázky patřila i otázka, proč dávají romské matky děti do kojeneckých ústavů a dětských domovů a které důvody vedou k poklesu zodpovědnosti romských matek vůči dětem. Z došlých odpovědí je jedna anonymní citována ve stati Mileny Hübschmannové a hodnotách Romů a je zde pro příklad uvedena²⁶² :

„Tohle nikdy nebylo, aby se matka nestarala o děti. Ať žila matka sebedědněji, o děti se postarala. Jako kdysi, pamatuju to, jak matka chodila po vsi a obstarávala buď chleba, nebo brambory nebo co který sedlák dal. Chodila k sedlákům pracovat a starala se, vychovala si své děti. Dnes ne, dneska jsou náročné, opustí děti, aby samy měly volno. A hlavní věc, aby si samy užívaly. To dříve nebylo! Neexistovalo!“

Je zřejmé, že mnozí pociťují změnu a protože mají romští spisovatelé prostor se ke změně vyjádřit, využívají toho a tak vznikají nová témata romské literatury. Některá témata byla už naznačena, ale svůj prostor nalézají v této části diplomové práce.

V obrazu matky tedy existují i problematické jevy (sterilizace, potrat, nepřítomnost matky), které poukazují na to, že obraz matky může mít další rozměr. Slovenská romská autorka Anna Koptová v rozhovoru pro tuto práci k tomu řekla: *„Dnes by sme mali pozerat' na úlohu matky v rómskej rodine objektivnejšie a kritickejšie.“*²⁶³ Matka „nového rozměru“ může být nesnášenlivá ke svým vlastním dětem, (natož pak k nevlastním v roli macechy, i když i ta byla vnímána povětšinou velmi dobře - *„Všetchny ženy byly všem dětem mámy“*²⁶⁴). Povídka

---

²⁶¹ Alinčová, M. Sociokulturní situace v současné a tradiční romské rodině očima Romů. Praha: Karlova Univerzita v Praze. Filozofická fakulta. Seminář romistiky, 1997.

²⁶² Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In Romové v České republice. Praha: Socioklub, 1999. s. 59.

²⁶³ Viz příloha Anna Koptová- Romská matka.

²⁶⁴ Olah, V. Le khameskere čhave- Děti slunce. Praha: Matice romská, 2003. s. 67.

Kalo či parno Ilony Ferkové²⁶⁵ takovou matku ukazuje. Mladá maminka Věra brzy po narození prvního syna otěhotní znovu a od okamžiku, kdy zjišťuje, že je opět těhotná, začne své druhé dítě nenávidět. V předložené ukázce je znatelná zlost Věry, která ji nepřejde, ani když dítě přichází na svět, když vyrůstá.²⁶⁶:

„La da sas čačo! E Věra užarlas čhavores. O dochtoris lake phend'a, kaj te na kamel, hoj šaj del het, mi dovakerel pes le romeha. Takoj pisind'a leske, so lake pale kerd'a, u kaj joj na kamel avka sig pal peste čhaven. O Dežis lake odpisind'a, kaj te na tromal kajsi veca te kerel, te pes imar kada ačiha, kaj te mukel. E Věra ňenavidzinlas peskro per u marlas pes pal leste.“

„ Matka měla pravdu! Věra čekala maličké. Doktor ji řekl, že pokud ho nechce, může ho dát pryč, ať se domluví s mužem. Tak mu o tom napsala, co jí znova udělal, a že nechce tak brzy děti po sobě. Deži ji odpověděl, že ať si ani netroufne udělat takovou věc, že se už stalo, tak ať to tak nechá. Eva nenáviděla svoje břicho a schválně se přes něj mlátila.“

Nakonec pro samou nevraživost k druhému synovi ho i přes důrazný zákaz otce odkládá do dětského domova a plně se ho zříká. Za tento čin je sice jejím mužem a rodinou opovrhována, ale její rozhodnutí je již nevratné a ovlivňující život nechtěného syna. Výňatek z povídky ukazuje, jak reagoval na zlé chování matky k synu otec, který se o tom doslechl až na vojnu:

„Šund'om, kaj leske rakines andro kale u všelijak andro buchlo nakh. Pro čhave tute les avri e chol'i. Ta te avka, ta me mange le Lukašis lava, te tu les avka ňenavidzines. So oda tu sal za daj?"/ „Slyšel jsem, že mu nadáváš do černejch a placatejch nosů a kdesi cosi. Na dětech si vylejváš zlost? Jestli je to tak, tak si Lukáše vezmu já, když ho tak nenávidíš. Co jsi to za matku?“

Na to mu matka Věra odpovídá:

---

²⁶⁵ Ferková, I. Kalo či parno- Černý nebo bílý. In. Čalo vod'i- Sytá duše,-Antologie prozaických textů romských autorů z ČR. Brno: Muzeum Romské Kultury, 2007. s. 345.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 337.

" Ľenavidzinav les, bo mange ĉa mosard'om o dživipen, me les na kamavas agorestar, kodej les šaj ĉhid'om andro vedros, niš les and'om pro svetos! " / „ Nenáviděla jsem ho už od začátku, protože jsem si akorát zkažila život, měla jsem ho radši hodit do kýble než přivést na svět!“

Příběh končí tím, že Věra nakonec dává desetiletého Lukáše do ústavu protože:

„ Našti peske leha dine radi. Na phirlas andre škola, ĉorkerlas a ĉa sa koda nalaĉno kerlas. Ko oleske sas došalo, hoj sas ajsa, e Věra na džanelas. Mindig latar šunelas : Sem tu kalo beng, mekĉa andro per salas, u imar salas nalaĉno.“

„ Nevěděli si s ním rady. Chodil za školu, kradlo, prostě dělal všechny lumpárny, co ho napadly. Věra netušila, kdo za to může. Lukáš od ní pořád slyšel jenom- Ty smrade ĉernej, tys byl ještě v břiše, a už jsi byl špatnej!“

Ilona Ferková je současná romská autorka, která realisticky zobrazuje dnešní svět Romů se všemi jeho nástrahami a problémy. Protože je její přístup dá se říct novátorský, zaujímá mnoho badatelů, kteří její dílo analyzují. Alena Scheinostová této autorce věnovala celou polovinu své diplomové práce. Helena Sadilková, která se ujala Slova úvodem v knižní podobě diplomové práce Scheinostové podotýká, že u Scheinostové „ je třeba vyzdvihnout (aspekt práce) [...] zasazení děl Ilony Ferkové do kontextu vývoje romské kultury a romských komunit v České republice v poválečném období. „²⁶⁷ Helena Sadilková považuje monografickou analýzu díla Ilony Ferkové za precizní, protože „se jí podařilo nejen nastínit souvislosti romské literatury v České republice s obecnou problematikou obrozeneckých literatur, ale i provést detailní rozbor prací Ilony Ferkové právě z tohoto pohledu.“²⁶⁸

Velmi často se v její tvorbě vyskytuje pravý opak obrazu matky, jež byl doposud ukázán. Ženské postavy se v jejich povídkách aktivně podílejí na svém osudu, vzpírají se rozhodnutí rodiny, odmítají tradiční rozdělení rolí. Její varovné příběhy, které často vycházejí z konkrétní lidské zkušenosti, mívají výchovný, ale přitom živý rozměr. Snaží se aktualizovat mizející tradici sociálních korektivů romských setkání a skrze svou tvorbu ukazovat možné cesty nápravy. První kniha obsahovala tři krátké povídky, včetně již zmiňované Mosard'a

---

²⁶⁷ Sadilková, H. Slovo úvodem. In Romipen - literaturou k moderní identitě. Praha: Athinganoi, 2006. s. 8.

²⁶⁸ Tamtéž.

peske o dživipen. V druhé a zatím poslední knize povídek s názvem Čorde čhave/ Ukradené děti²⁶⁹ je uveřejněna povídka Trastune benga/ Železní d'áblové, která zobrazuje matku v příběhu zcela současném. Matka dvou dětí, vdova je závislá na hraní automatů, a tím zanedbává svou roli v rodině. Vysvobození ze závislosti je založeno na tom, že syn pohrozí matce, že mu ve snu otec slíbil, že když matka nepřestane hrát, vezme si jej i jeho sestru k sobě. Matka jeho snu nevěří a hrát nepřestane. Výňatek z povídky ukazuje, jak ji stíhá špatné svědomí:

„ Avel pale raŕi, o čhave soven. (...)The oj gejl'a te sovel. Džalas lake suno le romeha. Avl'a ke late, chudl'a la te tasavel: „E daj, so na bajinel le čhavendar, nane daj, nane manušni!! (...) Ajsi dar pre late mukl'a o rom, kaj uštil'a opre buter muŕi sar džidi. Dikhel, o čhavo paš'ol, jajgatinel, horučki les maren.“

„Zase se vrací až v noci, děti už spějí. [...] Šla si taky lehnout. Zdálo se jí o muži. Přišel k ní a začal jí škrtit: ‚Matka, která se nestará o děti, to není matka!‘ [...] Muž na ni pustil takovou hrůzu, že vstávala víc mrtvá než živá. Rozhlíží se, chlapec nařiká, zmítá jím horečka“

Zoufalá matka pak přísahá Bohu i svému muži, že se napraví. Chlapec se uzdraví a ona dodrží svůj slib a přestane hrát. V rozhovoru s Ilonou Ferkovou²⁷⁰ o této povídce spisovatelka doplnila:

„Matky, které hraji automaty jsou duvěřivé a je to taky dnešní dobou –není prác , a muži zpohodlěli, navštěvuí herny a ženy jdou za nimi napřed ze zvědavosti, ale později to zkusí také... co když já také vyhraju...řekne si... vždyť je to jednoduché... má-li štěstí a vyhraje , je šťastná, že porazila stroj, prohraje li , bude chtít peníze zpátky , ale už ne jako ze stroje , ale z někoho živého, který ji okradl. Proto se ženy s automaty hádají a proklínají je. Měla jsem kamarádku, která byla závislá na hracích automatech, nikoho neposlouchala, dokud se nestalo něco v rodině- to ji vrátilo do normálního života.“

---

²⁶⁹ Ferková, I. Čorde čhave- Ukradené děti. Brno: Společenství Romů na Moravě, 1995.

²⁷⁰ Celý text v příloze.

Povídka „Moštovno dad abo nalači daj? / Otčím nebo špatná matka?“²⁷¹ se věnuje tématu násilí v rodině, kde matka je tou špatnou, ač se to nezdá. V této povídce se chová muž Béla surově ke svojí ženě, ta mu jeho scény trpí, před násilím nebrání ani svojí dcerku Růženku. Její chování je v povídce odsouzeno Bělovou tetou Anuší, která ji označuje nejen za špatnou matku, která se neumí postarat o své děti ale i za špatnou ženu, protože nemá žádnou sebeúctu. Níže je citován výňatek z povídky:

„Pre lakeri daj aňi e Anuša našti dikhelas vaš oda, kaj the la čhajora the pes avka mukelas te katinel! Anglo murš! U mek angle kajso, so la na rado dikhle. Te la rado dikhlahas, bizo kada laha na kerđahas!! Nane andre koja džuvli paťiv“, phenlas ke peste e Anuša. „ Goreder sar patavo, so andre leste khoskeres o pindre!“

„(Růženčin) máma byla Anuši odporná, že svou dceru nechá takhle mučit a sebe taky. Kvůli chlapovi! A ještě kvůli takovému, který ji nemá rád. ‚Kdyby ji měl rád, přece by jí tohle nemohl dělat! Ta ženská v sobě nemá kouska hrdosti,‘ pomyslela si Anuša. ‚Je horší než kus hadru, do kterého si utíráš nohy!‘ ...“

Helena Horváthová, zmiňovaná již výše v souvislosti s úzkostí z možné ztráty matky se v básni Nebijte mě²⁷² svěřuje s vlastní zkušeností, kdy ji matka jako malou odmítá a to v ní zanechalo nepříjemné pocity i v dospělosti:

*„...Nechce mě ani vlastní máma-
co si na světě počnu sama? „*

---

²⁷¹ Ferková, I. Moštovno dad abo nalači daj?. In Čorde čhave. Brno 1996.

²⁷² Horváthová, H. Nebijte mě!. In Kale ruži. Hradec Králové: Krajské kulturní středisko Hradec Králové, 1990. s. 51.

Anna Koptová je též autorka básní, která se zabývá změnou role matky, svou tvorbou, básněmi se snaží na fakt opadávající tradice upozornit, vzbudit tak rozruch, jak tomu je v básni *Dlouhá cesta*,²⁷³ která byla poprvé zveřejněna v první antologii romských textů v *Kale ruži* a v této práci z ní předložena část:

*[...] O daja, daja romane,
sar šaj o jakha sikhaven?
o čhave polokes meren!
tumen mek gilaven, khelen*

*[...]Matky, co se to s váma stalo?
Což kouska studu ve vás nezůstalo?
Děti vám hynou! Slyšíte?
Vy zpíváte a křepčíte!*

Další romská autorka, která se zobrazuje matku v „netradičním obraze“ je Erika Olahová. Jan Červenka, který je autorem doslovu o Erice Olahové v její povídkové knize *Matné zrcadlo* tvrdí, že „Olahová umělecky využívá romské zázemí, ale nepíše pro vyhraněnou skupinu čtenářů. Otázku, nakolik jsou její povídky romské a nakolik neromské, nechme zodpovězenou nejednoznačně, ale rozhodně nekončeme frází, že na tom nezáleží. záleží na tom. Některými rysy povídky upomínají na folklorní vyprávění (vychází z ústního sedí se v kruhu, přebírá se iniciativa vypravěčská z osoby na osobu, rezudia romské paramisi či nějakého podobného žánru), těmi změnami poloh, jako by někdo jiný najednou začal s jiným příběhem, který se volně navazuje, postava představuje jen formální rámec, nemá nutně identitu, a odběhnutími, která se klopotně vracejí, aby se udržel syžet, a samosebou i tím moralismem, který je ale přítomný i ve (zpravidla) jednodušších příbězích E. Olahové ze života. jazyk vyprávění není individualizován, dokonce i vyprávění samo je přizpůsobeno žádoucímu schématu, podřízeno prvořadému cíli: sdílení.“²⁷⁴

Erika Oláhová netvoří v romštině, vychází ale z romských reálií, které jsou navíc nahlíženy prizmatem romské komunity. Zároveň však etnicita nehraje hlavní roli²⁷⁵. Příběhy chtějí především dělovat tak, aby sdělovanému mohl porozumět každý bez ohledu na svou

---

²⁷³ Koptová, H. *Dlouhá cesta!*. In *Kale ruži*. Hradec Králové: Krajské kulturní středisko Hradec Králové, 1990. s. 60.

²⁷⁴ Olahová, E. *Matné zrcadlo*. Praha: Triáda, 2007. Doslov Jan Červenka.

²⁷⁵ viz Ryvolová K. *Pěkně vypečená literatura, aneb co se chytá v romské kuchyni*. [online]. Dostupné z www.i-literatura.cz.

národnostní příslušnost.²⁷⁶ Její prózy jsou charakteristické svou temnou, mrazivou atmosférou, nechybějí strašidelné prvky z tradičního života Romů – vyskytují se zde duše zemřelých předků, kteří se vracejí ke svým rodinám, pomstít svou smrt atd., hříchy proti tradičnímu způsobu života jsou nadpřirozeně krutě potrestány, častým motivem jsou vyřčené kletby a motiv odpuštění. Novým prvkem je násilí páchané v samotném srdci rodiny. Autorka píše v 1. osobě a tímto se pokouší podávat realistický obraz každodenních, avšak něčím signifikantních zážitků.

Autorka zatím vydala dvě povídkové knihy u prestižního vydavatelství Triáda – *Nechci se vrátit mezi mrtvé* (2004) a *Matné zrcadlo* (2007) a obě knihy jsou plné netradičních obrazů matky. Již v první knize nechci se vrátit mezi mrtvé a v úvodní povídce nazvané *Beznaděj*, která pojednává o těžkém, nešťastném životě ženy Evy, která se provdala za „*panovačného, tvrdohlavého a sobeckého Cikána*“²⁷⁷, který jí bitím a týráním připravil o dítě, které nosila pod srdcem. Hrdinka zničená potratem a neustálým strachem v jedné slabé chvíli zabíjí svého muže ve spánku. Výňatek z povídky ukazuje, že v takto hrůzném okamžiku pociťuje spojení se svou zemřelou matkou a to, jakým způsobem žena přemýšlí o svém činu²⁷⁸:

„Uslyšela zahoukání sovy, neskutečné a ponuré, bylo to někde blízko. Ted' znovu, ne, to enní sova, to je sýček. Takhle smutně prý houká, když někdo z rodiny zemře. To se mezi Romy říkalo po generace, Eva jako by slyšela hlas své už dávno mrtvé matky: „Slyšíš, to někdo blízky dnes zemře, zapal svíci, dítě moje, a modli se za jeho duši.“ To ji probralo. Nohy měla jako ze dřeva, musela se přidržet stromu, když vstávala. Až ted' jí došlo, co se vlastně stalo. [...]. Ne, to přeci není možné, všechno v ní křičelo, Cikánky své muže vždy poslouchaly, neměly žádné právo ani odporovat, když byly bity, a ona svého muže zabila jako prašivého psa. Svého muže, který přijde zpátky a vezme ji s sebou, ano, tak se to stane, mrtví se přeci vždy vracejí.“

---

²⁷⁶ Tento záměr je formulován samotnou autorkou v rozhovoru In Romano voďi 6/2005, který vedla Radka Steklá.

²⁷⁷ Olahová, E. *Beznaděj*. In *Nechci se vrátit mezi mrtvé*. Praha: Triáda, 2004. s. 5.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 7-8.

Eva svého muže zahrabe pod okny domku a do rána na tom místě narostou rudé květy na znamení hrůzného činu. Přesto, že její zločin nebyl prozrazen, Eva tíhu svého činu neunesla, pomate se na mysli a zanedlouho umírá v domku, náruč má plnou rudých květů.

V další povídce nazvané Prokletá rodina se žena- matka, jménem Marka, vzdává svého dítěte ze strachu z žárlivého manžela, který nevěří, že žádné z jejich dětí není jeho. Těhotenství utajila a svého syna vloží do trakaře ve statku, kde sloužila u sedláků. Tak si zajistila neustálou přítomnost u svého dítěte. Její čin je ale potrestán tím, že syn na smrt onemocní. Matka si uvědomuje, že je trestána a vydává se za čarodějnici pro radu. Ta „hovořila o velkém hříchu, který Marka udělala, když nepřiznala před Bohem svého syna, který nepoznal svou pravou matku ani otce, o zlobě a prokletí.“²⁷⁹ Marka ale i tak dostane radu, jak se prokletí zbavit a aby chlapec se uzdravil a šťastně se navrátil do rodiny své matky.

V druhé povídkové knize Matné zrcadlo je uvěřena povídka Černá prázdnota, kde je zhrzenou matkou Monika, která je nešťastná v manželství, protože její muž jí bije a je jí stále nevěrný. Monika to vnímá velmi bolestně a nemůže se se situací srovnat, a proto se uchyluje k vraždě svých dětí, které jí příliš manžela připomínají a následně k sebevraždě. Během konání stačí svého muže ještě proklít a její prokletí stíhá manžela až do smrti. Pro příklad je zde uvedena část povídky²⁸⁰:

„Ležela s otevřenýma očima a poslouchala ve tmě šumění hustého deště. Pokolikáté už! Ne, tohle přeci nemůže dál zvládnout. Těžce pracovat, vstávat brzo ráno do kravína, pak se starat o děti, čekat na muže a bát se pomilovat tím jeho surovým a pro ni nehezským, násilným způsobem [...]. Malí spali. Monika se na spící děti zadívala, byly si tak nepřírozně podobné. Jako trojčata, ani jedno nebylo po ní, neměly nic, co by se jí jen vzdáleně podobalo. To ji však netrápilo, milovala je takové, jaké byly.[...]Popadla velký nůž a pomalu šla zpět, v očích šílený výraz. Ne, takhle už žít nemohu a vy také ne, vezmu vás s sebou daleko! Nůž klouzal lehoučce po hrdlech malých neviňátek a žena zbavená smyslů neviděla spoustu krve, která barvila postel i podlahu dočervena. [...] V té hrůzné chvíli jim dala poslední polibek a sama se prudce bodla do hrudi. Než vydechla, proklela svého muže- ať zbytek svého života trpí tím, že ho každý večer bude i po smrti Monika s dětmi navštěvovat, a on vždy uvidí tu poslední noc jejich života, dokud bude žít.“

---

²⁷⁹ Olahová, E. Prokletá rodina. In Nechci se vrátit mezi mrtvé. Praha: Triáda, 2004. s. 25.

²⁸⁰ Olahová, E. Černá prázdnota. In Matné zrcadlo. Praha: Triáda, 2007. s. 28-29.

Výše jsou zmíněné matky, které různými způsoby „trestají“ své okolí za příkoří, jenž musejí snášet od svým mužů. Jejich činy jsou prodchnuté zoufalstvím, bezmocí a strachem. Takové matky se vzdávají svých dětí, zabíjejí sebe, své děti, proklínají. Olahová však zobrazuje i matku, která proklíná ne svého muže, jak tomu bylo v předchozích povídkách, ale proklíná své dítě za to, že mu způsobilo smrt při porodu- a to v povídce Závěť. Manžel zhrzený smrtí své ženy dítě též proklíná a dává ho na výchovu ke své matce. Prokletí má pro celou rodinu nedozírné, nevratné následky. Níže je uveden výňatek z povídky:

„Dívka se zhrozila a v posledním dechu zašeptala: „ Nikdy ať nejsi šťastná, proklínám tě. Ty nejsi má holčička. Nikdy nebude ženou ani mužem“. [...] Matka se ho ptala, jaké jméno mu chce (otec) dát, ale Vladislav nechtěl pošpinit památku své milované mladé ženy, a tak aniž vzal dítě do náruče, odcházel se slovy: „ Jaké chceš, matko, myslím, že toto děcko, které mi vzalo ženu, mělo zemřít, ta zrůda budiž prokleta. Chci, abychom ji dali pryč. Připomíná mi smrt i utrpení“. Tak odešel, ani se neohlédl. Jeho matka dala dítěti jméno Arana, vychovávala ji, jak mohla.“

Podobně jako Erika Olahová, tak i spisovatel Gejza Horváth je zástupcem tradičnějšího pojetí romské prózy – tj. kratších, sevřenějších útvarů s relativně vysokým podílem etnicky specifických prvků, v mnohém navazuje na romskou vypravěčskou tradici. Soubor textů vydaných v roce 2006 pod souhrnným názvem *Trispras* (volně Natošup) vychází ze vzpomínek na Kolínovce²⁸¹, osadu autorova dětství. Život v osadě je zprostředkován s dávkou nostalgie, ale i sarkasmu. Dle autora se jedná o poloautobiografii. Karolína Ryvolová hodnotí Horváthův styl jako „méně formalizovaný „vakeriben“ (vypravování, historky), k jejichž trachtaci docházelo a dochází celkem nahodile při práci či v chvílce volna, když se dospělí chtěli pobavit. V črtách popisujících staré zvyky při nejrůznějších svátcích se opírá o další neformalizovaný žánr, fungující jako paměť a pokladnice národa, a to tzv. *Sar pes čirla dživelas*/Jak se dříve žilo. Je třeba podotknout, že

---

²⁸¹ poblíž slovenských Krompach.

všechny texty byly původně napsány romsky a specifika vypravěčské romštiny se na překladu jasně odráží.²⁸²

Pro předloženou práci je důležité jeho zobrazení matky v povídce Květen lásky čas, kde je neúspěch dítěte zaviněn matkou, která se v těhotenství chovala nevhodně vzhledem k jejímu stavu. Zde je uveden výňatek z povídky²⁸³ :

„ Jaj, more, on je požád vožralej! To má po svojí mámě! Když ho rodila, měla beranici na hlavě, seděla opžená o skžíň a vítala ho s flaškou v ruce. A když ho potom dala do školy, tak do první třídy chodil deset let a doktoži žíkali, že je momentálně zaostalej. Aby se mu údy protáhly až k zemi!“

Netradičně se chová také manželka a matka v povídce O pnuro/ Děda, která je jedna ze třech povídek z knihy Bijav/ Svatba autora Andreje Giňa. Manželka, ve vyprávění babička, je v tomto příběhu velice rázná žena, která nehodlá sedět v koutě a trpět svého neschopného manžela. Předložená ukázka je o tom, jak napadá svého muže a využívá úcty, kterou k ní chová její syn:²⁸⁴

„Vztekle popadla koště a začala muže mlátit. „ Tu máš!“ Po zádech, po hlavě, jak jí zrovna přišel pod ruku. Děda nevěděl, co se s ním děje. Než se rozkoukal, byl zbitý jako pes a sotva se držel na nohou. „ Už má dost! Přece ho nezabiješ!“ křičel Ďula, jejich nejstarší syn. Stál u matky a chtěl jí sebrat koště. Nedala mu ho a zle se na něho podívala: „Ty jsi zrovna takovej jako ten tvůj vožralka táta. Jen si ho pěkně prohlídni! Přesně takhle budeš vypadat, když se dáš na chlast!“ Chlapec sjel matku pohledem a poodstoupil. „ No co na mě tak koukáš? Popadni ho a hod' ho na hnůj!“ ječela matka. Chlapec odtáhl otce za dům na trávu a nechal ho tam vyspat.“

---

²⁸² Ryvolová, K. Pěkně vypečená literatura, aneb co se chystá v romské kuchyni. [online]. [cit. 2010- 06- 16].

Dostupné na <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=23605> .

²⁸³ Horváth, G. Trispras. Praha: G plus G, 2006. s. 59. Pouze v českém jazyce.

²⁸⁴ Giňa, A. O phuro / Děda. In Bijav- romane priphende/Svatba –romské povídky. Praha: Apeiron 1991. s. 19-33.

7. Závěr

Jak již Milena Hübschmannová napsala- na pomyslném stole se neustále množí nové a nové přírůstky romské autorské literatury: verše, povídky, přísloví, životopisná vyprávění, vzpomínky, provolání, úvahy a další zcela neobvyklé, neurčitelné literární žánry, které přivádí na svět naléhavá potřeba autora jakýmkoliv způsobem vyjádřit své pocity a myšlenky. Současná doba je příznivá pro tento rozvoj a prostor pro autorskou tvorbu Romů se naštěstí rozšiřuje. Díky tomu, že po roce 1969 vznikl malý prostor pro rozvoj romské literatury, se nyní můžeme těšit ze stále více se do povědomí majority rozšiřující romské literatury, která nám může podat více či méně ucelený vhled do romské kultury.

Předložená diplomová práce využívá možnosti nalézt v tvorbě romských autorů rysy kultury. První část o vzniku romské literatury připomíná, jak mladá je romská literatura a jak těžké bylo udělat první krůčky v tom, aby byla považována za plnohodnotnou literaturu. Obraz matky ve slovesnosti Romů se zaměřením na autorskou tvorbu je přínosem protože vzhledem k úzkému vztahu k realitě nelze většinu děl hrubě oddělit od skutečného života Romů. Autorská tvorba Romů se díky tomu stává přitažlivou nejen pro odborně vzdělanou část čtenářů, ale již se dostává do povědomí čtenářů, kteří o historii, kultuře a literatuře Romů nic nevědí. Laičtí čtenáři se k romské literatuře dostávají ze zvědavosti a cení si na ní toho, že dokáže uchvátit právě tím okouzlejícím spojením s osobním životem vyprávění samotných autorů a zaujímají výpovědní hodnotou. Díky tomuto poutu bylo možné nalézt, jak se role matky odráží v autorské tvorbě romských spisovatelů, básníků a z toho pak vytvořit tak i představu o romském společenství vůbec.

Samozřejmě lze najít rozdíl v tvorbě autorů, kteří začali své texty publikovat v sedmdesátých letech a ti, jenž publikují v posledních letech. Náhled na roli matky v romské rodině se desetiletími mění. Některá díla současné tvorby se snaží „zbortit“ tradiční obraz matky v rodině tím, že ji „polidšťuje“, nastiňuje problémy, které mohou potkat i tu nejvzornější matku, ale stále znova a znova vznikají texty, z kterých na nás může dýchnout pravá romská matka, se všemi svými krásnými vlastnostmi a pokorou, s níž přijímá své postavení a roli v romské rodině, proto, aby čtenářům ukázala, co bylo v romském společenství dobré, čisté a co by mělo být vzorem pro všechny lidi.

Předložená práce je výsledkem snahy zachytit obraz matky z tradiční stránky a tím také poskytuje představu o tom, jak určité etnikum vnímá její roli. Je novátorská v tom, že se snaží propojit dva různé, a i přesto podobné pohledy – pohled romistický, který preferuje

především jazykovou hodnotu autorských děl a reflektuje vývoj romské literatury s ohledem na emancipaci společenství s pohledem etnologickým. Je hodnotná, protože v sobě zahrnuje myšlenky samotných romských autorů. Diplomová práce i naznačuje, nastiňuje, jakým směrem se může romská literatura v tomto tématu vyvíjet.

Romská žena, stejně tak jako jiné, přestává mít jen dvě životní role- roli manželky a matky- ale též se začíná emancipovat, snaží se najít smysl svého bytí i mimo rodinné prostředí, tak na to přirozeně autoři reagují. Zvláště ti mladí a začínající už ženu zobrazují jako samostatnou osobnost, která má též právo se realizovat jinde, než jak tomu doposud bylo, když byl na ženu, matku, vytvářen tlak z pozice tradice.

Vzhledem k celkem radikální změně vyobrazení matky se dá předpokládat, že se postupně budou „hroutit“ další tradiční motivy romské literatury a romská literatura „budoucnosti“ bude kritičtější nejen k vlastním tradicím, ale i k okolnímu světu. Nelze však tvrdit, že takový vývoj bude mít za následek konec romské literatury, ale pouze to, že se romská literatura pohne více od tradiční „spoutané“ formy k moderní literatuře, která bude směle konkurovat ostatním.

8. Přílohy

Příloha 1.

Ilona Ferková, dopis

Moje maminka byla velice silná a houževnatá žena, vzala si o 13 let staršího muže. Můj otec byl brzo v invalidním důchodu, a tak musela matka pracovat a starat se o nás sedm dětí. I když jí táta hodně pomáhal, zvládala všechno. Pamatuji si, že mi vyprávěla, že utíkala z práce o svačine domů nakojit brášku, bydleli jsme nedaleko fabriky.

Když už jsme byli větší, šla pracovat na jatka do Plzně. Pamatuji si, to mně mohlo být tak deset let, že v práci kupovala goja (vepřová střeva) a nosila je domů. Byli to třeba dvě veliké tašky, možná nějakých 40 kilo a ona to zvládala jít s taškami na nádraží pěšky. Z jatek na nádraží to bylo tak asi kilometr a půl, a ještě musela rychle, aby stihla vlak. Samozřejmě, že je prodávala. To už Romové čekali u nás doma a za chvíli to bylo všechno prodané. Za peníze z gojů nám maminka mohla koupit oblečení. Za měsíc mamka vydělala na gojách dost, aby nám ho koupila. Chodila do práce a ještě si našla způsob, jak vydělat peníze, aby nám mohla přilepšit.

Nikdy nezapomenu, a ani Romové, kteří ji znali, na její halušky. Bydleli jsme naproti restauraci (Sparta, kde pracoval Rom a samozřejmě tam chodili Romové na pivo). Nebyla sobota, aby po závěrečné neklepal u nás vedoucí s přáteli: „*TAK TETKO, PŘIŠLI JSME NA HALUŠKY.*“ To už máma věděla a během hodinky byla plná mísa halušek na stole.

Moje maminka byla vynikající zpěvačka, ráda zpívala a uměla se bavit, byla velmi srdečná ke všem. Kdokoliv přišel k nám z rodiny, ale i kdokoliv cizí, každý se u nás musel najíst, protože máma by ho nepustila, dokud by nedojedl. Tím byla všude známá.

Můj otec ji velice miloval a toleroval ji všechno, věděl, že by si stejně všechno prosadila. Maminka někdy jen tak z legrace říkala, že pracuje od svých šestnácti let jako chlap a taťka že je v domácnosti, tak že si najde nějakého, kdo bude pracovat a živit nás, ale do smrti mého otce to neudělala! Pracovala dál a starala se o nás, i když už jsme byli dospělí a měli už své rodiny. Byla ke všem stejná a měla nás všechny ráda bez rozdílu a my ji milovali.

Napadlo mě napsat román o ženách, protože jsem ráda poslouchala babičku, když vyprávěla o svém životě. Mám nápad spojit čtyři ženy - babičku, matku, dceru a vnučku. Každá žijeme v jiné době. Byl by to takový generační román o čtyřech ženách slibuji.

Co se týče matek, které popisují – matky, které hrají automaty - jsou důvěřivé a je to také dnešní dobou: není práce a muži z pohodlně, navštěvují herny a ženy jdou za nimi ze

zvědavosti. Později to zkusí „, co když já také vyhraju,“ řekne si „vždyť je to jednoduché.“ Má-li štěstí a vyhraje, je šťastná, že porazila stroj, prohraje-li, bude chtít peníze zpátky, ale už ne jako ze stroje, ale z někoho živého, který ji okradl. Proto se ženy s automaty hádají a proklínají je. Měla jsem kamarádku, která byla závislá na hracích automatech, nikoho neposlouchala, dokud se nestalo něco v rodině, a to ji vrátilo do normálního života.

Příloha 2.

Anna Koptová, dopis

V rómčine poznáme slovné spojenie bacht-bibacht, v doslovnom preklade šťastie-nešťastie. Sémantika tejto frázy je však širšia a hlbavejšia. Jej súčasťou je aj pojem, predstava, vidina, presvedčenie, osud. Rómovia akoby mali svoj osud daný, spečatený. I keď väčšina tých, ktorí v priebehu posledného tisícročia postupne odchádzali z územia indickej pravlasti dnes žije v modernom civilizovanom svete, historické pozostatky cirkevnej i svetskej exkomunikácie z ľudskej spoločnosti akoby sprevádzali ich životné cesty každodenne. Úloha ženy v tejto každodennosti zaiste nebola a nie je ľahká, jasná, jednoznačná. Rómska žena stála po boku svojho muža, vychovávala deti, často sa starala o obživu celej rodiny. Zachovávala rod. Rodina bez nej už nebola skutočnou rodinou. Jej stratou, jej odchodom sa strácali rodinné vzťahy, rodinné puto, rodinné rituály a ceremónie. Ale... Dnes by sme mali pozerať na úlohu matky v rómskej rodine objektívnejšie a kritickejšie. Rómovia o svojich deťoch hovoria ako o svojom najväčšom šťastí, poklade, bohatstve. Nepochybne je to aj tak. Ale určite pre samotné dieťa nie je šťastím, ak uzrie svetlo sveta v rodine, ktorá žije v zanedbanej osade, v chatrči bez vody a elektriny, síce v civilizovanom svete, ale v skutočnosti ďaleko od civilizácie.

Zdôraznila by som pudový egoizmus, necitlivosť, ľahostajnosť ženy, ktorá privedie na svet dieťa s vedomím, že osud tohto malého stvorenia, jeho život i prežitie bude navždy spojené s fyzickou i duchovnou nedostatočnosťou. Zaručeným dôvodom jeho vylúčenia z celospoločenských procesov v spoločnosti, ktorej je síce občanom, ale verejne uznaným ako neprispôsobivým ľudským tvorom s IQ v lepšom prípade v pásme ľahkej mentálnej disfunkcie. Rezignácia plynúca z opakujúceho sa historického poznania, akokoľvek nevďačného, neprajného a ponižujúceho ešte neznamená, že človek, žena nemá mať zodpovednosť za kvalitu života svojich detí, svojho rodu, svojho potomstva. Keď vidím deti žijúce v osadách v oblasti Vysokých Tatier a Spiša ako v zime v najtuhších mrazoch pobejú medzi chatrčami nahé a bosé a neďaleko nich postávajúce mladé ženy s cigaretou v ústach, neviem koho mám ľutovať skôr. Či tie nevinné deti alebo drsne vyzerajúce ženy s výrazom provokujúcej ľahostajnosti. Osud nie je daný. Odvíja sa tak ako žijeme svoj život. Ako vážne a zodpovedne k nemu pristupujeme. Osud Rómov nikdy nebol a nie je a nebude spečatený. A aj rómske ženy-matky žijúce v nedostatku by sa podľa toho mali správať.

Příloha 3.

Jan Horváth – rozhovor (přepis rozhovoru s úpravami pro diplomovou práci)

nahrála : Stanislava Hušková (dále jen SH)

spisovatel : Jan Horváth (dále jen JH)

Stanislava Hušková: **Vyprávěl byste mi o své mamince, jak na ní vzpomínáte?**

Jan Horváth : Určitě, maminka se narodila na Jižním Slovensku, 18. 4. 1932, Aurelia Döme.

SH: **To je krásné jméno.**

JH: Aurelia Döme, hláskované o. Byla asi čtvrtá v pořadí, babička, její maminka se jmenovala Anna Lakatoš, ta se narodila ve Vlčanech, ve Vlčanech u Šali, v romské osadě. Romsky se řekne *pero* - romská osada. Maďarští Romové používají tak zvaný maďarský dialekt.

S: **Ahi dialekt se tomu říká?**

JH : Maďarský dialekt, romské osadě říkají *pero*. Takže babička Anna Lakatoš se narodila 10. 4. 1907 ve Vlčanech a v patnácti letech, co vím z vyprávění maminky mých tet- ty ještě žijí na Slovensku- v patnácti, šestnácti letech přes nesouhlas rodičů, můj děda Karel Döme, ten je pochovaném tady na Olšanech, ten...i přes nesouhlas rodičů...prostě oba dva utekli z té osady a vzal ji domů do Nededu,. Neded - tam se moje maminka narodila, v Nededu.

S: **Takže ona vlastně neposlechla své rodiče?**

JH: Ano, babička neposlechla, láska že byla přednější.

S: **To je taky netradiční, že ?**

JH: A v patnácti , šestnácti letech, ještě nedospělá, ale nakonec rodiče souhlasili, tak to chodí u Romů. Kousek přešli, to jsou vlastně Vlčany, maďarsky Farkažda a Neded, to jsou dvě vesnice dlouhé jak týden před výplatou a to je tak, že jedna cedule končí -Vlčany, půl metr a cedule Neded. Tam byla romská osada veliká. Ttakže maminka se narodila v Nededu 18. 4. 32 v romské osadě, to vím za války, před válkou to čítalo, Ctibor Nečas o tom napsal v publikaci Romové v Československu, Ctibor Nečas- historik, že v tom Nededu, čítalo před válkou stovky lidí. Maminka pocházela jako čtvrtá v pořadí a měla spoustu sourozenců, jich bylo, nevím, jestli devatenáct, nebo dvacet. její maminka musela být velice hodná, Anuška jí říkali, Anna. Bohužel rodila dvakrát do roka, televize nebyla, vykládaly se pohádky, *paramisi* a tenkrát u Romů bylo přísloví *nane čhave nane bacht – nejsou děti není štěstí*. Babička jich dvakrát do roka rodila, takže bohužel....

SH : Asi taky potom brzy...

JH : Ano, 8. března 1951 zemřela, pochovali ji na MDŽ, ve 44 letech porodila asi dvacáté dítě.

SH: To byla zasloužená matka!

JH : Já o ní píšu na mém bloku na idnes, nedávno jsem napsal na Den matek o mojí babičce. Tu jsem nezažil, ta zemřela v jednapadesátém roce. Můj strýc Karel se narodil, se 2. března padesát jedna a ona 8. března bohužel zemřela. Strýc žije v Hradci Královém, vlastně v Jičíně, pracuje tady v Karlině, no a 2. března příštím rokem bude mít šedesát let, takové šedesáté výročí, tak chystáme o ní publikaci - o mé babičce, o mojí rodině z Maďarska, o rodině z matčiny strany, bude to fotografická kniha mých příbuzných.

SH: Staré fotky?

JH: Staré, současné a v naší rodině, naši příbuzní byli Tera Fabiánová, známá romská spisovatelka.

SH: Ta má taky zajímavý názor na ženskou emancipaci...

JH: Bohužel už tady není mezi námi, Tera Fabiánová. Ta vyrůstala ve Vlčanech, v té romské osadě jak naši, moji staří rodiče.

SH: Ta publikovala v *Kali ruži*, v prvním romském sborníku.

JH: Ta byla vynikající, její sloupek. To byl můj vzor, když jsem začal psát, Tera Fabiánová.

SH: Asi každému byla tehdy vzorem.

JH: My jsme nevěděli , že jsme příbuzní, až později. Hilda Čečetková Pášová je taky naše příbuzná. Takže v naší rodině jsou spisovatelé , hudebníci, vynikající, tatínek mé babičky, jemu přezdívali Biči Pali Lakatoš, tam v v romské osadě, v těch Bočanech , tam je vynikající romská cigánská kapela a ti jezdívali až do Uher, do Budapešti, v Bratislavě byli.

SH: Všude známí, zvali si je.

JH: Zvali si je, byli fajnoví Cigáni, jak se říká, kavárenští, tak živil. Tak se živil před válkou a žili poctivě. Moje maminka když jí bylo, když babička zemřela, v tom březnu v jednapadesátém, jí bylo devatenáct. Co víme z vyprávění, maminka... opakovala se situace. Tatínek jí bránil v jedné lásce, maminka neuposlechla.

SH: A z jakého důvodu se mu nelíbil mladý muž?

JH: Protože ten, už taky není mezi námi , Štefan se jmenoval, toho jsem taky později pak poznal na Moravě, ten...nechce se mi o něm špatně mluvit, ale byl prostě degeš. U Romů, když se řekne degeš...

SH: Degeš jsem slyšela, hodně v literatuře.

JH : Tak to je člověk, který nepasuje do žádného společenství, který neuznává tradiční zákony, byl to alkoholik a maminka i přesto, no tenkrát asi ne, ale později i přesto neuposlechla své rodiče a asi v sedmnácti osmnácti letech s ním utekla z domova, z toho Jižního Slovenska a jeli na Moravu do Havlíčkova Brodu, tam někde na statku pracovali a tam se někde tajně vdala moje maminka. Byla normálně na Národním výboru, tehdejší, se vdala a vzala jeho jméno Kováčová, Aurelie Kováčová. No s ním, nevím jestli měla děti, asi jedno měla, žila asi krátkou dobu, asi dva roky, někdy v pětapadesátém se s ním rozvedla. Dostala takovou sílu. Ona byla negramotná, nechodila tehdy do školy. Vypravovala mi maminka, že za války na Jižním Slovensku, tam byli ti maďarští *ňilaša*, maďarští gardisté a tam, když mi maminka vypravovala, jako když jsme museli chodit do školy a vzdělávat se, tak ona nemohla, Romové nemohli za války, vedle Židů i Romové dostali zákaz prostě do vesnic chodit, do škol nesměli. Maminka mi jednou vypravovala, když byla ve škole, tak dostávala za to palicí, nechtěli, aby chodila do školy. Maminka nechodila, pomáhala s dětmi, plno dětí bylo. Děda hrával na housle, tak se živil. Bylo tam hodně romských kapel v tom Nededu a takhle se živil. Maminka vychovala ty děti a po smrti, vlastně před smrtí, její maminky neuposlechla rodiče a utekla s tím s tím prvním manželem, s tím Štefanem do toho Havlíčkova Brodu a posléze poznala, že rodiče měli pravdu, rozvedla se s ním.

SH: To byl taky docela odvážný krok se rozvést.

JH: To u Romů neexistovalo! Maminka dostala odvalu, protože on jí týral, mlátil, jak mi vypravovala, měla s ním špatný život. Byla krasavice, maminka měla vlasy po pas. Když jsem nedávno byl na faře, v Bílovci, ona se pak z toho Havlíčkova Brodu s příbuznými svého manžela, už exmanžela rozvedeného- se sním rozvedla, tak se svými švagrovými dostaly... tenkrát byl rozptyl romského obyvatelstva, dostaly umístěnku do Bílovce, tak ona jela do Bílovce, někdy v pětapadesátém šestapadesátém. A tam se setkala s mým otcem. Slovo dalo slovo a v padesátém sedmém se narodil bratr.

SH: A s tím teda už rodiče souhlasili? Už se líbil?

JH: Otec byl výborný člověk, pracoval. On pocházel z tak zvaných slovenských Romů, maminka byla z maďarských. Otec pocházel z Nálepky, okres Spišská Nová Ves, byl Spišák a v tom šestapadesátém se s ním setkala a v sedmapadesátém už prostě žili na hromádce a žili u nás v Bílovci. Pak se narodil nejstarší můj bratr, Julius. S mým otcem žila maminka pak až do smrti, do toho roku devadesát, o Vánocích, den před narozením páně jsme ji pohřbili, v padesáti osmi letech. Maminka měla velice těžký život, vypravovala ještě za dětství, že musela děti živit, byla a bída, těžko prostě za války.

SH: Práce nebyla.

JH: Práce nebyla a i když ty vztahy mezi majoritní společností a Romy tam byly lepší a i dodnes tam jsou, protože tam ty Romy potřebovali, tam hrála prima muzika, tam prostě hrají dodnes.

SH: Oni se vzájemně potřebují.

JH: Romové chodili pomáhat sedlákům na pole, měli svá políčka, měli své domečky, které si tam postavili, já si vzpomínám, jako děti jsme tam chodívaly o prázdninách. Můj děda ještě po smrti své babičky chodil sem do Prahy, jako hodně Romů z jižního Slovenska, mám tady příbuzné v Praze.

SH: Po válce skoro všichni odešli do Čech za prací.

JH: Speciálně sem do Prahy, Döme Dömoci a můj strýc, můj děda Karel, ten byl narozen 1. 12. 1904 - ten po smrti své babičky nechal děti doma, starší sestry vychovaly toho Karla, to novorozeně. To tam tak byly jednou Milena Hübschmanová, když tam se mnou byla, pán Bůh jí nebe, paní profesorka Hübschmannová, tam mapovala situaci Jižního Slovenska, sbírala u maďarských Romů. Zajímalo jí hlavně období holocaustu Romů Jižního Slovenska, tak jsem s ní jezdil po mých příbuzných, tak tam prostě také vypravovala, vypravovali jí mojí příbuzní, jak bylo za války, že byla velká bída, ale i přesto ti maďarští starousedlíci, ti *gadžové* ty Romy prostě potřebovali, vzájemně se tolerovali, víceméně...ti obyčejní lidé.

SH: Tak ono to asi bylo i tím, že měli svoje osady a ty byly vlastně za městem Moc nedocházelo ke kontaktu jako teď . Ted' jsou všichni dohromady a ono to někdy nedělá dobrotu... jak vlastně docentka Hübschamnová říkala - jsou vlastně skupiny Romů, mezi kterými existuje určitá nevraživost a určitá hierchie . Když se dají Romové do jednoho baráku , tak to prostě někdy nefunguje.

JH: Vzpomínám si, jak jsme tam jezdívali, prázdniny co prázdniny, jako děti, všechny nás vzala, bylo nás šest ...a maminka nás vzala na prázdniny ke svým. Děda dělal tady v Praze, posílal domů balíky. Prostě co tady vydělal, tak poslal domů. Tady v Praze si namluvil, oženil se později, po několika letech *gadži*, zdravotní sestřičku. Františka se jmenovala. S ní se oženil a žili dlouhá léta na Žižkově a on posílal domů peníze, balíky a ty děti, ty potom, ty starší sestry se vdaly, měly svoje vlastní rodiny a ty mladší děti vychovával jeho mladší bratr Moritz Döme. Mně bylo asi deset let, když zemřel, si ho pamatuji. Jako děti jsme k němu jezdívaly do toho rodného domu. On se obětoval tak, že se nikdy neoženil. on byl veliký člověk, měřil asi dva metry, velký hospodář, on prostě nekouřil, nepil... no bafal z fajfky, ale prostě výborný člověk. Nosil černý klobouk a on sám vychovával ty děti a speciálně toho Karla, toho nejmladšího. A maminka? Stále jsme za ním jezdili, on se staral o všechny, on byl takový gazda, takový člověk...byl to výborný člověk. U nás u Romů to tak nejde, když

maminka zemře, nebo když je hodně nemocná - babička rodila stále, prostě plno dětí a ve čtyřiačtyřiceti, ještě ve čtyřiačtyřiceti porodila. To si vzpomínám z vyprávění, když jsme natáčeli s Milenou u mé nejstarší tety Heleny, ta už je taky po smrti, v Trnovci na Váhou. Vypravovala, jak umírala babička. Bylo to v noci, měla porodní bolesti a v té osadě nebylo světlo, nebyla ani žádná cesta, a tak požádali sedláka a ten zapřáhl koně a jeli od těch Vlčan někam pro doktora. Dovezli ji do Nových Zámků do nemocnice a tam pak zemřela, mezi bolestmi, šest dní po porodu. Měla plno dětí, měla dvacet dětí. O ní teď připravuji v březnu, tbude mít šedesáté narozeniny- šedesátku strýc Karel, který maminku vlastně nepoznal.

SH: Bude fotografická kniha vzpomínek.

JH: Ano, memoáry, foto z naší rodiny a na počest mého strýce a zejména mé babičky. To byla žena, která byla velice krásná, krásné uhrančivé oči měla, dlouhé vlasy. Mám její fotografii a je pochovaná, nedávno jsem byl -tři roky zpátky -v tom Nededu, protože píšu genezi naší rodiny, tak jsem jí nechal udělat nový kříž a je to obyčejný hrob a nechal jsem tam udělat nový kříž.

SH: Takže tam budou vaše básně?

JH: Básně tam nebudou, jen krátké povídaní.

SH: Jen pod fotkami?

JH: Ano, popisek ve třech jazycích, romských.

SH: Kdo to vydá?

JH Musím sehnat, doufám, že nějaký mecenáš se najde, uvidíme, nějaký projekt...peníze seženu tak, že požádám některé nakladatelství buď Romaňi Čhib, Matice romská nebo Společenství Romů na Moravě. A nebo Muzeum romské kultury.

SH: A nikdy s tím tedy nebyl problém s vydáním vašich knih? Sehnat nakladatele? Nebo jste měl vždy štěstí na lidi?

JH : No dá se říct, že měl, ale ta první kniha, tu jsem napsal před více jak deseti lety, ten rukopis jsem měl dlouho. Maminka zemřela v devadesátém roce, třidvacátého prosince jsme jí pochovali. To jsem pracoval v Praze na Ústředním výboru romské iniciativy, jinak jsem pracoval celá léta v strojírenském podniku a ten rukopis jsem měl delší dobu a básně o mamince jsem začal psát jako poděkování za život nejen můj, ale i sourozenců, na počest toho jsem napsal první knihu. Vydalo jí prestižní nakladatelství Petrof pana Pluháčka v Brně. A to byla taková, taková... bylo to dost těžké najít peníze, ale jelikož jsem tenkrát dělal v Romano Kurko v Brně, krátkou dobu jsem byl v Praze, pak v devadesátém sedmém se založilo vydavatelství Rompress a Romano kurko a tak jsme tam požádali, nebo mi bylo nabídnuto pracovat v redakci. V tom devadesátém devátém se vydala druhá kniha, spatřila světlo světa.

Později jsem pracoval v Muzeu romské kultury, v devadesátém čtvrtém a Magistrát města Brna mě zaměstnal jako romského poradce – v devadesátém osmém. Také jsem byl redaktorem Svobodné Evropy. Pan Vondráček, to je taky výborný člověk, nedávno jsme se poznali a on mi řekl : „Počkej , Janku, já mám známého ředitele Brněnských veletrhů, ten má u mě škraloup v osmašedesátém roce že něco, a tak jsme ho navštívili a dal padesát tisíc a knížka byla vydána. Díky panu Vondráčkovi to nebyl problém.

SH : Mně se Vaše básně líbí , ale četla jsem na ně kritiky a ty kritizují hlavně to, že nereflektujete současný stav, současná témata, že jste tradiční básník , zpracováváte tradiční témata -život v osadě a maminku a všechno tradičně. Zajímalo by mě, jak byste se k tomu vyjádřil, k tomu, že vlastně kritizují, že nejste revolucionář, že nezpracováváte témata, která by lidi více šokovala. Mně osobně se líbí, když z toho dýchá tradice, ale kritiky se vyjadřují takto: že jste básník téměř k nerozeznání od ostatních, že nemáte svůj vlastní rukopis.

JH: Jsem takový jaký jsem a píšu od srdce, jako nekopíruji nikoho a to co znám z vyprávění svých prarodičů, rodičů a ze svého života , z jejich života hlavně čerpám , od starých Romů, kde úcta, tradice, úcta ke stáří , úcta dětem k rodičům... to je velký poklad pro budoucí generace. Šokující příběhy a kritiku typu budeme bojovat za nějaké ideály ve společnosti, kde stále jsme na okraji společnosti, kde jsme na okraji zájmu a všude je negativní stanovisko, to přenechám mladým .

SH: Tak ale taky svým způsobem bojujete, tím, že ukazujete tradici, to jak to vlastně bylo v ideálním případě , ukazujete vlastně to čisté. To čisté romství. Já si myslím, že je to určitý způsob boje.

JH: Já jsem dělal léta v redakci ...píšu to, co Romové po staletí cítili a nevěděli to vyjádřit, je to dar od Boha. Básníkem se musí člověk narodit , říká Vlado Olah, básník se musí narodit. Jako my jsem básníci, my jsme se tak narodili. Spisovatel se může stát , básník se musí narodit. Vlado má pravdu, je to můj přítel , kamarád, mnoholetý, spolu jsme dělali tady v Praze. Vážím si ho velice a i jeho práce mě inspirovala, ale nejvíc mě inspirovala jak Terka Fabiánová , tak Elena Lacková . Elena Lacková, to byla naše taková Božena Němcová, to byla studnice moudrosti. Když začala , ta psala básně, napsala pohádky, balady, divadelní hry. My jsme se někdy v pětáosmdesátém sešli a nacvičili jsme její hru. Potom jsme ji pozvali do Bílovce , založili jsme tam ještě pře pádem totality Svaz mládeže , takže jsme bojovali za to , abychom se mohli organizovat a už taky začal Gorbačov...taky na základě toho jsme se setkávali s Milenou Hübschmanovou , Andrejem Giňou a mnoho dalších. Tak jsme zakládali postupně organizace , nacvičili jsme její divadelní hru v romštině , někdy na jaře 89 a pozvali

jsme Elenu Lackovou . Přijela z Prešova a byl plný sál lidí v našem kulturním domě . Okresní kulturní středisko v Novém Jičíně nám ho poskytlo. A nacvičili jsme její hru s našimi členy a příbuznými *Sam Roma sam – Jsme Romové*, no to byla bomba, všichni smíchy plakali, pak se přednášela má báseň a Elena Lacková pak měla hodinový projev, prostě to byla věc pro Romy, kteří nebyli zvyklí slyšet bojovnici za naše práva, za naši kulturu, to bylo něco, to byl můj vzor. A píšu, no vlastně chci ukázat lidem, že máme svou kulturu Je to klišé, ale máme co nabídnout světu, ne jen negativní obraz ...o tom píše celý svět, aby nás lidi neviděli, jak se říká, z rychlíku . Lidi soudí Cigána, jako když jedou v rychlíku, dopředu mají udělaný obraz... znáte ten vtip, jak dva se potkali někde na rohu ulice a jak tak stáli, říkají : počkej, zeptáme se tamtoho člověka , on nám poradí. Přijde ten člověk blíž a ten jeden z nich říká : vždyť je to jen Cikán. Takže předsudek lidí , jak říkal Einstein- je snazší rozbít atom, než předsudek. Já se dennodenně setkávám na Severu Čech, kde žiji , učím tam tři roky romštinu na ped'áku, pracuji v oblastní v charitě Most jako sociální pracovník a dennodenně mě to otravuje ukazovat každému, kdo jsem. Napsal jsem knihy, napsali jsme s ženou Kuchařku romských receptů, přeložil jsem mnoho publikací a tak dále , takže mě to unavuje dokazovat světu, že jsem taky člověk. Jsem básník, píšu v jedné básni – *Kamav-* že chci ...co máme my Romové od života očekávat, vydat se svou cestou a nechci od Boha nemnoho , chci od Boha nemnoho , jen aby bílým otevřel oči , když ne srdce , aby viděli všechno , že jsem člověk jako oni . Jeho srdce se bojí i raduje, jako moje. Být člověkem, jako člověk s člověkem , to je vše, co chci.

SH: Nenapadlo Vás napsat něco delšího, povídku? Jste duší a srdcem básník?

JH: Napsal jsem v té druhé knize o své babičce z otcovy strany, příběh o mé babičce, od které jsem se hodně naučil. Tu jsem zažil, ta pocházela ze Spiše, Helena Horváthová , pocházela z Nálepkova. Mně bylo dvacet, když jsem narukoval na vojnu, v devatenácti do Prahy, a ona zemřela. Vzpomínám si jak ona rečovala, ona mluvila slovensky, východoslovensky , vychodňárským romským..., byla typická Romka. My jsme seděly na zemi, jako děti jsme bydlely u ní. A než jsme dostali nějaký nový byt, hodně roků jsme byli v jedné místnosti, plno lidí. My jsem bydleli v jedna jedna asi dvacet lidí, než přijeli po válce osidlovat Sudety ...dřeli jak koně ti muži a ženy se staraly o děti . Babička nás vždycky usadila, maminka ta ...babička neuklízela, nevěsta to musí - tak ona uklízela , vařila a babička tam na Slovensku platila jako *phuri daj*. Bydlela tam a byla šetrná, naspořila si , uměla šetřit, pořídila si pícku a pekla chleba pro celou osadu , pekla koláče, makovec štrúdl, chleba pekli za malou úhradu. Ženy jí nosily mouku a ona za malou úhradu pekla. Dokázala se vždycky postarat. Babička po smrti svého manžela vše prodala a přijela do Bílovce. Vzpomínám, jak vypravovala o starých

Romech, o svých příbuzných. Já jsem nikdy... já jsem dokonce babičce vykal až do smrti! Seděli jsme na zemi, ona halušky, koláče pekla a vypravovala romsky. Říkala: buďte vždy slušní, buďte poctiví, my jsme za války zažili ledacos, byla jsem zavřená, o hladu, nemohli jsme nic, zbourali naše domky a přicházeli gardisté v noci, museli jsem všechno opustit, utéct do lesů. V zimě jsme měli hlad a dnes máme co máme, tak buďte vždy za každých okolností čestnými lidmi. Ona byla velice moudrá, měla velkou úctu tam mezi Romy, i Slováky, a přitom byla ngramotná, neuměla číst, psát, ale já jsem jí četl, prostě už v osmi letech jsem uměl dobře číst a psát. Tak jsem jí psal dopisy. A protože byla spořivá tak měla peníze a půjčovala lidem. Měla v sobě charitu. Jezdila na Slovensko ke svým příbuzným o prázdninách na borůvky a maliny a měla dlouhé vlasy v copky, copy si dělávala. Nosila tradiční romskou sukni, vychovala své děti ...

SH: To je úžasné, jak se dokázaly ženy postarat.

JH: Ano, to dnes bohužel...dneska mladí. Teď mají pětadvacet let, má sedm dětí, nikde nepracuje, tradice žádná, úcta ke starším žádná, děti jsou vulgární, do školy sice chodí, ale bohužel. Stále platí kdo chce. To mám základ od prarodičů, prostě kdo chce...oni nemohli studovat- chtěli a my můžeme- tak už musíme. Vždycky říkám, jak si usteleme, tak si lehne, a tak to říkal i můj otec. Já jsem měl vždy potřebu dát na papír těžký život otce i matky a tím jim třeba dát úctu. I na náhrobek, když maminka zemřela, jsem dal vytesat nápis v romštině. To bylo nezvyklé. Napsal jsem tam *O jilo man dukhal pal tute . Ačh Devleha!* Maminka byla Romka tělem i duší, a tak na druhém světě taky musí vědět. My se můžeme pogádžovštit, počestit, ale to romské srdce zůstane. A že můžeme žít jak normální lidi, protože buď jsem člověk, nebo jsem hovado. Bez rozdílu barvy pleti. Dneska ten svět je otevřený a prostě Rom zůstane Romem, když dodržuje ty své tradice.

Příloha 4.

životopisy vybraných autorů²⁸⁵

Fabiánová, Tera

Narozena: 1930, Žihárec (okr. Šaľa)

Tera Fabiánová patří nejen mezi naše nejstarší a nejnámější romské spisovatele. Narodila se v Žihárci (okres Šaľa) na jižním Slovensku, v roce 1946 se její rodina, která patřila k prvním romským i neromským „migrantům“ za prací, přesídlila do Čech. Její dětství bylo poznamenáno druhou světovou válkou. Když jí byly čtyři roky, přestěhovali se do nedalekých Vlčan. Toto území v roce 1938 připadlo po tzv. vídeňské arbitráži k území Maďarska, což se právě v období války stalo osudovým momentem jejich rodiny.

Tera, rozena Kurinová, měla čtyři sourozence, nejstaršího bratra Lajoše ještě na konci války odvěkli do Německa na nucené práce, bylo mu tenkrát šestnáct let a rodině citelně chyběl. Otce totiž odveleli ještě dříve do maďarské armády (právě proto, že Vlčany patřily již Maďarsku), bojoval i na východní frontě proti SSSR. Válka, chudoba - tenkrát zdaleka nejen mezi Romy a nutnost nějak pomáhat uživit rodinu, kvůli tomu všemu malá Terka, ačkoliv velmi bystrá, nadaná a vědomostí chtivá, vychodila jen tři třídy základní školy. To, jak moc pro ni škola znamenala, vyjádřila ve své literární prvotině nazvané „Sar me phiravas andre škola“ – „Jak jsem chodila do školy“. Toto životopisné vyprávění mnozí považují vedle její poezie za vrchol jejího díla.

Již od šestnácti let Terka Fabiánová soustavně pracovala, nejdříve na statcích, na stavbách, pracovala jako služebná. Když bylo Terce osmnáct, poznala poddůstojníka Vojtu Fabiána, který patřil k východoslovenským Romům, zatímco Terka, jak jsem již bylo naznačeno, k tzv. skupině Romů maďarských. Po sňatku se jim narodil první syn, a poté další tři sourozenci.

Tera Fabiánová často přemítala nad osudem romské ženy a své pocity vyjadřovala literárně. Dnes by jí určitě mnohé feministky považovali za velmi emancipovanou průkopnici ženské otázky. Osudovým okamžikem se pro ni stalo setkání s romistkou Milenou Hübschmannovou, v roce 1954, která ji přivedla na myšlenku psaní v romském jazyce. Nejdříve psala poezii, poté povídky, životopisná vyprávění a novely.

---

²⁸⁵ převzato ze servru <http://škola.romea.cz> a upraveno pro diplomovou práci

Častým námětem v povídkách byla otázka romství. Za zmínku z jejího díla jistě vedle mnohých básní stojí próza s titulem: „Čavargoš“ – „Tulák.“

Ferková, Ilona

Narozena: 1956, Rokycany

Současná romská autorka Ilona Ferková realisticky zobrazuje dnešní svět Romů se všemi jeho nástrahami a problémy. Její varovné příběhy, které často vycházejí z konkrétní lidské zkušenosti, mívají výchovný, ale přitom živý rozměr. Snaží se aktualizovat mizející tradici sociálních korektivů romských setkání a skrze svou tvorbu ukazovat možné cesty nápravy. Ilona Ferková se narodila v Rokycanech 26. června 1956. Pochází ze sedmi dětí. Po základní škole musela nastoupit do zaměstnání, protože na další vzdělání v rodině nebyly peníze. Velkým vypravěčským vzorem jí byl otec Karol Daňo.

Už od dětství toužila jeho příběhy zapsat, ale jak vzpomíná: *„Neuměla jsem si představit, že se dá psát romsky, a česky mi to nešlo z pusy. Romsky jsem začala psát, když jsem se setkala s Milenou Hübschmannovou. Ta mi dala číst to, co v romštině napsala Terka Fabiánová nebo Margita Reiznerová. Tehdy jsem viděla, že romština se hodí nejen k mluvení, ale i k psaní.“*

V osmdesátých letech začala sestavovat program pro soubor Amare neni (Naše tety), jehož byla zakladatelkou a uměleckou vedoucí.

Publikovat začala v 90. letech 20. století. První knížka složená ze tří povídek Mosard'a peske o dživipen anglo love/Zkazila si život kvůli penězům jí vyšla v roce 1992 v romském nakladatelství Romaňi čhib. Autorka v titulní povídce vypráví příběh mladé ženy, která se kvůli penězům nechala zbavit plodnosti.

Druhou a zatím poslední knihu povídek s názvem Čorde čhave/Ukradené děti Ferková vydala v roce 1996. Své povídky publikovala hojně i časopisecky (v Amaro lav, Romano kurko, Kereka a v Romano džaniben, na jehož vydávání se také podílela).

Ilona Ferková v 90. letech pracovala jako koordinátorka česko-romské mateřské školky v Rokycanech, podporované nadací Open Society Found v rámci projektu Začít spolu. V letech 1999–2003 pobývala v Anglii, dnes žije v Rokycanech. Založila občanské sdružení Asociace romských žen zaměřené na podporu romských žen, rodiny a výchovy.

Ilona Ferková dostala od prezidenta Václava Havla vyznamenání za svou aktivitu při zlepšování postavení Romů v České republice. Náměty pro své dílo čerpá z nedávné minulosti (odebírání dětí do ústavní péče, asimilační tlaky) i současnosti (ohrožení rodiny sociálně patologickými jevy, tradiční model rodiny vs. společenské podmínky). Výrazná je také díky svým ženským postavám, jež se aktivně podílejí na svém osudu, vzpírají se rozhodnutí rodiny, odmítají tradiční rozdělení rolí.

Giňa, Andrej

Narozen: 1936, Šarišské Sokolovce (okr. Prešov)

Andrej Giňa se narodil 1. 1. 1936 na východním Slovensku. Pochází z Tolčemeši, dnešních Šarišských Sokolovců, které se nacházejí v okrese Prešov. Jeho otec se úspěšně živil kovářstvím a muzikou, neuměl číst a psát, lidé ho však vyhledávali pro jeho moudrost a bystrý úsudek. Také usiloval o to, aby jeho syn dostal vzdělání.

Za války, v roce 1942, viděl, jak přívrženci fašistického Hlinkova režimu bourají domy jejich osady. Po válce se rodina za prací přestěhovala do Rokycan. Výčet jeho zaměstnání je opravdu barvitý. Dva roky večerně studoval pedagogickou školu, nastoupil na vojnu, kde pracoval jako voják z povolání. Studoval zdravotnickou školu v Hradci Králové, aby mohl zastávat pozici zdravotníka pluku. Z rodinných důvodů se vrátil do Rokycan, vyučil se tavičem, pracoval jako řidič ve slévárně Žampírka, ve volných chvílích se věnoval hudbě.

Aktivní je i v důchodu, společně se synem podniká - rozváží suroviny potřebné na výrobu tradičního romského jídla zvaného goja.

V padesátých letech, ještě na základní škole, ho k zapisování romských příběhů inspiroval lékař pan Jágr, který se přátelil s rodinou a poznal vypravěčské umění Giňových rodičů. Jednou mu řekl: „*Vidíš tady ten kostel? Má velkou historickou hodnotu, a kdyby se zboural, ztratila by se spousta krásy. A stejně je to s mamčiným vypravováním.*“ *Tak jsem si od mámy nechal vyprávět a zapisoval jsem to.*“ (Citace z rozhovoru pro Respekt č. 37/2003, který vedla Karolína Ryvolová.)

Jako mnoho jiných romských autorů i Andrej Giňa začal psát v češtině, neboť si nedovedl představit, že by se dalo psát romsky. Brzy poznal, že to, co mu znělo v uších romsky, napsané česky bylo jen stínem. „*Nemělo to tu živou šťávu. A tak jsem to zkombinoval: vypravěče jsem napsal česky a dialogy romsky. Povídku pak uvedla celou do češtiny Milena Hübschmannová a vysílali ji v rozhlase. Povzbudilo mě to a od té doby píšu*

romsky. Vidím, že to jde. Romština je krásný živý jazyk a byla by škoda, kdyby se měl ztratit.“ (Viz sborník Kale ruži, 1990.)

Poprvé svou tvorbu publikoval ve věstníku Svazu Cikánů-Romů (1969-1973) Romano fil, a to autorskou pohádku Pal e kaľi raňi/O černé paní. V roce 1991 vyšly jeho tři povídky Phuro/Dědek, Škiparis/Škypar a Bijav/Svatba, která dala název celé sbírce. V roce 2003 obdržel za tuto knížku povídek literární cenu Open Society Fund.

Andrej Giňa pravidelně svými povídkami a pohádkami přispívá do romských periodik. Náměty jeho povídek často vycházejí ze vzpomínek na dětství na Slovensku, ze skutečných příběhů, které Giňa dokáže barvitě vypointovat. Zároveň však čtenáři sděluje svou zkušenost a názor (*„Ve svých povídkách chci ukázat Romům i Čechům, jak dříve žili Romové, jak se dovedli bavit a smát - i když hladověli, jak dovedli jeden druhému prokazovat úctu, jak drželi spolu... Měli jsme sice hladový žaludek, ale duše byla sytá.*“ Viz Kale ruži). Umí se na své postavy podívat s laskavým porozuměním, ale i kriticky. Většinu svých hrdinů dopřává v jejich těžkém životním údělu i chvílky radosti, nadechnutí. Výjimkou je povídka Phuro, strasti a smolařství Dědka žádnou úsměvnou situací vybalancovány nejsou, protože i takový může být život přehlížených a nevzdělaných Romů. Giňovy příběhy mívají blízko k příběhům židovské komunity, jejíž osud se té romské velmi podobá.

Giňová, Olga

Narozena: 1947, Kojatice (okr. Prešov)

Do Čech se Olga Giňová dostala až v roce 1970, kdy se sem přestěhovala celá její rodina. Žije ve Vysokém Mýtě. Pracovala jako vedoucí romské restaurace. V roce 1990 založila ve Vysokém Mýtě místní organizaci ROI, v lednu 1998 se stala předsedkyní REGIROMU ve východních Čechách. Byla přítomna na zakládající schůzi Sdružení romských autorů.

Olga Giňová zpočátku psala verše pro děti, publikované na stránkách romských periodik a v doplňkovém čtení pro základní školy *Amari abeceda*, v roce 1998 uveřejnil časopis Romano džaniben její krátké prózy.

Horváth Jan

Narozen 1959, Bílovec (okr. Nový Jičín)

Jan Horváth se narodil v roce 1959 v Bílovci v okrese Nový Jičín. Jeho rodiče vyrostli v romských osadách na Slovensku, odkud se po válce dostali na Moravu v rámci povinného rozptylu romských rodin. Rodiče pracovali v zemědělství, na stavbách. Otec také pracoval na stavbě pražského metra a v kladenských ocelárnách. Museli uživit šest dětí.

Jan Horváth se vyučil strojním zámečnickem a začal pracovat ve Vítkovických železárnách. Po roce 1990 se aktivně zapojil do romského emancipačního hnutí. V letech 1990–1992 byl poslancem Městského úřadu v Bílovci, 1990–1991 vedoucím tajemníkem ÚV Romské občanské iniciativy v Praze. Působil jako šéfredaktor romských novin *Romano kurko* a *Amaro lav*. Vystudoval střední knihovnickou školu, od roku 1994 byl dokumentaristou Muzea romské kultury v Brně a v roce 1998 se stal romským poradcem Magistrátu města Brna. V současné době žije se svou rodinou v Brně.

Tvořit začal na konci 80. let 20. stol. Svě básně píše v romštině, poté je volně překládá do češtiny. V roce 1990 byly dvě z jeho básní zařazeny do sbírky *Kale ruži* (Černé růže). V roce 1999 mu vyšla samostatná sbírka poezie *Tumenge/Vám*. *„Píšu kvůli tomu, abychom my Romové měli ve světě uznání. Chci ukázat, že i my něco umíme a máme co říct. Píšu o tom, jak žijeme, o našich starostech i o tom, co nás těší. Hodně lidí si myslí, že žádnou kulturu nemáme. Takhle jim chci ukázat, že to není pravda.“*

Svou tvorbou chce ukázat, že romský lid a jeho jazyk je svébytný a rovnocenný všem ostatním, že Romové něco umí a mají co nabídnout světu. Že právě oni mohou ostatním dát to, co mnozí postrádají: velikou lásku k matce, otci, rodině a dětem. (Viz životopis autora ve sbírce *Tumenge/Vám*). Autor předává čtenáři své hodnoty, svou víru v romský jazyk, romské společenství. Apeluje (viz název sbírky) na romské čtenáře, aby chránili hodnoty klidu, bezpečí, lásky, porozumění a domova. Zároveň upozorňuje na nespravedlnost ve vztahu Romů a „bílých“. *„Proč Romové nemají štěstí?“* ptá se v jedné básni, která odráží historii a mnohdy bezvýchodnou situaci Romů. Jiná báseň však obsahuje naději, že se snad jednou Romové dočkají rovného zacházení. Zdůrazňuje společný domov a vizionářsky doufá ve spravedlivé společenství lidí, které nebude poznamenáno dělitky na „černé a bílé“.

Lacková, Elena

Narozena: 1921, Velký Šariš (okr. Prešov)

Elena Lacková, první romská spisovatelka v ČSSR, vyrostla v romské osadě. Druhou světovou válku na Slovensku prožila již jako dospělá a osud Romů z její osady za války se stal námětem její první divadelní hry *Horiaci cigánský tábor*. Tu napsala hned v roce 1945 a hrála ji se svými příbuznými dva roky (1948-49) po celém východním Slovensku i na Karlovarsku. Hra měla velký ohlas. Díky své pověsti později Elena Lacková získala místo krajské kulturní inspektorky v Prešově, kde dál pokračovala ve své práci pro Romy. V roce 1961 se s celou rodinou přestěhovala do Ústí nad Labem a pracovala zde v kulturním středisku. Později začala studovat na filozofické fakultě University Karlovy v Praze obor vzdělávání dospělých, promovala v roce 1970. V letech 1969-73 se intenzivně zapojila do činnosti Svazu Cikánů-Romů. Od roku 1976 žije opět v Prešově.

První hra Eleny Lackové byla tedy na veřejnosti uvedena již v roce 1948. Soubor jejích básní vyšel až v roce 1979 ve sborníku *Romane gil'a*. Její první povídka se na veřejnost dostala v příručce *Šunen Romale* v roce 1989. Další krátké divadelní hry a pohádky jí vycházely na stránkách romských časopisů v devadesátých letech. V této době také vyšly Eleně Lackové dvě dvojjazyčně knížky pohádek a v roce 1997 vydalo nakladatelství Triáda knihu vzpomínek *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou* (v češtině), která vznikla ve spolupráci s Milenou Hübschmannovou. Přestože od sedmdesátých let psala Elena Lacková romsky, od konce devadesátých let se věnuje především pohádkám a tvoří ve slovenštině – po operaci špatně vládne rukou a pohádky diktuje do stroje svojí slovenské známé.

Nosková, Emilie

Narozena: 1949, Vážec (okr. Liptovský Mikuláš)

Emilie Nosková se narodila na vesnici, její otec byl hudebník. Vychodila pět tříd základní školy. Žije v Lomnici nad Popelkou. V roce 1990 byla přítomna na zakládající schůzi Sdružení romských autorů.

Její jedinou publikací je úryvek z autobiografického vyprávění Miro bijav, který byl otištěn ve sborníku *Kale ruži* (1990). Redakce časopisu *Romano džaniben* (*Romano džaniben* 4/2000, str. 14) uvádí, že se v současné době pracuje na překladu celého díla.

Oláh, Vlado

Narozen: 1947, Stropkov (okr. Svidník)

Vlado Oláh se narodil 22. května 1947 ve Stropkově, který se nachází na východním Slovensku v okrese Svidník. V dětství bydlel u babičky se svou matkou a dvěma bratry. Oláhova matka byla nejprve pastýřka hus, ale po narození dětí začala tvrdě pracovat na stavbě, takže na Oláhově výchově se značnou měrou podílela jeho babička, právě díky časovému vytížení matky. Oláhova matka zemřela v 90. letech a je pohřbena ve Stropkově.

Sešm tříd základní školy absolvoval ve Stropkově. Poté nastoupil na hornické učiliště v Rožnavě, kde s vyznamenáním prošel kurzem pro dělnickou mládež. Díky dobrým studijním výsledkům následoval přestup na báňskou střední školu v Banské Štiavnici. Doma ovšem nebylo peněz nazbyt, tak tuto školu nedokončil a šel pracovat do dolu Julius Fučík v Ostravsko – karvinském revíru, konkrétně v Petřvaldu. Píše se rok 1965 a Oláh se dostává na střední školu tankových techniků ve Vyškově, kde strávil dva roky. Následuje umístěnka k vojenskému útvaru Strašice u Rokycan a po roce definitivní umístění v Prešově, kde začal pracovat jako tankový technik. V budoucích letech vystřídal i řadu jiných funkcí.

V roce 1970 se seznámil se svou nynější ženou Martou. V Terni poblíž Prešova bydlely Oláhovy sestřenice Agnesa a Jolana. Oláh často jejich rodinu navštěvoval. Jejich švagr ho nasměroval na jednu pohlednou dívku z Babina Potoka, kterou byla právě Marta. Když ji Oláh poprvé spatřil, byl si jistý, že se stane jeho ženou. Viděl ji prý už ve snu dříve, než ji spatřil ve skutečnosti. Za rok byla svatba, která se konala v Babině Potoce. Postupně se jim narodily tři děti - v roce 1971 Marta, 1973 Vlado a 1984 Martin.

Během vojenské služby vystudoval dálkově filozofickou fakultu Univerzity P. J. Šafárika v Košicích, a to obor vzdělávání dospělých. V roce 1986 se přestěhoval do Prahy. Z vojny odešel především pro nesouhlas s vojenskou kádrovou politikou. Oficiálně odešel na paragraf „zvláštní zřetel“ kvůli zdravotnímu stavu ženy a dcery.

V Praze vystřídal několik zaměstnání: v Uhelných skladech Žižkov, v ČKD Karlín a Tatra Smíchov, rok ve Svazu požární ochrany a v občanském sdružení Naděje jako sociální pracovník. Od roku 1991 působí v organizaci Daj romaňi – Matice romská, kterou sám založil. V té době začal v Praze dálkově studovat teologii. Cítil důležitost šíření osvěty a vzdělání mezi Romy.

Založil nejprve Romské křesťanské demokratické sdružení, následně však změnil jeho stanovy a název na Matici romskou a později právě na stávající název Matice romská – Daj romaňi, z důvodu srozumitelnosti i v zahraničí.

V roce 1989 se zúčastnil střetnutí evangelických křesťanů v Domě železničářů na pražských Vinohradech a tam prozřel a uvěřil v učení Ježíše Krista. Nejprve docházel k adventistům, aby se poté defí K psaní ho přivedla Milena Hübschmannová, která v té době (tzn. období Oláhova pobytu v Prešově) dojížděla za Elenou Lackovou do Prešova, kde byl jejím sousedem právě Vlado Oláh. Nejprve zkoušel psát slovensky, ale to mu prý nešlo, tak začal psát romsky. Překládá křesťanské texty do romského jazyka.

Vlado Oláh je nejen básníkem, ale i zastáncem práv Romů. Dá se říci, že je, a to nejen díky svým literárním počínům, misionářem krásného slova a bojovníkem za romský jazyk.

Oláhová-Laktošová, Erika

Narozena: 1957, Zvolen

Erika Oláhová se narodila 14. 1. 1957 ve Zvolenu. Rodiče se přestěhovali do Čech, celý život se živili tvrdou manuální prací a k tomu vedli i své děti. Erika Oláhová od patnácti let pracovala, nejdříve v továrně, potom jako kuchařka a servírka. Má dvě děti, kterým pomáhá s výchovou vnoučat, s manželem žije v České Třebové, je v invalidním důchodu. Do jejího osudu několikrát tvrdě zasáhla smrt. „*Realitu svého života si kompenzuji psáním, útekem do koutku, kde si píšu.*“ „*Pomalou a jistě jsem v nich definovala svůj život,*“ říká o svých povídkách, které pro ni mají i význam terapeutický. Psát začala v devadesátých letech, uveřejněna jí však byla pouze jedna povídka (Dítě), a to v romistickém časopise Romano džaniben.

Ve svých 47 letech debutovala knihou Nechci se vrátit mezi mrtvé. Kromě příběhů, při jejichž čtení stávají vlasy hrůzou, píše autorka i prózy humoristické, ty však do této knihy nezačlenila. V současnosti pracuje na románu.

Erika Oláhová netvoří v romštině, vychází ale z romských reálií, které jsou navíc nahlíženy prizmatem romské komunity. Zároveň však etnicita nehraje hlavní roli. Příběhy obsahují sdělení, jemuž může porozumět každý bez ohledu na svou národnostní příslušnost, a s tímto záměrem je autorka také psala.

Pešta, Andrej

Narozen 1921, Užhorod

Andrej Pešta se narodil 25. 11. 1921 v Užhorodu (dnešní Ukrajina). Peštovi rodiče, matka maltézského původu a otec, pilot a letecký konstruktér pocházející z Itálie, zemřeli, když bylo Andrejovi pět let. Vychovali ho strýcové v Itálii, v roce 1937 se však k moci dostává Mussolini, a tak se s nimi vrací zpět na Podkarpatskou Rus. Změnil si jméno, ve dvaceti narukoval do Svobodovy armády jako tankista, pracoval i ve Svobodově štábu. Ovládal italštinu, proto byl vyslán do Itálie, kde bojoval na straně partyzánů až do konce války.

V Itálii se oženil s olašskou Romkou a od ní se naučil romskému jazyku. Po válce se vrátil do Československa, v Písečné na Jesenicku pracoval jako řidič amerického nákladáku, poté jako komisař pro vystěhování Němců z Jesenicka.

V roce 1950 se přestěhoval do Spišské Nové Vsi (zde se seznámil s Milenou Hübschmannovou a uvedl ji mezi místní Romy), při práci vystudoval večerní průmyslovku. Řídil různé zámečnické provozy při stavbách továrenských hal a mechanizovaných průmyslových zařízení (výrobna na ventilátory, vrtací soupravy).

V letech 1960-1964 zastával funkci poslance při městském národním výboru ve Spišské Nové Vsi, intenzivně se zajímá o život Romů. Na konci 60. let přichází pracovat do Brna-Králova Pole a aktivně se zapojuje do činnosti Svazu Cikánů-Romů (SCR). Pracoval v komisi připravující pravopisná pravidla romštiny, řídil dětský pěvecký soubor Jagóri, stal se redaktorem, fotografem, tiskařem i šéfredaktorem svazového zpravodaje Romano ĩil/ Romský list, vůbec prvního romského periodika u nás.

Píše prózu a básně v romštině a vyzývá k tomu i čtenáře. Část literárních příspěvků, které se po zákazu SCR podařilo zachránit, Milena Hübschmannová připravila k vydání pod názvem Romane gi'la. Sborník obsahuje i tři básně Andreje Pešty (Mira dakre kale bala/ Černé vlasy mé matky, Chart'as/ Kovář, Barval'ipen miro/ Mé bohatství).

Peštovu prozaickou tvorbu představuje poetický text Žužo ehin amaro pañori/ Naše voda byla čistá, fantastická pohádka Jepaš manuš/ Půlčlověk a novela Róza (byla zařazena do antologie prozaických textů romských autorů Čalo vodi/ Sytá duše, Brno 2007), líčící nástrahy Slováka Miška, kterým musí čelit Romka Róza, zatímco její muž bojuje ve válce.

Po zákazu SCR se stáhl do ústraní, pracoval v brněnských sběrných surovinách, krátce pobýval v Podbřežicích u Vyškova. Do své smrti žil ve svém domě v Letovicích u Brna, kde se jako samouk věnoval malířství a tvořivé práci s kovem a dřevem. Využíval i zátky od pивních lahví, ze kterých zhotovoval poetické figurky připomínající porcelánové postavičky. V Muzeu romské kultury jsou uloženy jeho naivní obrazy, malované talíře a plastiky i přesná replika kočovného vozu, kterou pro Muzeum vytvořil. Ve své tvorbě se inspiroval přírodou, romskými tradicemi, životem lidí Podkarpatské Rusi a Slovenska.

9. Seznam použité literatury

Monografie

Červeňák, Š. Romaňi čhajori the beng. Praha: Romaňi čhib, 1992.

Doskočilová, H. O Mamě Romě a romském Pámbíčkoví - Dvanáct romských přikázání, jak je svým dětem vypravují romské maminky. Praha: Amulet, 2001.

Eliášová, I. Naše osada. Liberec: Knihovna Liberec, 2008.

Ferková, I. Moštovno dad abo nalačhi daj/ Otčím, anebo špatná matky, In Čorde čhave/Ukradené děti., Brno: Společenství Romů na Moravě, 1996.

Ferková, I. Čorde čhave. Brno: Společenství Romů na Moravě, 1996.

Ferková, I. Jedna matka se dovede postarat o deset dětí, ale deset dětí se nedovede postarat o jednu matku. In Moudrá slova starých Romů- God'aver lava phure Romendar. Praha: Apeiron, 1991.

Ferková, I. Mu'ľa anglo romipen/ Zemřela, protože chtěla žít po romsku. In Čorde čhave/ Ukradené děti. Brno: Společenství Romů na Moravě, 1996.

Ferková, I. O našado čhavo avi'ľa pale/ Návrat ztraceného syna. In. Čorde čhave/ Ukradené děti. Brno: Společenství Romů na Moravě, 1996.

Giňa, A. O phuro / Děda. In Bijav- romane priphende/Svatba –romské povídky. Praha: Apeiron 1991.

Horváth, G. Každý tíhne k svému, In Trispras. Praha: G plus G, 2006.

Horváth, G. Trispras. Praha: G plus G, 2006.

Horváth, J. O verdan le grajenca džal- Vůz tažený koňmi jede dál. Praha: Matice romská, 2007.

Horváth, J. Tumenge. Brno 1999.

Horváthová, J. Kapitoly z dějin Romů. Praha: Člověk v tísní, 2002.

Hübshmannová, M., Šebková, H., Žigová, A. Lačo lav sar maro. Praha 1985.

Hübschmannová, M. Moudrá slova starých Romů- God'aver lava phure Romendar. Praha: Apeiron, 1991.

Hübschmannová, M. Romské pohádky. Praha: Fortuna, 1973.

Hübschmannová, M. Předmluva. In Čorde čhave. Brno: Společenství Romů na Moravě, 1996.

Hübschmannová, M. So hin pro svetos jekhbuter?. Praha: ÚKDŽ, 1987.

Hübschmannová, M., Šebková, H. Učebnice slovenské romštiny- Romaňi Chin. Praha: Fortuna, 1999 .

Hübschmannová, M., Šebková, H., Žigová, A. Kapesní romsko-český česko-romský slovník. Praha: Fortuna, 2001.

Jakoubek, M. Romové- konec (ne) jednoho mýtu. Praha: Socioklub, 2004.

Mann, A. Romský dějepis. Praha: Fortuna, 2001.

Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999.

Oláh, V. Khamori lulud'i- Slunečnice- romská poezie. Praha: MMM, 1996.

Olah, V. Le khameskere čhave- Děti slunce. Praha: Matice romská, 2003.

Oláh, V. Amaro drom pal o Udut- Naše cesta za Světlem. Brno: Matice romská- sdružení Dženo, 2006 .

Olah, V. Khamori lulud'i- Slunečnice- romská poezie. Praha: MMM, 1996.

Oláh, V. Le khameskere čhave- Děti slunce. Praha: Matice romská, 2003.

Olahová, E. Černá prázdnota. In Matné zrcadlo. Praha: Triáda, 2007.

Olahová, E. Matné zrcadlo. Praha: Triáda, 2007. Doslov Jan Červenka

Olahová, E. Ukradený pláštík. In Matné zrcadlo. Praha: Triáda, 2007.

Petrů, E. Úvod do studia literární vědy. Olomouc: Rubico, 2000.

Petrů, E. Úvod do studia literární vědy. Olomouc: Rubico, 2000.

Scheinostová, A. Romipen- literaturou k moderní identitě. Praha: Athinganoi, 2006.

Vlašín, Š. Slovník literární teorie. Praha: Československý spisovatel, 1984.

Wellek, R. ,Warren, A. Teorie literatury. Olomouc: Votobia, 1996.

sborníky

Fabiánová, T. Kamavas bi te džal khere- Přála bych si jít domů. In Jdeme dlouhou cestou- odkud jsme? kdo jsme? kam jdeme?. Praha: Arbor vitae, 1998.

Fabiánová, T. Ko som? / Kdo jsem?, In: Manuš, E: Jdeme dlouhou cestou- odkud jsme? Kdo jsme? kam jdeme?. Praha: Arbor vitae, 1998.

Ferková, I. Kalo či parno- Černý nebo bílý. In. Čalo vodi- Sytá duše,-Antologie prozaických textů romských autorů z ČR. Brno: Muzeum Romské Kultury, 2007.

Holomek, K. Romská menšina v České republice. In Etnické menšiny ve střední Evropě. Praha: G plus G, 1999.

Horváthová, H. Nebijte mě!. In Kale ruži. Hradec Králové: Krajské kulturní středisko Hradec Králové, 1990.

Horváthová, H. Nestřílejte. In Kale ruži. Hradec Králové: Krajské kulturní středisko Hradec Králové, 1990.

Horváthová, H.: Moje svatba, In. Kale ruži. Hradec Králové: Krajské kulturní středisko Hradec Králové, 1990.

Hübschmannová M. Romské písně- Sborník romské poezie- Romane gil'a.Praha: Obvodní kulturní dům v Praze 8, 1979.

Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In Romové v České republice. Praha: Socioklub, 1999.

Hübschmannová, M. Několik poznámek k hodnotám Romů. In Romové v České republice. Praha: Socioklub, 1999.

Hübschmannová, M. Od etnické kasty ke strukturovanému společenství. In Romové v České republice. Praha: Socioklub, 1999.

Hübschmannová, M. Počátky romské literatury, In Žijeme spolu nebo vedle sebe?. Sborník z konference o literatuře a kultuře národnostních menšin v České republice. Praha: Obec spisovatelů, 1998.

Hübschmannová, M. Slovesnost a literatura v romské kultuře. In Černobílý život. Praha: Gallery, 2000.

Hübschmannová, M. Slovesnost a literatura v romské kultuře. In Romské pohádky. Praha: Fortuna, 2000.

Koptová, H. Dlouhá cesta!. In Kale ruži. Hradec Králové: Krajské kulturní středisko Hradec Králové, 1990.

Kramářová, J., Sadílková, H. Čalo vod'i-Sytá duše-antologie prozaických textů romských autorů z ČR. Brno: Muzeum romské kultury, 2007.

Lacková, E. Vždycky mě přitahovali olašští Romové. In Jdeme dlouhou cestou- příběhy Romů a Neromů v proměnách času. Praha, 1998.

Nosková, E. Moje svatba, In. Čalo vod'i- Sytá duše- Antologie prozaických textů romských autorů z ČR. , Brno: Muzeum Romské Kultury, 2007.

Oláh, V. Maruňa. In Kale ruži. Hradec Králové: Krajské kulturní středisko Hradec Králové, 1990.

Pášová, H. Žít se musí. In Čalo vod'i- Sytá duše- Antologie prozaických textů romských autorů z ČR. Brno: Muzeum Romské kultury, 2007.

Pešta, A. Róza. In Čalo vod'i- Sytá duše- Antologie prozaických textů romských autorů z ČR. Brno: Muzeum Romské kultury, 2007.

Sborník Romane gi'á. Praha: OKD, 1979.

Soubor autorů. Devla, devla!- básně a povídky o Romech. Praha: Dauphin, 2008.

diplomové a bakalářské práce

Alinčová, M. Sociokulturní situace v současné a tradiční romské rodině očima Romů. Praha: Karlova Univerzita v Praze. Filozofická fakulta. Seminář romistiky,1997.

Havlová, V. Vznik a současné postavení psané romské literatury v ČR. Praha: Karlova univerzita v Praze. Institut základů vzdělanosti, 2000.

Hušková, S. Obraz matky ve slovesnosti Romů. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Ústav etnologie, 2008.

Sadílková, H. Tématická analýza povídkové tvorby romských autorů v České republice. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Seminář romistiky, 2002.

Vyskočilová I. Poezie Vlada Olaha. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Seminář romistiky, 2007.

internetové zdroje, internetové články

Hirt, T. Etnicita a etnická identita. Dostupné z www.varianty.cz/download/pdf/texts_3.pdf

<http://škola.romea.cz>

<http://etnologie.ff.cuni.cz>

<http://www.novaskola.org>

<http://www.romea.cz>

<http://www.romistika.eu>

Hübschmannová, M. Garude lava. Dostupné z:

<http://ling.kfunigraz.ac.at/~rombase/cd/data/lit/data/garude.cs.pdf>

Lhotka, P. Původ Romů a jejich příchod do Evropy. Dostupné z

<http://skola.romea.cz/cz/index.php?id=historie/01>

Romové a současnost. Dostupný z WWW: <<http://www.lache-chave.cz/soucasnost.php>>.

Ryvolová, K. Pěkně vypečená literatura aneb co se chystá v romské kuchyni. Dostupné z <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=23605>

Sadilková, H. Romové mluví tak, jak chtějí. Dostupné z http://www.czlit.cz/main.php?pageid=4&news_id=1196&position=8&PHPSESSID=f5f48838c2a8a27a9e3670206fce1fec 04.04.2008.

Scheinostová, A. Význam časopisectví v romské literatuře. Dostupný z <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=23601>

Šebková, H. Obecné články. Dostupné z <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=10183>

časopisy

Romano džaniben - časopis romistických studií

Baláž, E. Murdarđi daj - Zabitá matka (pohádka). In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha, 1996, číslo 1-2.

Bešta, A. Mra Dakare kale bala- Vlasy mé matky. In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha. 1998, číslo 4.

Cech, P. Milena a výzkum pohádek, In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha. 2006, ňilaj.

Červenka, J. Tři knížky romských pohádek. In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha. 1996, číslo 4.

Demeter, M. Maminko!. In *Romano džaniben: časopis romistických studií*. Praha. 1996, číslo 3.

Fabiánová, T. Ačhi'om Domni. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 2000, číslo 1-2

Ferková I.Kalo, či parno - Černý, nebo bílý (novela). In Romano džaniben: časopis romistických studií, 2000, číslo 4.

Giňa, A. Leperav pro SCR. In Romano džaniben: časopis romistických studií, 1999, číslo 3-4.

Havlová, V. Vznik a současné postavení psané romské kultury v České republice. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 2000, číslo 4.

Hlaváč, L. Romaňi blaka. In Romano džaniben: časopis romistických studií, 2007, řilaj.

Hübschmannová, M. Co napovídá o romské rodině tradiční seznamovací ceremoniál. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 1996, číslo 1- 2.

Hübschmannová, M. Postavení a role některých členů tradiční romské rodiny. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 1996, číslo 1-2.

Jurková, Z. O čem vypovídají romská přísloví In Romano džaniben: časopis romistických studií, 1997, číslo 3-4.

Kalejová, Z. O Dilino. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 2000, číslo 4.

Kamenická V. Obraz matky v romské písni. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 1996, číslo 1-2.

Preinhaelterová, H.: Tradiční velkorodina v hinduistické Indii. In Romano džaniben: časopis romistických studií, 1996, číslo 1-2.

Romano džaniben: časopis romistických studií. Číslo 4/1997. Praha. Vychází čtvrtletně. Věnováno romským lidovým pohádkám.

Ryvolová, K. Milena Hübschmannová o sobě. In Romano džaniben: časopis romistických studií. 2006, nilaj.

Scheinostová, A. Milena Hübschmannová a kánon romské literatury. In Romano džaniben: časopis romistických studií, 2006, nilaj.

Šamko, M. Papuskeri paramiči. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 2000, číslo 4.

Šebková, H. Úloha nejstaršího syna v romské rodině. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 1996, číslo 1- 2.

Šebková, H., Žlnayová, E. Neuvěřitelný příběh o Gul'i daj In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 2001, jevend

Uplynulo 10 let od založení Sdružení romských autorů, In. Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 2000, číslo 4.

Váňová, O. Pal e Romňi Krivaňa -O paní Krivaně, Jagori - Ohníček, Vareso gardo-Tajemství, E daj na kamelas- Maminčina rada, Duj pheňora - Dvě sestřičky (novely). In Romano džaniben: časopis romistických studií, 1998, číslo 3.

Zadáno pro Teru, přetisk stránek zpravodaje Romano fil. In Romano džaniben : časopis romistických studií. Praha. 2000. č. 1-2 .

Žigová, A. Nejstarší sestra a její postavení v tradiční romské rodině. In Romano džaniben: časopis romistických studií. Praha. 1996, číslo 1- 2.

Ostatní časopisy

Culler, J. Krátký úvod do literární teorie. Host: měsíčník pro literaturu a čtenáře. Brno. 2002, číslo 4.

Fauna, A. Zvaz Cigánov - Romov na Slovensku. In Demografie. 1996, číslo 1.

Hübschmannová, M. Slovesná tvorba slovenských Romů, přehled jednotlivých žánrů. In Slovenský národopis I., 1988, číslo 36.

Hübschmannová, M. Z počátků romské literatury u nás- Šani Dzurko. In Lačno lav. 1990, číslo 12.

Hübschmannová, M., Šebková, H., Žigová, A. Postavení snachy v tradiční romské komunitě. In Časopis Český lid 71, 1984, číslo 2.

Lacková, E. Thovaviben – murdaripen. In Šunen Romale. Praha. 1989.

Marušiaková, E. Vzťahy medzi skupinami Cigáníc. Bratislava: Slovenský národopis , 1988.

Romano řil: časopis. Praha, 1973, číslo 1.

Sadílková, H. Nalézání prastarých i nových romských hodnot. In Host- měsíčník pro literaturu a čtenáře. Brno. 2006, číslo 04.

Sadílková, H. Nalézání prastarých i nových romských hodnot. In Host: měsíčník pro literaturu a čtenáře. Brno. 2006, číslo 4.

Wagner, P. Přivedla je na světlo... Život a práce romistky Mileny Hübschmannové. In Host: měsíčník pro literaturu a čtenáře. Brno. 2006, číslo 4.

10. Seznam příloh

Příloha 1.	Ilona Ferková, dopis	102
Příloha 2.	Anna Koptová, dopis	104
Příloha 3.	Jan Horváth, rozhovor	105
Příloha 4.	Životopisy vybraných autorů	113